

ΠΑΝΕΠΙΣΤΗΜΙΟ ΠΕΛΟΠΟΝΝΗΣΟΥ
ΣΧΟΛΗ ΑΝΘΡΩΠΙΣΤΙΚΩΝ ΕΠΙΣΤΗΜΩΝ ΚΑΙ ΠΟΛΙΤΙΣΜΙΚΩΝ ΣΠΟΥΔΩΝ
ΤΜΗΜΑ ΙΣΤΟΡΙΑΣ, ΑΡΧΑΙΟΛΟΓΙΑΣ ΚΑΙ ΔΙΑΧΕΙΡΙΣΗΣ ΠΟΛΙΤΙΣΜΙΚΩΝ ΑΓΑΘΩΝ

ΠΡΟΓΡΑΜΜΑ ΜΕΤΑΠΤΥΧΙΑΚΩΝ ΣΠΟΥΔΩΝ
«ΝΕΟΤΕΡΗ ΚΑΙ ΣΥΓΧΡΟΝΗ ΙΣΤΟΡΙΑ:
ΝΕΕΣ ΘΕΩΡΗΣΕΙΣ ΚΑΙ ΠΡΟΟΠΤΙΚΕΣ»

ΔΙΑΤΡΙΒΗ ΜΕΤΑΠΤΥΧΙΑΚΗΣ ΕΙΔΙΚΕΥΣΗΣ

της Μαρίας Καμπουγέρι
(Α.Μ.:1012202003014)

Θέμα: «Κωνσταντίνος Βεντήρης (1892-1960): Ο Μεσσήνιος ευπατρίδης»

Επιβλέπων Καθηγητής: Θανάσης Χρήστου
Συνεπιβλέπων Καθηγητής: Σωτήριος Ριζάς
Συνεπιβλέπων Καθηγητής: Ιάκωβος Μιχαηλίδης

ΚΑΛΑΜΑΤΑ 2023

ΠΙΝΑΚΑΣ ΠΕΡΙΕΧΟΜΕΝΩΝ

Πρόλογος	2
Εισαγωγή	3
Α΄ Κεφάλαιο	
Από τη Γέννηση μέχρι την ενηλικίωση	5
1.1 Τα πρώτα χρόνια στην Πελοπόννησο και η ένταξή του στον στρατό.....	5
1.2. Η συμμετοχή του Βεντήρη στον Βαλκανικούς Πολέμους	6
Β΄ Κεφάλαιο	
Η σχέση του Βεντήρη με τον Βενιζέλο	9
2.1. Επισκόπηση του Εθνικού Διχασμού στην Ελλάδα.....	9
2.2. Η δημιουργία του μακεδονικού μετώπου	12
2.3. Ο εθνικός Διχασμός και η προσάρτηση του Βεντήρη στους οπαδούς του Βενιζέλου	14
2.4. Ο Γεώργιος Βεντήρης και η σχέση του με τον Βενιζέλο	18
2.5. Οι επιστολές του Γ. Βεντήρη προς τον Βενιζέλο	20
Γ΄ Κεφάλαιο	
Η δράση του Βεντήρη στη διάρκεια της Κατοχής.....	25
3.1. Το τέλος της Κατοχής και η έναρξη του Εμφυλίου Πολέμου	25
3.2 Η οργάνωση του Ρ.Α.Ν	26
3.3. Η συμβολή του Βεντήρη στον αγώνα κατά των ανταρτών	28
3.4. Η συγκρότηση της Ε.Σ. και της 1 ^{ης} Στρατιάς το 1947.....	34
3.5. Η αμερικανική παρέμβαση και η πολιτική και στρατιωτική κατάσταση στην Ελλάδα	39
Δ΄ Κεφάλαιο	
Το τέλος και οι παρακαταθήκες του	53
Επίλογος.....	56
Πηγές και Βιβλιογραφία	58
Παράρτημα	63
Περίληψη	74

Πρόλογος

Η παρούσα διατριβή μεταπτυχιακής ειδίκευσης εκπονήθηκε στο πλαίσιο του Προγράμματος Μεταπτυχιακών Σπουδών της Νεότερης και Σύγχρονης Ιστορίας, του Τμήματος Ιστορίας, Αρχαιολογίας και Διαχείρισης Πολιτισμικών Αγαθών, του Πανεπιστημίου Πελοποννήσου και μελετά την προσωπικότητα του Κωνσταντίνου Βεντήρη. Ο Κωνσταντίνος Βεντήρης ήταν αξιωματικός του Ελληνικού Στρατού που ανήλθε στον βαθμό του αντιστράτηγου. Υπηρέτησε δύο φορές ως Αρχηγός του Γενικού Επιτελείου Στρατού και υπήρξε ένας από τους ανώτερους κυβερνητικούς διοικητές κατά τη διάρκεια του Ελληνικού Εμφυλίου Πολέμου. Είναι επίσης ένας από τους λίγους που έχουν λάβει το υψηλότερο παράσημο της χώρας εν καιρώ πολέμου, τον Σταυρό του Ταξιάρχη του Σταυρού της ανδρείας. Σημαντικό πρόσωπο στην πορεία του διαδραμάτισε ο Ελευθέριος Βενιζέλος καθώς λόγω της στενής τους σχέσης αλλά και της σχέσης που ανέπτυξε με τον αδερφό του Γεώργιο Βεντήρη, έγινε ένας από τους ελάχιστους φιλελεύθερους που διεκδίκησαν μια θέση υψηλόβαθμου στελέχους στον Εθνικό Στρατό. Στην παρούσα εργασία γίνεται επομένως και ανάλυση των σχέσεων της οικογένειας Βεντήρη με τον Βενιζέλο καθώς αναδεικνύει σπουδαίες πτυχές του πολεμικού σκηνικού της εποχής αλλά και αξιοσημείωτα ιστορικά στοιχεία.

Επιπροσθέτως, οι τρεις κυριότερες ιστορικές περίοδοι κατά τις οποίες διαδραματίζονται σημαντικά γεγονότα είναι οι Βαλκανικοί Πόλεμοι, η περίοδος του Εθνικού Διχασμού και ο εμφύλιος πόλεμος. Μέσα από την μελέτη του ιστορικού πλαισίου μέσα στο οποίο αναδείχθηκαν τα πιο σημαντικά γεγονότα της ζωής του Κωνσταντίνου Βεντήρη, μπορούν να εξαχθούν πιο εύκολα συμπεράσματα αλλά και να ληφθούν υπόψη σημεία τα οποία επηρέασαν τις ενέργειες και τη δραστηριότητά του. Τέλος γίνεται ιδιαίτερη μνεία ως προς τις διακρίσεις και τις τιμές που έλαβε λόγω της ανδρείας και του μεγαλείου που επέδειξε στις μάχες και στην διοίκηση.

Στο σημείο αυτό επιθυμώ να ευχαριστήσω θερμά τον επόπτη καθηγητή της διπλωματικής μου εργασίας τον καθηγητή κ. Θανάση Χρήστου, ο οποίος με ιδιαίτερο ενδιαφέρον μου υπέδειξε ένα ιδιαιτέρως σημαντικό θέμα και με τη δική του συμβολή, εποπτεία και καθοδήγηση κατόρθωσα να το φέρω σε πέρας.

Εισαγωγή

Σκοπός της διπλωματικής αυτής εργασίας είναι να μελετηθεί και να διερευνηθεί σε ιστορικό επίπεδο η προσωπικότητα του Κωνσταντίνου Βεντήρη ώστε να αναδειχθεί το έργο, η δράση και η συμβολή του ως αξιωματικός του ελληνικού στρατού σε κρίσιμες για την πατρίδα περιόδους.

Στο **πρώτο κεφάλαιο** μελετάται η οικογένεια, τα πρώτα χρόνια της ζωής του Κωνσταντίνου Βεντήρη μέχρι και την ενηλικίωσή του. Επιπλέον, έμφαση δίνεται στα πρώτα του χρόνια στην Πελοπόννησο καθώς επίσης και η ένταξή του στον στρατό μέχρι και τη συμμετοχή του στους Βαλκανικούς Πολέμους. Ο Κωνσταντίνος Βεντήρης (1892-1960) γεννημένος στην Καλαμάτα ήταν αξιωματικός του ελληνικού στρατού, αδελφός του δημοσιογράφου Γεώργιου Βεντήρη. Στα δεκαοχτώ του, αφού ολοκλήρωσε τη βασική του εκπαίδευση κατατάχθηκε στο στρατό ως εθελοντής. Πολέμησε στους Βαλκανικούς πολέμους με τον βαθμό του υπαξιωματικού όπου και τραυματίστηκε. Στη συνέχεια φοίτησε στη Σχολή Υπαξιωματικών από την οποία αποφοίτησε με τον βαθμό του ανθυπολοχαγού το 1914.

Πολέμησε στον Α΄ Παγκόσμιο πόλεμο, στο Μακεδονικό μέτωπο και ως διοικητής Λόχου εκστρατείας κατά των Γερμανών και των Βουλγάρων συμμετείχε στη Διάσπαση του Μακεδονικού Μετώπου. Το 1920 πήρε μέρος στη Μικρασιατική εκστρατεία κατά την οποία τραυματίστηκε αρκετές φορές. Το 1922 μετά την κατάρρευση του μετώπου και την ελληνική τραγωδία στη Μικρά Ασία, συνέβαλε στη συγκρότηση της στρατιάς του Έβρου, όπου μετά την τραγωδία της Ανατολικής Θράκης ο Ελληνικός Στρατός υποχρεώθηκε να εγκαταλείψει την περιοχή που προηγουμένως είχε καταλάβει.

Μετά από αυτό τέθηκε επικεφαλής της 7ης Μεραρχίας Πεζικού, και το 1923 προήχθη σε αντισυνταγματάρχη. Κατά τη διάρκεια του Μεσοπολέμου αποφοίτησε από την Ανωτέρα Σχολή Πολέμου και στη συνέχεια μετεκπαιδεύτηκε στη Γαλλία. Επέστρεψε στην Ελλάδα και ανέλαβε τη διοίκηση του 1^{ου} Συντάγματος Αθηνών και έπειτα του 41ου. Το 1930 πήρε προαγωγή σε συνταγματάρχη και στη συνέχεια υπηρέτησε ως στρατιωτικός ακόλουθος στην Γιουγκοσλαβία και την Τσεχοσλοβακία και ως Διευθυντής του Γενικού Επιτελείου του Γραφείου Πληροφοριών.

Στο **δεύτερο κεφάλαιο** αναλύεται η δράση του Κωνσταντίνου Βεντήρη κατά την περίοδο του Εθνικού Διχασμού στην Ελλάδα, όπως επίσης και οι σχέσεις του Γεωργίου Βεντήρη με τον Ελευθέριο Βενιζέλο. Την 1η Μαρτίου του 1935 συμμετείχε

στο αποτυχημένο κίνημα των Βενιζελικών αξιωματικών με στόχο την αποτροπή της παλινόρθωσης της Μοναρχίας. Μετά την αποτυχία του κινήματος διέφυγε από την Ελλάδα, όπως και άλλοι αξιωματικοί, στη Βουλγαρία όπου ζήτησε πολιτικό άσυλο. Μετά την κατοχή της Ελλάδας από τους Γερμανούς ήταν επικεφαλής της αντιστασιακής οργάνωσης P.A.N και συνεργάστηκε με το Γεώργιο Γρίβα και τον Αλέξανδρο Παπάγο και τις αντίστοιχες οργανώσεις τους.

Την άνοιξη του 1944 μετά από πρόσκληση του Γεωργίου Παπανδρέου μετέβει μέσω της Τουρκίας στη Βηρυτό εκπροσωπώντας τις Εθνικές Οργανώσεις Αντίστασης και στις 17 Μαΐου πήρε μέρος στο συνέδριο του Λιβάνου. Η κυβέρνηση του Παπανδρέου μετά την εκδήλωση του κινήματος που σημειώθηκε στο ελληνικό εκστρατευτικό σώμα και την καταστολή του, του ανέθεσε την αναδιοργάνωση των στρατιωτικών τμημάτων, αποστολή που στέφθηκε με απόλυτη επιτυχία. Παράλληλα προήχθη σε υποστράτηγο με αναδρομική ισχύ από το 1943.

Στο **τρίτο κεφάλαιο** διερευνάται η δράση του Κωνσταντίνου Βεντήρη κατά τη διάρκεια της Κατοχής, της Αντίστασης και του Ελληνικού Εμφυλίου Πολέμου. Επέστρεψε στην Αθήνα στις 12 Νοεμβρίου του 1944 και σταδιακά προσχώρησε στο φιλοβασιλικό στρατόπεδο. Στη συνέχεια ταξίδεψε στην Αγγλία για εκπαιδευτικούς σκοπούς, ενώ την περίοδο του εμφυλίου πολέμου διετέλεσε Διοικητής του Γ' Σώματος Στρατού.

Επίσης από το Νοέμβριο του 1947 έως τον Φεβρουάριο του 1948 διετέλεσε αρχηγός στο Γενικό Επιτελείο Στρατού και από το 1948 Γενικός Επιθεωρητής Στρατού. Αποστρατεύτηκε το 1951 με τον βαθμό του αντιστράτηγου και τον Αύγουστο του ίδιου χρόνου του αποδόθηκε ο τίτλος του Επίτιμου Γενικού Υπασπιστή του Βασιλέως Παύλου Α'.

Στο **τέταρτο και τελευταίο κεφάλαιο** καταγράφονται τόσο η συμβολή του στους αγώνες του ελληνικού έθνους όσο και η παρακαταθήκη του έργου του. Τιμήθηκε με αρκετά παράσημα μεταξύ αυτών και με τον Μεγαλόσταυρο του Γεωργίου του Α' και το 1951 με τον Ταξιάρχη του Αριστείου Ανδρείας. Πέθανε στις 14 Δεκεμβρίου 1960 και επιθυμία του ήταν να ταφεί στη γενέτειρά του στον Αλμυρό στη Βέργα δίπλα στον πατέρα του και τον αδερφό του.

Α' Κεφάλαιο

Από τη Γέννηση μέχρι την ενηλικίωση

1.1 Τα πρώτα χρόνια στην Πελοπόννησο και η ένταξή του στον στρατό

Ο Κωνσταντίνος Βεντήρης γεννήθηκε στην Καλαμάτα το 1892 και ήταν το δεύτερο από τα επτά παιδιά της οικογένειας. Πατέρας του ήταν ο στρατιωτικός Αντώνιος Βεντήρης και αδέρφια του ήταν ο πρωτότοκος Γεώργιος Βεντήρης, δημοσιογράφος, συνεργάτης του Ελευθερίου Βενιζέλου και διευθυντής του πολιτικού γραφείου του βασιλιά, ενώ είχε και δύο μικρότερα αδέρφια τους Νικόλαο Βεντήρη και Δημήτριο Βεντήρη. Όπως και τα υπόλοιπα μέλη της οικογένειας εργάζονταν στον δημοσιογραφικό χώρο και ήταν επίσης διευθυντές αθηναϊκών εφημερίδων. Ο Κωνσταντίνος είχε ακόμα τρεις αδελφές, την Καίτη, την Πόπη και τη Χρυσούλα. Τα αδέρφια του έγιναν όπως αναφέρθηκε δημοσιογράφοι και ο μεγαλύτερος, ο Γεώργιος, έχοντας τα πρωτεία κατάφερε να ενταχθεί ακόμα περισσότερο στον χώρο ως συνεργάτης του ηγέτη των Φιλελευθέρων Ελευθέρου Βενιζέλου.

Αφού ολοκλήρωσε τις σχολικές του σπουδές, κατατάχθηκε εθελοντής στον Ελληνικό Στρατό την 1η Απριλίου 1910 και πολέμησε στους Βαλκανικούς Πολέμους του 1912-1913. Εισήλθε στην Ακαδημία Υπαξιωματικών και αποφοίτησε τον Μάρτιο του 1914 ως Ανθυπολοχαγός Πεζικού. Κατά τη διάρκεια του Α' Παγκοσμίου Πολέμου, υπηρέτησε στο Μακεδονικό μέτωπο, προήχθη σε υπολοχαγό το 1917 και ενεργούσε ως διοικητής λόχου κατά τη συμμαχική επίθεση του 1918. Το 1919 προήχθη σε ταγματάρχη και πολέμησε ως διοικητής τάγματος και ΚΟ του 23ου Συντάγματος στη Μικρασιατική Εκστρατεία του 1919–1922.¹

Ο Βεντήρης κατά την ενηλικίωσή του κατατάχθηκε εθελοντικά στο στρατό. Ολοκλήρωσε τις εγκύκλιες σπουδές του στην Καλαμάτα και την 1η Απριλίου 1910 κατατάχθηκε στο στρατό ως εθελοντής. Το 1914 αποφοίτησε τελικά από τη Σχολή Υπαξιωματικών με τον βαθμό του ανθυπολοχαγού και πήρε μέρος αργότερα στον Α' Παγκόσμιο Πόλεμο αλλά και στη Μικρασιατική εκστρατεία που ακολούθησε. Το σθένος και η αυταπάρνηση που επεδείκνυε στις μάχες είχαν ως αποτέλεσμα να τραυματιστεί πολλές φορές. Αυτή η ορμή του τον οδήγησε σε συμμετοχή σε σχεδόν όλους τους πολέμους της εποχής.²

¹Γ. Βεντήρης, *Η Ελλάδα του 1910-1920. Ιστορική μελέτη*, Αθήνα 1970, τ. 2

²Απέθανε χθες ο στρατηγός Κωνσταντίνος Βεντήρης Εφημερίδα «Ελευθερία», 15 Δεκεμβρίου 1960, σελίδες 1 & 7

1.2. Η συμμετοχή του Βεντήρη στο Βαλκανικούς Πολέμους

Ο Κωνσταντίνος Βεντήρης πήρε μέρος στους Βαλκανικούς πολέμους, στη Μακεδονία, στην Ήπειρο αλλά και στον πόλεμο κατά των Βουλγάρων όπου και τραυματίστηκε στη μάχη της Μανωλιάσας. Από τις αρχές του 19ου αιώνα οι οίονοι προμήνυαν ότι η Οθωμανική Αυτοκρατορία επρόκειτο να καταρρεύσει και στα μέσα του ίδιου αιώνα η αποχώρησή της από την Ευρώπη μπορούσε να προβλεφθεί με βεβαιότητα. Τα χριστιανικά έθνη της Βαλκανικής χερσονήσου παρακολουθούσαν με αγωνία την εξέλιξη των γεγονότων ενώ προσπαθούσαν να επιταχύνουν την πτώση της Αυτοκρατορίας. Ταυτόχρονα ανησυχούσαν για το μεγάλο πρόβλημα του πώς θα κατανεμηθούν τα εδάφη που οι Τούρκοι αργά ή γρήγορα θα έπρεπε να εγκαταλείψουν. Αυτό το πρόβλημα της εδαφικής κατανομής απασχολούσε πρωτίστως τους Βούλγαρους.

Οι Έλληνες είχαν διατηρήσει ανελλιπώς μια ζωντανή αίσθηση εθνικότητας κατά τη διάρκεια των χρόνων της υποτέλειάς τους. Η εθνική συνείδηση των Βουλγάρων βρισκόταν, αντίθετα, σε κατάσταση χειμέριας νάρκης την ίδια περίοδο και άρχισε να ξυπνά μόλις τις πρώτες δεκαετίες του περασμένου αιώνα. με σκοπό να προωθήσει μεγάλες απαιτήσεις από την πρώτη κιόλας στιγμή. Έτσι, μόλις είχαν αναλάβει την εθνική τους εγρήγορση, διεκδίκησαν ολόκληρη τη Μακεδονία, εκτός από το ότι απαιτούσαν την ίδια τη Βουλγαρία, που ήταν η περιοχή που βρισκόταν μεταξύ του Αίμου και του ποταμού Δούναβη. Μέσα από τους Βαλκανικούς Πολέμους που προκάλεσαν την εδαφική επέκταση του Βασιλείου της Ελλάδας, σχεδόν όλοι οι Έλληνες υπήκοοι είχαν πλέον τη δυνατότητα να συγκεντρωθούν σε ένα μέρος, όπου θα μπορούσαν να ζήσουν υπό συνθήκες οικονομικά βιώσιμες και με θεσμούς δημοκρατικούς και φιλελεύθερους.

Η επέκταση του Ελληνικού Βασιλείου για να συμπεριλάβει νέα εδάφη σήμαινε επίσης ότι τα δημοκρατικά και φιλελεύθερα ιδεώδη επεκτάθηκαν σε αυτές τις νέες περιοχές. Αν παραβλέψουμε ορισμένες περιόδους πολιτικών παρατυπιών, κυρίως λόγω πολέμου, τα νέα εδάφη που προσαρτήθηκαν στο Βασίλειο της Ελλάδας μετά την απελευθέρωσή τους από τον τουρκικό ζυγό έζησαν υπό ελληνική κυριαρχία σε ένα καθεστώς πολιτικής και φιλελεύθερης δημοκρατίας. Ιδιαίτερα πρέπει να τονιστεί ο σεβασμός που έδειχνε η Ελληνική Πολιτεία προς τους κατοίκους των πρόσφατα προσαρτημένων εδαφών που είχαν διαφορετικές θρησκείες, δηλαδή προς την εβραϊκή και τη μουσουλμανική μειονότητα. Στη στάση της απέναντι στη μουσουλμανική μειονότητα, η Ελλάδα δεν περιορίστηκε στην πιστή τήρηση των διεθνών συνθηκών,

αλλά έκανε παραχωρήσεις πέρα από τους καθορισμένους όρους τους. Ιδιαίτερη μνεία πρέπει επίσης να γίνει στην απαλλοτρίωση της γεωργικής γης από το κράτος. Λίγα χρόνια μετά την απελευθέρωση από τον τουρκικό ζυγό, η γη μοιράστηκε σε καλλιεργητές, ώστε ο γεωργός της Μακεδονίας να απελευθερωθεί όχι μόνο από την εθνική αλλά και από την οικονομική δουλεία.

Το Έθνος ήταν ενωμένο, είχε υψηλό ηθικό, στηριζόταν σε σταθερή οικονομική βάση καθώς και σε φιλελεύθερα και δημοκρατικά θεμέλια. Ως εκ τούτου, δυνάμωνε και ήταν ικανό τόσο να προστατεύσει την εθνική του ύπαρξη και ανεξαρτησία, όσο και να συνεχίσει να δημιουργεί και να εφαρμόζει τις υψηλές αξίες της ζωής.³ Στη σύγκρουση που ακολούθησε, η Βουλγαρία ηττήθηκε γρήγορα από τις δυνάμεις από τη Σερβία, την Ελλάδα, την Τουρκία και τη Ρουμανία. Με τους όρους της Συνθήκης του Βουκουρεστίου, που υπογράφηκε στις 10 Αυγούστου το 1913, η Βουλγαρία έχασε σημαντικό μέρος των εδαφών και η Σερβία και η Ελλάδα έλαβαν τον έλεγχο του μεγαλύτερου μέρους της Μακεδονίας. Στον απόηχο των δύο βαλκανικών πολέμων, οι εντάσεις στην περιοχή αυξήθηκαν, σιγοβράζοντας ακριβώς κάτω από την επιφάνεια και απειλώντας να εκραγούν ανά πάσα στιγμή.

Η Αυστροουγγαρία -η οποία περίμενε πρώτα την Τουρκία και μετά τη Βουλγαρία να θριαμβεύσει και ήθελε πολύ να δει τη Σερβία να συντριβεται- γινόταν όλο και πιο επιφυλακτική για την αυξανόμενη σλαβική επιρροή στα Βαλκάνια, με τη μορφή της πρωτοεμφανιζόμενης Σερβίας και του χορηγού της, της Ρωσίας. Είναι σημαντικό ότι η ίδια η ισχυρή σύμμαχος της Διπλής Μοναρχίας, η Γερμανία, συμεριζόταν αυτή την ανησυχία. Σε μια επιστολή προς τον Αυστροουγγαρικό Υπουργό Εξωτερικών τον Οκτώβριο του 1913 που προμήνυε την καταστροφική παγκόσμια σύγκρουση που θα ερχόταν, ο Κάιζερ Γουλιέλμος Β' χαρακτήρισε την έκβαση των Βαλκανικών πολέμων ως μια ιστορική διαδικασία που πρέπει να καταταγεί στην ίδια κατηγορία με τις μεγάλες μεταναστεύσεις των ανθρώπων. Οι Βαλκανικοί Πόλεμοι είναι πολύ σημαντικοί γιατί μέσω αυτών η Ελλάδα έγινε βιώσιμη οικονομική ενότητα απελευθερώνοντας νέες περιοχές πλούσιου εδάφους. Προκειμένου να τροφοδοτήσει αυτούς τους νέους τομείς, η Ελλάδα δεν άφησε τις προσπάθειές της. Τα κεφάλαια που δαπανήθηκαν από το κράτος για τη χρηματοδότηση τεχνικών έργων στη Μακεδονία τα τελευταία πενήντα χρόνια υπερβαίνουν τα χρήματα που διατέθηκαν για παρόμοια

³Π. Στραγαλινός, *Οι Βαλκανικοί Πόλεμοι από τον ελληνικό τύπο*, Department of History, Politics and International Studies 2020, σ. 13, Master in History, Neapolis University

έργα στην «Παλαιότερη Ελλάδα» κατά τα 130 χρόνια της ελεύθερης ύπαρξής της. Η διεύρυνση της Ελλάδας, που πραγματοποιήθηκε μέσω των Βαλκανικών Πολέμων, επέφερε επίσης τη διάδοση του δημοκρατικού ιδεώδους στη Βαλκανική χερσόνησο και στα νησιά.⁴

⁴E. J. Erickson, B. C. Bush, *Defeat in Detail: The Ottoman Army in the Balkans, 1912-1913*, Γουέστπορτ 2003, σ. 99

Β' Κεφάλαιο:

Η σχέση του Βεντήρη με τον Βενιζέλο

2.1. Επισκόπηση του Εθνικού Διχασμού στην Ελλάδα

Στις 21 με 22 Φεβρουαρίου του 1915 μετά από πιέσεις του παλατιού για ουδετερότητα στον πόλεμο και έντονης διαφωνίας με το βασιλιά ο Ελευθέριος Βενιζέλος οδηγείται σε παραίτηση η οποία προκάλεσε πολιτική διχόνοια στην Ελλάδα και αποτέλεσε την απαρχή του Εθνικού διχασμού που ακολούθησε στη συνέχεια. Ξεκίνησε έτσι μια πολιτική διαμάχη και αντιπαράθεση μεταξύ των συντηρητικών, αντιβενιζελικών και των υποστηρικτών του Βενιζέλου και προκηρύσσονται εκλογές για την 31η Μαΐου 1915, που έχουν χαρακτήρα δημοψηφίσματος και διενεργούνται από την υπηρεσιακή κυβέρνηση του Δημήτριου Γούναρη, του κυριότερου εκπροσώπου της αντιβενιζελικής παράταξης, που έχει διοριστεί από το βασιλιά. Τις εκλογές αυτές κέρδισε το Φιλελεύθερο Κόμμα και ο Ελευθέριος Βενιζέλος επανήλθε στη θέση του πρωθυπουργού, ωστόσο ο βασιλιάς Κωνσταντίνος καθυστέρησε να επικυρώσει τον διορισμό της νέας κυβέρνησης και την ορκωμοσία της μέχρι τον Αύγουστο επικαλούμενος λόγους υγείας. Ήταν άρρωστος με πλευρίτιδα από τους βαλκανικούς πολέμους και η υγεία του δεν θα ήταν ποτέ πια η ίδια.

Στις εκλογές του 1915, τα βασιλικά κόμματα τα πήγαν καλύτερα στην «Παλαιά Ελλάδα» ενώ οι φιλελεύθεροι στη «Νέα Ελλάδα»⁵. Ο νεοεκλεγείς πρωθυπουργός ανάγκασε τον βασιλιά να του υποσχεθεί ότι η Ελλάδα θα τιμούσε τη συμμαχία της με τη Σερβία σε περίπτωση επίθεσης της Βουλγαρίας, μια υπόσχεση που ο βασιλιάς δεν είχε καμία πρόθεση να τηρήσει. Ο Βενιζέλος δήλωσε ότι η νίκη του ήταν η απόδειξη ότι ο ελληνικός λαός συμφωνούσε με την πολιτική του υπέρ της Αντάντ.

Μέχρι το φθινόπωρο του 1915, στις ελληνικές εφημερίδες διεξαγόταν ένας προπαγανδιστικός πόλεμος μεταξύ του Ζαχάρωφ, ο οποίος χρησιμοποίησε τον τεράστιο πλούτο του για να αρχίσει να αγοράζει εφημερίδες για να κάνει εκστρατεία υπέρ του Βενιζέλου, και του βαρόνου φον Σνεκ, του ακόλουθου τύπου στη γερμανική πρεσβεία, ο οποίος αγόραζε εφημερίδες για να κάνει εκστρατεία υπέρ του βασιλιά. Εκείνη την εποχή, ο Σνεκ είχε περιγραφεί από έναν Βρετανό δημοσιογράφο ως «μια

⁵Γ. Καλούδης, «Η Ελλάδα και ο δρόμος προς τον Α' Παγκόσμιο Πόλεμο: προς τι τέλος;» σελίδες 9–47 από το *International Journal on World Peace*, Τόμος 31, Τεύχος 4, Δεκέμβριος 2014.

μεγάλη και μυστηριώδης δύναμη του κακού που οδηγούσε το ελληνικό έθνος σε παραστρατήματα και το αποπροσανατόλιζε από το σωστό δρόμο - από τον Βενιζέλο και από την Αντάντ».

Ο επικεφαλής της συμμαχικής προπαγάνδας στην Ελλάδα, ένας Γάλλος αξιωματικός του πολεμικού ναυτικού, ο πλοίαρχος ντε Ροκφέιλ, ήταν ακατάλληλος, οδηγώντας τον Ζαχάρωφ να παρέμβει, καθώς υποστήριξε ότι ως Έλληνας ο προηγούμενος γνώριζε την ελληνική νοοτροπία πολύ καλύτερα από οποιονδήποτε Γάλλο. Αντιπολεμική και φιλογερμανική προπαγάνδα έκαναν οι εφημερίδες Εμπρός του Καλαποθάκη, Script και αργότερα η Καθημερινή και φιλοσυμμαχική μεταξύ άλλων το Έθνος, ο Ελεύθερος Τύπος, η Εστία και η Μακεδονία. Πολλά έγγραφα πλαστογραφήθηκαν επίσης κατά την περίοδο αυτή και ο προπαγανδιστικός πόλεμος έφτασε στο αποκορύφωμά του.

Μέχρι τότε, ο βασιλιάς Κωνσταντίνος είχε υποσχεθεί μυστικά τόσο στους Γερμανούς όσο και στους Βούλγαρους υπουργούς ότι η Ελλάδα δεν θα πήγαινε σε πόλεμο εναντίον τους⁶. Η Γερμανία είχε επίσης υποσχεθεί μυστικά στον Κωνσταντίνο ότι αν η Ελλάδα παρέμενε ουδέτερη, θα είχε τη Βόρειο Ήπειρο και τα Δωδεκάνησα μετά τον πόλεμο, όπως και την προστασία του ελληνικού πληθυσμού στην Τουρκία.

Το φθινόπωρο του 1915, ο Φερδινάνδος αφού έλαβε υποσχέσεις από Γερμανούς και Αυστριακούς διπλωμάτες ότι θα μπορούσε να έχει τα τμήματα της Σερβίας που επιθυμούσε, αποφάσισε να μπει στον πόλεμο. Η Βουλγαρία κήρυξε τον πόλεμο στη Σερβία, η οποία αποτελούσε άμεση απειλή για τη νεοαποκτηθείσα επαρχία της Μακεδονίας, συμπεριλαμβανομένου του στρατηγικής σημασίας λιμανιού της Θεσσαλονίκης. Στις 22 Σεπτεμβρίου, η Βουλγαρία κινητοποιήθηκε και άρχισε να συγκεντρώνει στρατεύματα στα σύνορα με τη Σερβία, καθώς βάσει της σερβοελληνικής συμμαχίας δεσμεύονταν η μία για την άμυνα της άλλης σε περίπτωση επίθεσης, η Ελλάδα φαινόταν να βρίσκεται στο χείλος του πολέμου.

Ο Βενιζέλος ζήτησε από τον Κωνσταντίνο την κινητοποίηση του στρατού. Ο Κωνσταντίνος συμφώνησε για αμυντική στάση κατά της Βουλγαρίας, αλλά επέμεινε στον όρο ότι η Ελλάδα δεν θα επιτεθεί πρώτη. Ο Κωνσταντίνος ανακοίνωσε τώρα ότι επιθυμούσε να αγνοήσει τη συμμαχία με τη Σερβία, δηλώνοντας ότι δεν θα ίσχυε αν και άλλες δυνάμεις επιτίθονταν στη Σερβία. Επιπλέον, σύμφωνα με τη συνθήκη συμμαχίας, η Σερβία έπρεπε να διαθέσει 150.000 στρατιώτες κατά της Βουλγαρίας.

⁶Γ. Καλούδης, *ό. π.*, σ. 23

Δεδομένου ότι ένας μεγάλος γερμανοαυστριακός στρατός υπό τον στρατάρχη Αύγουστο φον Μάκενσεν ήταν έτοιμος να εισβάλει στη Σερβία ταυτόχρονα με τη Βουλγαρία, ο βασιλιάς ανακοίνωσε ότι η Ελλάδα δεν θα βοηθούσε τη Σερβία:

«Δεν πρέπει να επιτρέψουμε στη Βουλγαρία να συντρίψει τη Σερβία και να επεκταθεί υπερβολικά, ώστε να μας συντρίψει αύριο. Στο σημείο αυτό λοιπόν δεν μπορείτε να παρεκκλίνετε από την πολιτική αυτή: εκτός βέβαια αν είστε αποφασισμένος να παραμερίσετε το Σύνταγμα και να αναλάβετε την πλήρη ευθύνη με βασιλικό βαθμό».

Ο Κωνσταντίνος απάντησε:

«Ξέρετε, αναγνωρίζω ότι είμαι υποχρεωμένος να υπακούω στη λαϊκή ετυμηγορία, όταν πρόκειται για τις εσωτερικές υποθέσεις της χώρας- όταν όμως πρόκειται για εξωτερικές υποθέσεις, για μεγάλα διεθνή ζητήματα, νομίζω ότι εφ' όσον πιστεύω ότι ένα πράγμα είναι σωστό ή όχι, πρέπει να επιμένω να γίνει ή να μην γίνει, διότι είμαι υπεύθυνος ενώπιον του Θεού».

Σε μια απέλπιδα προσπάθεια να πείσει τον Κωνσταντίνο να βοηθήσει τη Σερβία, ο Γκρέι του έστειλε μια επιστολή που έγραφε:

«Εάν η Ελλάδα είναι διατεθειμένη να παράσχει υποστήριξη ως σύμμαχος στη Σερβία, τώρα που δέχθηκε επίθεση από τη Βουλγαρία, η κυβέρνηση της Αυτού Μεγαλειότητας θα είναι διατεθειμένη να δώσει την Κύπρο στην Ελλάδα. Εάν η Ελλάδα προσχωρήσει στους Συμμάχους για όλους τους σκοπούς, θα έχει φυσικά μερίδιο μαζί τους στα πλεονεκτήματα που θα εξασφαλιστούν στο τέλος του πολέμου, αλλά η προσφορά της Κύπρου γίνεται από την Κυβέρνηση της Αυτού Μεγαλειότητος ανεξάρτητα υπό τον όρο ότι η Ελλάδα θα δώσει άμεση και πλήρη υποστήριξη με το στρατό της στη Σερβία»

Τόσο ο βασιλιάς όσο και ο πρωθυπουργός του Αλέξανδρος Ζαΐμης απέρριψαν την προσφορά⁷.

⁷Γ. Καλούδης, *ό. π.*, σ. 30

2.2. Η δημιουργία του μακεδονικού μετώπου

Μετά την αδυναμία του να πείσει τον Κωνσταντίνο να δράσει εναντίον της Βουλγαρίας, ο Βενιζέλος ακολούθησε μια νέα οδό, επιτρέποντας στα βρετανικά και γαλλικά στρατεύματα να αποβιβαστούν στη Θεσσαλονίκη της Μακεδονίας για να βοηθήσουν τη Σερβία, μετά την αποτυχημένη επιχείρησή τους στην Καλλίπολη και αφού τους ρώτησε αν μπορούσαν να προσφέρουν τους 150.000 στρατιώτες στο μέτωπο⁸.

Ο Βενιζέλος εκμεταλλεύτηκε το γεγονός αυτό, επιβάλλοντας μια κοινοβουλευτική πρόταση (με 37 ψήφους διαφορά) για την κήρυξη πολέμου στη Βουλγαρία. Η πρόσκληση του Βενιζέλου προς τους Συμμάχους εξόργισε τον βασιλιά. Η διαμάχη μεταξύ του Έλληνα πρωθυπουργού και του Βασιλιά έφτασε στο αποκορύφωμά της λίγο αργότερα και ο Βασιλιάς επικαλέστηκε το ελληνικό συνταγματικό δικαίωμα που έδινε στον μονάρχη το δικαίωμα να παύσει μια κυβέρνηση. Τον Δεκέμβριο του 1915 ο Κωνσταντίνος ανάγκασε τον Βενιζέλο να παραιτηθεί για δεύτερη φορά, μετά από μια αντιγερμανική ομιλία του αργότερα στο κοινοβούλιο, και διέλυσε το κοινοβούλιο που κυριαρχούνταν από τους Φιλελεύθερους, προκηρύσσοντας νέες εκλογές. Στην ομιλία του, ο Βενιζέλος προειδοποίησε ότι μια γερμανική νίκη θα ήταν καταστροφή για την Ελλάδα.

Ο Βενιζέλος προειδοποιούσε ότι σε περίπτωση νίκης των Γερμανών, τότε οι Οθωμανοί θα προέβαιναν σε γενοκτονία κατά των Ελλήνων της Ανατολίας, ενώ αν επέτρεπαν στους Βούλγαρους να προσαρτήσουν τη σερβική Μακεδονία θα ακολουθούσαν αναπόφευκτα απαιτήσεις για την ελληνική Μακεδονία. Μετά την ομιλία του, ο Βενιζέλος κλήθηκε στα βασιλικά ανάκτορα, όπου ο βασιλιάς του είπε ότι διαφωνούσε με κάθε σημείο της ομιλίας του και προέβλεψε ότι η Γερμανία θα κέρδιζε τον πόλεμο. Ο βασιλιάς έκανε επίσης τον ισχυρισμό ότι ήταν υπόλογος μόνο στον Θεό και όχι στον λαό, οδηγώντας τον Βενιζέλο να πει ότι η Ελλάδα δεν ήταν μια απόλυτη μοναρχία⁹. Ο Βενιζέλος εγκατέλειψε την Αθήνα και επέστρεψε στην πατρίδα του, την Κρήτη.

Οι Φιλελεύθεροι μοϊκοτάρισαν τις νέες εκλογές, γεγονός που υπονόμωσε τη θέση της νέας βασιλικής κυβέρνησης, καθώς θεωρήθηκε ως κυβέρνηση διορισμένη απευθείας από τον βασιλιά, αγνοώντας τη λαϊκή γνώμη. Ο Βενιζέλος παραπονέθηκε

⁸C. M. Woodhouse, *Η ιστορία ενός λαού. Οι Έλληνες από το 324 έως σήμερα*, Αθήνα 2008, σ. 257

⁹Γ. Καλούδης, *ό. π.*, σ. 28

ότι το Στέμμα είχε παρέμβει άμεσα για να παρέμβει στην προεκλογική εκστρατεία, και ως αποτέλεσμα της έκκλησης του Βενιζέλου για μποϊκοτάζ, μόνο το ένα τέταρτο των Ελλήνων ψήφισε στις εκλογές.

Η απόφαση να μην βοηθηθεί η Σερβία παρά τη συμμαχία απογοήτευσε ορισμένους αξιωματικούς του στρατού με επικεφαλής τον στρατηγό Παναγιώτη Δαγκλή, οι οποίοι θεωρούσαν ότι είναι ατιμωτικό να παραβιάζονται οι συνθήκες και ότι ήταν επικίνδυνο να επιτραπεί η κατοχή της Σερβίας, καθώς τώρα οι Βούλγαροι μπορούσαν να ρίξουν όλες τους τις δυνάμεις εναντίον της Ελλάδας. Ο φιλελεύθερος πολιτικός Γεώργιος Καφαντάρης σε ομιλία του κατηγόρησε τους βασιλόφρονες ότι προωθούσαν την αναχρονιστική θεωρία του «θεικού δικαιώματος των βασιλέων» που δεν είχε θέση σε μια δημοκρατία:

«Τέτοιες θεωρίες μας οδηγούν να πιστεύουμε ότι ιδέες που κάποτε θεωρούνταν ότι είχαν εξαφανιστεί στο βαθύ σκοτάδι της παρελθούσας ανθρώπινης ιστορίας επανεμφανίζονται και πάλι για να επηρεάσουν τη σύγχρονη ζωή... Το δικό μας σύστημα διακυβέρνησης διαμορφώθηκε μετά από αυτό της Μεγάλης Βρετανίας και είναι γνωστό ως συνταγματική μοναρχία. Σε μια συνταγματική μοναρχία ο βασιλιάς είναι ένα παθητικό όργανο του κράτους στη διαχείριση των δημόσιων υποθέσεων. Όλη η πολιτική εξουσία ανήκει στο λαό και τα μέλη του κοινοβουλίου και της κυβέρνησης εκλέγονται από το λαό»

Η ένταση μεταξύ των δύο κομμάτων αυξήθηκε σταδιακά κατά τη διάρκεια του επόμενου έτους (1916), με τις δύο πλευρές να υιοθετούν μια πιο ριζοσπαστική και διχαστική προσέγγιση της κατάστασης. Όταν οι γαλλικές και βρετανικές δυνάμεις αποβιβάστηκαν στη Θεσσαλονίκη (όπως είχαν προσκληθεί νωρίτερα από τον Βενιζέλο), παρά την επιθυμία του Κωνσταντίνου, ο ελληνικός λαός υποστήριξε την άποψη του βασιλιά ότι οι Σύμμαχοι είχαν παραβιάσει την κυριαρχία της χώρας. Στα τέλη Ιανουαρίου 1916, υπήρχαν 125.000 Γάλλοι και 100.000 Βρετανοί στρατιώτες στη Θεσσαλονίκη, έχοντας εγκαταστήσει έτσι το Μακεδονικό Μέτωπο¹⁰. Ο Κωνσταντίνος έκανε διπλωματικές προσπάθειες να τους διώξει, αλλά τον Δεκέμβριο του 1915, σε συνάντηση στο Παρίσι, οι Σύμμαχοι είχαν αποφασίσει να διατηρήσουν το μέτωπο με κάθε κόστος.

Καθώς το έθνος πολωνόταν, οι πολιτικές περιουσίες των μεγάλων οικογενειών καταστρέφονταν με κάθε περιστροφή του τροχού¹¹. Ιδιαίτερα επιζήμια

¹⁰Γ.Καλούδης, *ό. π.*, σ. 26

¹¹Γ. Καλούδης, *ό. π.*, σ. 40

ήταν η ύπαρξη διπλών δημόσιων υπηρεσιών και στρατού, που αύξησε τον ανταγωνισμό για κυβερνητικές θέσεις εργασίας. Επιπλέον, ο Εθνικός Διχασμός είχε ενθαρρύνει την πολιτικοποίηση του στρατού που είχε αρχίσει με το πραξικόπημα του 1909, και από το 1916 και μετά ο στρατός διαιρέθηκε μεταξύ βενιζελικών και βασιλικών, διευθετώντας το σκηνικό για τα συχνά πραξικοπήματα και τις απόπειρες πραξικοπήματος του μεσοπολέμου¹². Το πιο σημαντικό ήταν ότι ο Εθνικός Διχασμός είχε «νομιμοποιήσει τη χρήση βίας» και καθ' όλη τη διάρκεια του μεσοπολέμου η πολιτική βία αμαύρωνε συχνά το σκηνικό. Η αυξανόμενη κατάρρευση των κοινωνικών κανόνων παράλληλα με την αποδοχή της βίας ως νόμιμης οδήγησε επίσης σε εκκλήσεις για μια δικτατορία φασιστικού τύπου και ο Κωστής σημείωσε ότι ο Μπενίτο Μουσολίνι ήταν μια πολύ θαυμαστή φιγούρα στην Ελλάδα της δεκαετίας του 1920-30¹³. Η δημοτικότητα του Μουσολίνι σημειώθηκε παρά την αλυτρωτική πολιτική του, καθώς διεκδικούσε τμήματα της Ελλάδας, όπως τα νησιά του Ιονίου, επειδή κάποτε ανήκαν στη Βενετία.

Ο διαχωρισμός μεταξύ βασιλοφρόνων και βενιζελικών ήρθε ακόμη και στις Ηνωμένες Πολιτείες και αλλού με τους Έλληνες μετανάστες εκείνης της γενιάς: οι μετανάστες που ευνοούσαν τα δύο πολιτικά στρατόπεδα εγκαταστάθηκαν σε κοντινές αλλά προσεκτικά διαχωρισμένες κοινότητες στις αμερικανικές πόλεις, συχνά με επίκεντρο ανταγωνιστικές ελληνορθόδοξες ενορίες. Σε ορισμένες περιπτώσεις, η εχθρότητα και η δυσπιστία μεταξύ αυτών των ενοριών επέζησε μέχρι τον 21ο αιώνα, πολύ καιρό αφότου η αρχική πολιτική διαφωνία είχε ξεχαστεί.

2.3. Ο εθνικός Διχασμός και η προσάρτηση του Βεντήρη στους οπαδούς του Βενιζέλου

Ο δυναμισμός και το αίσθημα εθνικής ενότητας των πρώτων χρόνων της θητείας του Βενιζέλου έδωσε τη θέση του στη μνησικακία και την εκδίκηση που έμελλε να δηλητηριάσει την πολιτική ζωή της χώρας σε όλο τον Α' Παγκόσμιο Πόλεμο και τον Μεσοπόλεμο. Η Ελλάδα διχάστηκε από τον «Εθνικό Διχασμό», και οι λόγοι για την ένταση ήταν οι διαφορές μεταξύ του βασιλιά και του πρωθυπουργού ως προς την ευθυγράμμιση της Ελλάδας κατά τη διάρκεια του πολέμου, αν και υπήρχαν βαθύτερες αιτίες στη διάσπαση.

¹²Κ. Π. Κωστής, *Τα κακομαθημένα παιδιά της ιστορίας. Η διαμόρφωση του νεοελληνικού κράτους, 18^{ος}-21^{ος} αιώνας*, Αθήνα 2018 σ. 254

¹³Κ. Π. Κωστής, *ό. π.*, σ. 256

Ο βασιλιάς Κωνσταντίνος, δεσμευμένος από οικογενειακούς δεσμούς με τον Γερμανό Αυτοκράτορα Γουλιέλμο Β' και υπό την επιρροή του Γενικού Επιτελείου του, επέμενε στη διατήρηση μιας αμφιθυμης ουδετερότητας κατά τη διάρκεια του πολέμου, ενώ ο Βενιζέλος ήταν ενθουσιώδης υποστηρικτής της Τριπλής Συμμαχία (Βρετανίας, Γαλλίας και Ρωσίας) καθώς θεωρούσε ότι θα ευνοούσε να υλοποιηθούν οι αλυτρωτικές φιλοδοξίες της Ελλάδας.

Η Αντάντ επιφύλαξε μια δελεαστική προοπτική εδαφικού κέρδους για την Ελλάδα σε βάρος της Τουρκίας, η οποία είχε συμμαχήσει με τις Κεντρικές Δυνάμεις.¹⁴ Αυτή η διαμάχη εξελίχθηκε σε μεγάλη σύγκρουση μεταξύ του Κόμματος των Φιλελευθέρων και των παραδοσιακών παλαιών κομμάτων που υποστήριζαν τον βασιλιά Κωνσταντίνο. Η σύγκρουση αυτή δεν επιλύθηκε ούτε με την προσφυγή σε γενικές εκλογές, αφού, παρά τη νίκη του Βενιζέλου, ο Κωνσταντίνος επέμενε στην πολιτική του. Τον Σεπτέμβριο του 1915 ο Βενιζέλος παραιτήθηκε από το αξίωμα. Ένα χρόνο αργότερα, όταν είδε ότι η πολιτική των βασιλικών κυβερνήσεων οδηγούσε τη χώρα στην καταστροφή, έφυγε για τη Θεσσαλονίκη, όπου σχημάτισε προσωρινή κυβέρνηση και κήρυξε τη συμμετοχή της Ελλάδας στον πόλεμο στο πλευρό της Αντάντ.

Τώρα η Ελλάδα είχε δύο κυβερνήσεις με δύο εκ διαμέτρου αντίθετες πολιτικές. Η εξουσία της προσωρινής κυβέρνησης εκτεινόταν στη Βόρεια Ελλάδα μέχρι την κοιλάδα των Τεμπών, συμπεριλαμβανομένης της Κρήτης και των νησιών του Ανατολικού Αιγαίου και διατηρήθηκε χάρη στη στρατιωτική υποστήριξη του αγγλογαλλικού εκστρατευτικού σώματος που στάθμευε στη Θεσσαλονίκη και στην οικονομική βοήθεια των Συμμάχων.

Τον Ιούνιο του 1917, με τη βοήθεια γαλλικών και βρετανικών δυνάμεων, ο Βενιζέλος ανάγκασε τον Κωνσταντίνο να παραιτηθεί και, τον Ιούλιο του 1917, η επανενωμένη χώρα μπήκε στον πόλεμο στο πλευρό της Αντάντ, συμμετέχοντας στις τελευταίες στρατιωτικές επιχειρήσεις του Μακεδονικού μετώπου το καλοκαίρι και το φθινόπωρο του 1918. Η τελική επικράτηση των δυνάμεων της Αντάντ και η συμμετοχή της Ελλάδας στην τελική διευθέτηση από την πλευρά των νικητών δικαίωσε την πολιτική του Βενιζέλου.¹⁵

¹⁴Θ. Βερέμης, *Ελευθέριος Βενιζέλος: κοινωνία, οικονομία, πολιτική στην εποχή του*, Αθήνα 1989, σ. 78

¹⁵Γ. Θ. Μαυρογορδάτος, *1915: Ο Εθνικός Διχασμός*, Αθήνα 2016, σ. 34

Με τα νέα δεδομένα που διαμορφώθηκαν μετά τους βαλκανικούς πολέμους και την πολεμική του δράση ο Βεντήρης το 1916 εντάχθηκε με τους οπαδούς του Ελευθέριου Βενιζέλου, συμμετέχοντας στο κίνημα της Εθνικής Άμυνας και ήταν υποστηρικτής του Παναγιώτη Δαγκλή, ενός από τα μέλη της Τριανδρίας. Μάλιστα πολέμησε στον Α' Παγκόσμιο Πόλεμο από το 1916 έως το 1918 και ως διοικητής λόχου κατά των Γερμανοβουλγάρων συμμετείχε στη Διάσπαση του Μακεδονικού Μετώπου. Μετά τη μάχη του Σκρα προήχθη σε Ταγματάρχη και τον Μάιο του 1918 διορίστηκε επιτελάρχης της Μεραρχίας Αρχιπελάγους.¹⁶

Αν και ο αντίκτυπος του Δευτέρου Παγκοσμίου Πολέμου έχει λίγο-πολύ επισκιάσει τον Πρώτο Παγκόσμιο Πόλεμο ιστορικά, ο τελευταίος είχε βαθιά επίδραση σε σχεδόν κάθε χώρα και έχει ενσωματωθεί σε πολλές εθνικές ιστοριογραφικές αφηγήσεις ως μια βασική στιγμή, η οποία γίνεται αντιληπτή και μνημονεύεται με διάφορες τρόπους. Στο ελληνικό πλαίσιο, δύο βασικοί παράγοντες ξεχωρίζουν: αφενός, ο Α' Παγκόσμιος Πόλεμος γίνεται αντιληπτός μέσα από το πρίσμα του ελληνοτουρκικού πολέμου του 1919-1922, η στρατιωτική ήττα της Ελλάδας στη Μικρά Ασία και η προσφυγική κρίση που ακολούθησε. Αφετέρου, αυτός ο πόλεμος πλαισιώνεται και κατανοείται σε μια ευρύτερη περίοδο, που συνήθως ονομάζεται «δεκαετία του πολέμου» (1912–1922). Ομοίως, ο ελληνικός μεσοπόλεμος θεωρείται ότι ξεκίνησε όχι το 1919, αλλά το 1922.

Το επίκεντρο όλων αυτών των δραματικών γεγονότων των αρχών του εικοστού αιώνα, λειτουργώντας ως μετωνυμία μέσω της οποίας ενοποιήθηκαν και κατανοήθηκαν αργότερα, ήταν ένας άνθρωπος: ο Βενιζέλος. Η ιδιότητα του Βενιζέλου στην ελληνική ιστορική συνείδηση είναι «δρυτής» – ένας παρόμοιος ελληνικός όρος που του αποδίδεται και σε λίγους άλλους είναι εθνάρχης, ο «αρχηγός του έθνους» και φέρει ένα έντονο πατερναλιστικό υποκείμενο, ενώ ταυτόχρονα, αποπολιτικοποιώντας μια ιστορική φυσιογνωμία – λόγω του ρόλου του στην αναδιοργάνωση του ελληνικού κράτους και λόγω της εδαφικής επέκτασης της χώρας κατά την εποχή του, η οποία θεωρήθηκε ως εθνική ενοποίηση μέσω της απελευθέρωσης των ελληνόφωνων λαών υπό ξένη κυριαρχία. Αυτή η αντίληψη του Βενιζέλου τον τοποθέτησε σε ένα πάνθεον που εκτείνεται από τον Μέγα Αλέξανδρο έως τον εξέχοντα πολιτικό του δέκατου

¹⁶Γ. ΒεντήρηςΓεώργιος, χ.τ. 1970

ένατου αιώνα Χαρίλαο Τρικούπη, δημιουργώντας έτσι μια μακροχρόνια λατρεία προσωπικότητας.¹⁷

Προσπαθώντας να καταλάβει κανείς πώς πλαισιώθηκε και ιστοριοποιήθηκε το πρώτο μισό του εικοστού αιώνα στην Ελλάδα μετά τον Δεύτερο Παγκόσμιο Πόλεμο, σκοντάφτει κανείς πάντα στον Βενιζέλο. Ταυτόχρονα, προσπαθώντας να εξετάσει πώς προέκυψε η ιστορική φήμη ενός από τους σημαντικότερους Έλληνες πολιτικούς, δεν μπορεί κανείς να αποφύγει το ερώτημα πώς το πρώτο μισό του εικοστού αιώνα μετατράπηκε από ένα πρόσφατο παρελθόν σε ένα κρίσιμο μέρος της ελληνικής εθνικής αφήγησης. Για να συμβεί αυτό, πολλοί πολιτικοί και κοινωνικοί παράγοντες έκαναν το δικό τους ρόλο. Επομένως, πρέπει να αντιμετωπίσουμε το πιεστικό ζήτημα του ποιος και γιατί τίμησε τη μνήμη του Βενιζέλου.

Πρωταγωνιστής αυτής της ιστορίας ήταν, ως επί το πλείστον, η κεντρικά πολιτική παράταξη, που εμφανίστηκε αμέσως μετά το τέλος του Β' Παγκοσμίου Πολέμου, ισχυριζόμενη ότι είναι ο νόμιμος πολιτικός διάδοχος του βενιζελισμού. Ο ισχυρισμός τους βασιζόταν στο ότι το μεγαλύτερο πολιτικό κόμμα αυτής της παράταξης ήταν το Κόμμα των Φιλελευθέρων, το οποίο ίδρυσε ο ίδιος ο Βενιζέλος το 1910, και στο ότι μεγάλο μέρος κεντρικών πολιτικών υπήρξαν πολιτικοί του εταίρου.

Στο πολιτικό φάσμα, οι κεντρώοι, οι οποίοι ήταν έντονα αντικομμουνιστές ως επί το πλείστον, στάθηκαν μεταξύ της δεξιάς –που θα ήταν οι διάδοχοι των αντιβενιζελικών, αν το ισχυρίζονταν– και της κομμουνιστικής αριστεράς, που ξεκίνησε στις αρχές του εικοστού αιώνα, αλλά του οποίου η πρώτη σημαντική επίδραση σημειώθηκε τη δεκαετία του 1940. Μέχρι σήμερα, οι κεντρώοι θεωρούνται οι «φυσικοί» διάδοχοι του Βενιζέλου, αλλά αυτή η υπόθεση έχει ένα τυφλό σημείο: το γεγονός ότι, αν και υπήρχαν πολλοί κεντρώοι με βενιζελικό παρελθόν, ο ισχυρισμός αυτός είχε τη δική του ιστορικότητα και κατασκευάστηκε διαχρονικά. Υπήρχαν, δηλαδή, άλλοι επικρατούντες για τη θέση του διαδόχου του Βενιζέλου, αλλά επικράτησε η εκδοχή των κεντρικών του παρελθόντος – πρώτον, γιατί ήταν εκείνοι που ενδιαφερόντουσαν περισσότερο να υποστηρίξουν μια τέτοια αξίωση και, δεύτερον, επειδή είχαν πολιτικούς και συμβολικούς πόρους για να γίνει αυτό. Αυτό κατέστη δυνατό από ένα πλέγμα πολιτικών, ιστοριογραφικών και άλλων εγχειρημάτων και πλαισιώθηκε από το ιστορικό πλαίσιο των πρώτων μεταπολεμικών δεκαετιών.

¹⁷ E. Salvanou, “The First World War and the Refugee Crisis: Historiography and Memory in the Greek Context,” *Historein* 16, αριθμ.1-2 (2017), σ. 120, 124

Ο Κωνσταντίνος Βεντήρης τον Απρίλιο του 1920 πήρε μέρος στη Μικρασιατική εκστρατεία, αλλά ζήτησε να απαλλαγεί από επιτελικά καθήκοντα και να του ανατεθεί μάχιμο καθήκον και όταν συνέβη αυτό ξεχώρισε ανάμεσα στους γενναίους πολεμιστές καθώς όρμησε από τους πρώτους προς την Προύσα. Διετέλεσε Διοικητής Λόχου καθώς και του 23ου Συντάγματος και συμμετείχε στις μάχες στην Καβαλίτσα, κατά τις οποίες τραυματίστηκε, στο Αρσλάνι, στην Κιουτάχεια, όπου επίσης τραυματίστηκε, και στο Εσκή-Σεχίρ.¹⁸

Η μεγάλη συμφορά της Σμύρνης τον Σεπτέμβριο του 1922 αποτέλεσε σημείο καμπής για την Ελλάδα. Η ελληνική κοινότητα της πόλης αποδεκατίστηκε. Όσοι μπόρεσαν να δραπετεύσουν ήρθαν στην Ελλάδα και αργότερα ενώθηκαν με άλλους Έλληνες από τη Βουλγαρία και τη Ρωσία, μαζί με εκείνους που συμμετείχαν στην ανταλλαγή πληθυσμών που ορίστηκε στη Συνθήκη της Λωζάνης το 1923. Ο στρατός διχάστηκε μεταξύ μοναρχικών και αντιμοναρχικών και ακολούθησε το πρότυπο άλλων μεσογειακών χωρών με άμεση παρέμβαση στα πολιτικά πράγματα. Η ανταλλαγή πληθυσμών και τα επισημοποιημένα εδαφικά σύνορα διαμόρφωσαν τις πολιτικές υποθέσεις σε όλη τη διάρκεια του Μεσοπολέμου.

Η πόλωση μεταξύ βενιζελικών και αντιβενιζελικών επιδεινώθηκε από νέους διαχωρισμούς που έβαζαν αντιμέτωπους την «Παλαιά Ελλάδα» έναντι της «Νέας Ελλάδας» και τους αυτόχθονες έναντι των ξένων/προσφύγων Ελλήνων. Καθ' όλη τη διάρκεια της δεκαετίας του 1920, η Ελλάδα προσπάθησε να αυξήσει τον βιομηχανικό της τομέα και να εκσυγχρονίσει την αγροτική παραγωγή¹⁹. Στη διάρκεια της περιόδου του Μεσοπολέμου όπου διεξάγονταν τα ανωτέρω ιστορικά γεγονότα ο Βεντήρης αποφοίτησε από την Ανώτατη Σχολή Πολέμου και έλαβε μετεκπαίδευση στη Γαλλία. Όταν επέστρεψε από την Γαλλία ανέλαβε τη διοίκηση του 1ου Συντάγματος Αθηνών.

2.4. Ο Γεώργιος Βεντήρης και η σχέση του με τον Βενιζέλο

Σημαντικό πρόσωπο στην ζωή του Κωνσταντίνου Βεντήρη ήταν ο αδερφός του Γεώργιος Βεντήρης (1890-1954) ο οποίος ήταν έγκριτος δημοσιογράφος και ιστορικός ενώ ασχολήθηκε και με την πολιτική. Ξεκίνησε ως διευθυντής της εφημερίδας «*Θάρρος των Καλαμών*», υπερθεματίζοντας το Κίνημα στο Γουδή και τον επικείμενο ερχομό του Βενιζέλου. Κατά την περίοδο των Βαλκανικών Πολέμων και τη μετέπειτα εποχή, μετακόμισε στην Αθήνα, και ανέλαβε την διεύθυνση και άλλων

¹⁸Γ. Βεντήρης, Η Ελλάδα του 1910-1920, τ. Α-Β, Αθήνα 1931, σ. 123

¹⁹Π. Παπαστράτης, «Ο Ελευθέριος Βενιζέλος και ο αστικός εκσυγχρονισμός», περιοδ. *Μνήμων*, 11, (1987), σ. 388-393

εφημερίδων που ανήκαν στην φιλελεύθερη παράταξη όπως η «*Νέα Ελλάς*», η «*Νέα Ημέρα Τεργέστης*» και το «*Ελεύθερον Βήμα*».

Η ιδιότητα που τον ξεχώρισε ήταν ότι με την ανάληψη των καθηκόντων του στην εφημερίδα «*Πατρίς*» έγινε έμπιστος φίλος του Ελευθερίου Βενιζέλου. Μετά το θάνατο του Βενιζέλου το 1936, έκανε στενή φιλία και με τον Νικόλαο Πλαστήρα. Κατά την περίοδο 1927-1931 ξεκίνησε την ενασχόλησή του με τη συγγραφή της δίτομης πολιτικής ιστορίας της Ελλάδας, που είχε τίτλο «*Η Ελλάς του 1910-1920*». Το έργο του εκδόθηκε το 1931 και την χρηματοδότηση ανέλαβε ο Ελευθέριος Βενιζέλος. Το έργο αυτό συνιστά την επιτομή της αφήγησης των γεγονότων της δεκαετίας που συγκλόνισε και δίχασε τους Έλληνες και είχε να κάνει με τον Βενιζέλο και την πολιτική του.²⁰

Στα πρώτα χρόνια του μεσοπολέμου, ο Βενιζέλος, που ζούσε αυτοεξόριστος στο Παρίσι, απέφυγε την άμεση ανάμειξη στις εσωτερικές υποθέσεις της Ελλάδας και στα στρατιωτικά πραξικοπήματα που έγιναν. Την περίοδο εκείνη τα παλιά στελέχη του Κόμματος των Φιλελευθέρων, που είχαν διακριθεί ως συνεργάτες του την πρώτη δημιουργική δεκαετία (Καφαντάρης, Μιχαλακόπουλος, Παπαναστασίου) αποχώρησαν σταδιακά από το Κόμμα. Σε μια εποχή αυξανόμενης οικονομικής κρίσης και ταξικών συγκρούσεων, όταν η πολιτική αντιπαράθεση φλεγόταν από τη συνεχή αναφορά στα πάθη του παρελθόντος, ο Βενιζέλος δεν ωφελήθηκε πλέον από τις συμβουλές έμπειρων ανδρών του στενού του περιβάλλοντος.

Το ζήτημα που αφορούσε το καθεστώς της χώρας, η απόπειρα πραξικοπήματος του Πλαστήρα στις 5 Μαρτίου 1933 η απόπειρα δολοφονίας κατά του Βενιζέλου τον Ιούνιο του ίδιου έτους, ο εκτεταμένος και αυξανόμενος φόβος ανατροπής του καθεστώτος από ανεξέλεγκτες πολιτικές δυνάμεις είχαν δημιουργήσει συνθήκες πολιτικής αστάθειας τόσο στην Ελλάδα και στην υπόλοιπη Ευρώπη. Σε όλη αυτή την περίοδο, ο Βενιζέλος, αν και εγκλωβισμένος σε έναν φαύλο κύκλο πολιτικής πόλωσης, δεν είχε επιλέξει να αποσταθεροποιήσει το καθεστώς. Αντίθετα, την τελευταία περίοδο της πρωθυπουργίας του στην Ελλάδα (1928-1932), προσπάθησε να σταθεροποιήσει το δημοκρατικό καθεστώς και να γεφυρώσει το χάσμα που δίχασε το έθνος. Οι προσπάθειές του απέτυχαν, πιθανώς λόγω λανθασμένων πολιτικών αποφάσεων.

²⁰Γ. Βεντήρης, *ό. π.*, σ. 124

Μέσα σε αυτό το πλαίσιο, τον Μάρτιο του 1935, μια χούφτα βενιζελικοί αξιωματικοί του πολεμικού ναυτικού οργάνωσαν πραξικόπημα κατά το οποίο έπεισαν τον Βενιζέλο, που ήταν ήδη εκτός πολιτικής από το 1933 και ζούσε ιδιωτική ζωή στα Χανιά, να υποστηρίξει το κίνημα. Το πραξικόπημα απέτυχε και ο Βενιζέλος, μαζί με τη σύζυγό του και μερικούς από τους συνεργάτες του, πήραν το δρόμο της αυτοεξορίας μέσω των Δωδεκανήσων και της Ρώμης, φτάνοντας τελικά στο Παρίσι. Αν και σε μια προσπάθεια συμφιλίωσης, ο βασιλιάς Γεώργιος Β', που είχε επιστρέψει στην Ελλάδα, και η κυβέρνησή του, είχαν χορηγήσει αμνηστία στον Βενιζέλο και ορισμένους ηγέτες του πραξικοπήματος, ο Βενιζέλος δεν επέστρεψε στην Ελλάδα γιατί ο θάνατός του επήλθε τον Μάρτιο του 1936²¹.

2.5. Οι επιστολές του Γ. Βεντήρη προς τον Βενιζέλο

Ενδιαφέρον παρουσιάζει μια επιστολή του Βενιζέλου το 1931 προς τον Βεντήρη στην οποία αναλύει και σχολιάζει τις πολιτικές του επιλογές. Μέσα στην επιστολή αναφέρει ότι μελέτησε μεγάλο μέρος της ανάλυσης του Γεωργίου Βεντήρη στην εφημερίδα "Ελεύθερο Βήμα" που είχε ως θεματική το ενδεχόμενο διατήρησης της Βασιλείας και το κίνημα της Θεσσαλονίκης αλλά και την μετέπειτα επιστροφή του Βενιζέλου στην Αθήνα. Υποστηρίζει ότι όσα γράφονται στη μελέτη δεν αποδίδουν με ακρίβεια τους λόγους που τον οδήγησαν στην πολιτική που επέλεξε και ως εκ τούτου δίνει εξηγήσεις για τις επιλογές που ακολούθησε (Εικ. 3).²²

Σε άλλη επιστολή του προς τον Ελευθέριο Βενιζέλο, ο Γεώργιος Βεντήρης το 1934 αναφέρεται στην επιστολή του Βενιζέλου για το νόμο της επετηρίδας και τη γνώμη των αρχηγών του Εθνικού Συνασπισμού. Γίνεται σαφές ότι ο Καφαντάρης συμφωνεί με το Βενιζέλο, ενώ ο Μυλωνάς συμφωνεί αλλά και με την προϋπόθεση ότι ο νόμος της επετηρίδας είναι αντισυνταγματικός για την αντιπολίτευση, ο Σοφανιόπουλος από την πλευρά του δεν θέλησε να υπογράψει εξηγώντας τους λόγους, ενώ ο Παπαναστασίου ήθελε αλλαγές στον κείμενο καθώς έδειχνε να μην συμφωνεί με τον Καφαντάρη. Επίσης στην επιστολή αναφέρεται στις συναντήσεις του Βεντήρη με αξιωματικούς καθ' υπόδειξη του Βενιζέλου και στην αποχώρηση του αδελφού του Νίκου Βεντήρη από τη διεύθυνση της εφημερίδας "*Δημοκρατικός Αγώνας*".²³

²¹Ι. Γιαννουλόπουλος, «Οι εκλογές της 1^{ης} Νοεμβρίου 1920 και η επάνοδος του Κωνσταντίνου», στο: *Ιστορία του Ελληνικού Έθνους*, τ. 15, *Νεώτερος Ελληνισμός από το 1913 έως το 1941*, Αθήνα 1978, σ. 169

²²Μουσείο Μπενάκη, *Αρχειό Ελευθερίου Βενιζέλου*, Φάκελος 284-33

²³Μουσείο Μπενάκη, *Αρχειό Ελευθερίου Βενιζέλου* - Κατάλοιπα Μαρίκας Βενιζέλου, Φάκελος 3-097

Σε μια εμπιστευτική επιστολή του προς τον Βενιζέλο ο Γεώργιος Βεντήρης στις 23 Φεβρουαρίου του 1935 αναφέρεται στο στρατηγό Πλαστήρα ή στο στρατηγό Βλάχο. Εκεί με επιχειρήματα τεκμηριώνει ότι είναι κρίσιμης σημασίας η συμμετοχή του στρατηγού στο κίνημα, καθώς είναι ένα λόγος για να δώσει κίνητρο και αισιοδοξία σε μεγάλο μέρος των στρατιωτικών που δεν είχε πειστεί ότι ήρθε η ώρα για επανάσταση (Εικ. 5).²⁴

Ιδιαίτερα καυστικό είναι και το σημείωμα του Γεωργίου Βεντήρη το 1938 σχετικά με χαρακτηρισμό του Βασιλιά Κωνσταντίνου ως «Κωμωδού αισχροτάτου» από τον Ελευθέριο Βενιζέλο την περίοδο που η κόντρα τους βρισκόταν στο αποκορύφωμα.²⁵

2.6. Νοεμβριανά του 1916

Κατά τη διάρκεια της εξέλιξης του Α΄ Παγκοσμίου Πολέμου, το 1916, η Ελλάδα ταλανιζόταν λόγω της διένεξης μεταξύ του Βασιλιά Κωνσταντίνου Α' και του Ελευθέριου Βενιζέλου, γεγονός το οποίο ιστορικά κορυφώθηκε με τον Εθνικό Διχασμό. Ήδη από το 1915 ο Βασιλιάς είχε τις δύο βενιζελικές κυβερνήσεις να παραιτηθούν μία τον Φεβρουάριο και μία τον Σεπτέμβριο για ζητήματα τα οποία σχετίζονταν με τον επικείμενο πόλεμο. Τη δεύτερη φορά ο βασιλιάς προέβη και σε διάλυση της βουλής πλειοψηφίας των βενιζελικών, και με τον Ζαΐμη²⁶ ως υπηρεσιακό πρωθυπουργό και μετέπειτα τον εκτός κοινοβουλίου Σκουλούδη, κήρυξε εκλογές για τις 15 Δεκεμβρίου.

Τις εκλογές αυτές κέρδισε εύκολα το νέο αντι-βενιζελικό και φιλομοναρχικό «Κόμμα Εθνικοφρόνων» του Δημητρίου Γούναρη, δεδομένου ότι ο Βενιζέλος δεν είχε δεχθεί να συμμετάσχει, και να νομιμοποιήσει έτσι την αντισυνταγματική διάλυση της Βουλής²⁷. Μολονότι η νίκη ήταν συντριπτική, ο Γούναρης αρνήθηκε να αναλάβει την πρωθυπουργία, κι ο Βασιλιάς άφησε ως πρωθυπουργό τον Σκουλούδη.

Οι δύο παρατάξεις είχαν και αντίθετες θέσεις σχετικά με το αν έπρεπε η Ελλάδα να συμμετάσχει στον πόλεμο, και με ποια πλευρά συνέφερε την Ελλάδα να συμπαραταχθεί.

²⁴Μουσείο Μπενάκη, *Αρχείο Ελευθερίου Βενιζέλου* - Κατάλοιπα Μαρίκας Βενιζέλου, Φάκελος 4-079

²⁵Μουσείο Μπενάκη, *Αρχείο Ελευθερίου Βενιζέλου*, Φάκελος 333-03

²⁶Κ. Σβολόπουλος, «Η περίοδος της Αυτονομίας», στο: Μ. Ν. Παναγιωτάκης (Επιμ.), *Κρήτη, Ιστορία και Πολιτισμός*, τ. 2, Ηράκλειο 1998, σ. 479

²⁷Γ. Λεονταρίτης, «Η Ελλάς και ο Α΄ Παγκόσμιος Πόλεμος», στο: *Ιστορία του Ελληνικού Έθνους*, τ. 15, Αθήνα 2000, σ. 29

Ο Βασιλιάς όντας φιλογερμανός και πιστεύοντας πως η τελική νίκη των Κεντρικών Δυνάμεων θα εξασφάλιζε τις πρόσφατες κατακτήσεις της Ελλάδας στα Βαλκάνια, τασσόταν υπέρ της ουδετερότητας, κάτι που εμμέσως βοηθούσε τις Κεντρικές Δυνάμεις, αφού απέκλειε την πρόσβαση των ναυτικών δυνάμεων της Αντάντ στον εγκλωβισμένο Σερβικό στρατό. Η ρητορική του περί «διαρκούς ουδετερότητας» έβρισκε ευήκοα ώτα στις λαϊκές μάζες, πρόσφατα ταλαιπωρημένες στους Βαλκανικούς Πολέμους (1912–1913).

Αντίθετα ο Βενιζέλος, είχε παραιτηθεί 2 φορές από την πρωθυπουργία εξαιτίας παρεμβάσεων του Παλατιού, αφού προσεταιριζότανε τους συμμάχους της Αντάντ, Γαλλία και Βρετανία, επιδιώκοντας έτσι την επέκταση της χώρας μέσω της συμμετοχής της στη νομή των νικητών μετά το πέρας του πολέμου.

Η πορεία των γεγονότων που οδήγησε στην 2η, και τελική παραίτηση Βενιζέλου είχε ξεκινήσει ένα χρόνο πριν, όταν είχε εμπλακεί στην εισβολή των ηττημένων στρατευμάτων της Αντάντ από την Εκστρατεία της Καλλίπολης που στρατοπέδευσαν με πρόσκληση του Βενιζέλου στη νεοαποκτηθείσα Θεσσαλονίκη. Τότε η Αντάντ αποσκοπούσε στο να χτίσει τη Στρατιά της Ανατολής που, αν και καθυστερημένα, θα άνοιγε το Μακεδονικό Μέτωπο για να βοηθήσει την εγκλωβισμένη σύμμαχο της Ελλάδος από τους Βαλκανικούς, Σερβία, με την επερχόμενη Βουλγαρική επίθεση εναντίον της να πλησιάζει, και ενώ ήδη η Σερβία έχανε στη μάχη με την Αυστροουγγαρία και τη Γερμανία.

Η στρατιωτική απόβαση της Αντάντ ήταν ενάντια στις επιθυμίες του Βασιλιά, και το γεγονός αυτό, μαζί με την άρνησή του να κηρύξει την ψηφισμένη στη βουλή επιστράτευση²⁸, όπως καθόριζε η συμφωνία συμμαχίας με του Σέρβους, ήταν οι αιτίες της δεύτερης παραίτησης του Βενιζέλου, στις 5 Οκτωβρίου / 22 Σεπτεμβρίου, μία μέρα μετά τη λήψη ψήφου εμπιστοσύνης για την επιστράτευση. Θεωρώντας αντισυνταγματική τη διάλυση της βουλής μέσα σε χρονικό διάστημα μικρότερο του ενός έτους από τις εκλογές, ο Βενιζέλος δεν συμμετείχε στις επόμενες εκλογές, 6 Δεκεμβρίου, και από τότε η Ελλάδα είχε φιλοβασιλικές Κυβερνήσεις.

Πράγματι τα γεγονότα των επονομαζόμενων «Νοεμβριανών» του 1916 αποτελούν τον προθάλαμο των όσων ακολούθησαν και με την εγκατάσταση της κυβέρνησης του Ελευθέριου Βενιζέλου στην Αθήνα τον Ιούνιο του 1917 ύστερα από

²⁸Γ. Βεντήρης, *Η Ελλάς του 1910-1920. Ιστορική Μελέτη*, Αθήνα 1931, σ. 7-9. «Το απόγευμα περιμένω τον Βενιζέλον. Θα μου φέρει το διάταγμα της επιστρατεύσεως. Δεν θα το υπογράψω». Συνομιλία του βασιλιά Κωνσταντίνου με τον Γερμανό πρέσβη.

την εξουδετέρωση του βασιλιά Κωνσταντίνου. Εξαιτίας των γεγονότων αυτών όπως εξελίχθηκαν ιστορικά εντοπίζονται αρκετές ομοιότητες με τα Δεκεμβριανά²⁹.

Στο μέτωπο της Μακεδονίας, όπως και στο Παρίσι και το Λονδίνο, οι συνέπειες των «Αθηναϊκών Βραδιών» δεν άργησαν να φανούν. Ο Λουδοβίκος Νταρτίζ ντι Φουρνέ απολύθηκε από το αξίωμά του. Στο Λονδίνο, ο πρωθυπουργός Herbert Henry Asquith και μέρος του πολιτικού του γραφείου παραιτήθηκαν στις 5 Δεκεμβρίου, ενώ στο Παρίσι πραγματοποιήθηκε σημαντικός ανασχηματισμός υπουργείων στις 12 Δεκεμβρίου.

Για τους Συμμάχους, ο βασιλιάς Κωνσταντίνος ήταν πλέον «ο πιο μισητός άνθρωπος στην Ευρώπη μετά τον Κάιζερ». Η Κυβέρνηση Εθνικής Άμυνας του Βενιζέλου αναγνωρίστηκε εν μέρει από τους Συμμάχους στις 19 Νοεμβρίου ενώ επιβλήθηκε αυστηρός ναυτικός αποκλεισμός στο Βασίλειο της Ελλάδας, που οδήγησε σε λιμοκτονία πολλές πόλεις της Νότιας Ελλάδας, εντείνοντας τα αντιβενιζελικά αισθήματα στην επικράτεια.

Με τον Νικόλαο Β' της Ρωσίας και τον Οίκο των Ρομανόφ να έχουν καθαιρεθεί από την επανάσταση του Φεβρουαρίου, τους μόνους συμμάχους της Αντάντ που είχαν αντιταχθεί μέχρι τότε στην εκδίωξη του Κωνσταντίνου, η εξωτερική πίεση του συμμαχικού ναυτικού αποκλεισμού κλιμακώθηκε στις 27 Μαΐου 1917, όταν οι Γάλλοι με τον ναύαρχο Ζονάρ επικαλέστηκαν το καθεστώς των «Προστάτιδων Δυνάμεων» και προχώρησαν σε τρίτη απόβαση στον Πειραιά.

Με τηλεσίγραφο εξαναγκάζουν τον βασιλιά να παραχωρήσει τον θρόνο στον δεύτερο γιο του Αλέξανδρο και να διορίσει τον ναύαρχο ως επίτροπο της Ελλάδας. Τον Ιούνιο, ο Βασιλιάς θα εξοριστεί με την υπόλοιπη οικογένειά του στην Ελβετία, φεύγοντας κρυφά από τον Ωρωπό λίγες μέρες πριν ο Βενιζέλος κατέβει στην Αθήνα με το γαλλικό θωρηκτό «Προβάνες» για να γίνει πρωθυπουργός του φαινομενικά ενωμένου, αλλά υπό επιτροπεία, ελληνικού κράτους στις 12-13 Ιουνίου.

Η πρώτη πράξη της νέας κυβέρνησης ήταν η κήρυξη πολέμου κατά των Κεντρικών Δυνάμεων στις 15 Ιουνίου 1917. Στις 29 Ιουνίου ο Βενιζέλος πέτυχε, με ένα Βασιλικό Διάταγμα του νέου Βασιλιά, μοναδικό στην ιστορία της Ελλάδας, την επανασύσταση της Βουλής του 1915, η οποία είχε διαλυθεί από τον πατέρα του Βασιλιά δύο χρόνια νωρίτερα και την οποία ο Τύπος της εποχής αποκαλούσε «Βουλή του Λαζάρου». Ένα μήνα αργότερα, στις 20 Ιουλίου, ο Βενιζέλος κήρυξε το νομό

²⁹Γ. Θ. Μαυρογορδάτος, «Νοεμβριανά και Δεκεμβριανά», στο: *Ε Ιστορικά*, τχ. 57, 16.11.2000, σ. 6-7

Αττικοβοιωτίας σε «κατάσταση πολιορκίας» και με νόμο κατήργησε την ισότητα των δικαστών και τη μονιμότητα των δημοσίων υπαλλήλων.

Ο Αρχιεπίσκοπος Αθηνών Θεόκλητος Α΄ και οι μητροπολίτες που είχαν ηγηθεί του αναθέματος κηρύχθηκαν έκπτωτοι. Απολύθηκαν 570 δικαστές όλων των βαθμών και 6.500 δημόσιοι υπάλληλοι, ενώ αποστρατεύτηκε το 40% του συνόλου των μονίμων αξιωματικών του στρατού. Ακολούθησε η εξορία των πολιτικών του αντιπάλων από τους Γάλλους στην Κορσική, σε εσωτερική εξορία ή κατ' οίκον περιορισμό, καθώς και η «Δίκη του Γενικού Επιτελείου»³⁰ του Ανακτορικού Στρατού για την προδοτική παράδοση της Μακεδονίας, του Ρούπελ και του Δ' Σώματος Στρατού το 1916, όπου ο Ιωάννης Μεταξάς θα καταδικαστεί σε θάνατο για προδοσία.

³⁰Ν.Οικονόμου, «Εσωτερικές πολιτικές εξελίξεις από το Νοέμβριο του 1918 ως τον Οκτώβριο του 1920, στο: *Ιστορία του Ελληνικού Έθνους*, τ. 15, Αθήνα 2000, σ. 144

Γ' Κεφάλαιο:

Η δράση του Βεντήρη στη διάρκεια της Κατοχής

3.1. Το τέλος της Κατοχής και η έναρξη του Εμφυλίου Πολέμου

Ο εμφύλιος πόλεμος που έμμελε να είναι μια από τις μαύρες σελίδες της ελληνικής ιστορίας ξεκίνησε λίγους μήνες πριν το τέλος της κατοχής της Ελλάδας από τη Γερμανία τον Οκτώβριο του 1944. Η Ιταλία κατέρρευσε το καλοκαίρι του 1943 και οι γερμανικές δυνάμεις άρχισαν να αποχωρούν από την Ελλάδα τον Σεπτέμβριο του 1944³¹. Καθώς αναχώρησαν, αντικομμουνιστικές οργανώσεις συγχωνεύτηκαν για να πολεμήσουν τον κοινό τους εχθρό. Ωστόσο, το καλύτερα συντονισμένο ΕΑΜ κατέλαβε τον έλεγχο μεγάλου μέρους της Ελλάδας, εκτός από την Κρήτη, μέχρι το τέλος του έτους.

Η γερμανική κατοχή βρήκε σθεναρή αντίσταση από δύο ελληνικές αντάρτικες δυνάμεις, που βρίσκονταν σε αντίπαλα στρατόπεδα: το Εθνικό Απελευθερωτικό Μέτωπο–Εθνικός Λαϊκός Απελευθερωτικός Στρατός» ΕΑΜ-ΕΛΑΣ που ελεγχόταν από τους κομμουνιστές και τον Ελληνικό Δημοκρατικό Εθνικό Στρατό, ΕΔΕΣ που κατά καιρούς συνεργάζονταν. Αφού εξολόθρευσε όλους τους πολιτικούς αντιπάλους και αντάρτες εκτός από τον ΕΔΕΣ στις αρχές του 1944, το ΕΑΜ-ΕΛΑΣ δημιούργησε μια προσωρινή κυβέρνηση στα ελληνικά βουνά, η οποία αποκήρυξε τόσο τον Έλληνα βασιλιά όσο και την εξόριστη κυβέρνησή του. Μετά την αποχώρηση των γερμανικών στρατευμάτων από την Ελλάδα τον Οκτώβριο, οι κομμουνιστές και οι βασιλικοί Έλληνες αντάρτες συγκεντρώθηκαν υπό τη βρετανική αιγίδα σε μια κυβέρνηση συνασπισμού στην Αθήνα.

Αλλά αυτή η κυβέρνηση διαλύθηκε λίγες εβδομάδες αργότερα, όταν τα κομμουνιστικά μέλη του συνασπισμού αρνήθηκαν να διαλύσουν την αντάρτικη δύναμη τους. Στις 3 Δεκεμβρίου ξεκίνησε ο εμφύλιος στην Αθήνα, τον οποίο οι βρετανικές στρατιωτικές δυνάμεις στην αρχή επιχείρησαν να καταστείλουν με μεγάλη δυσκολία, αφού το ΕΑΜ-ΕΛΑΣ είχε κυριεύσει σχεδόν όλη την Ελλάδα εκτός από την Αθήνα και τη Θεσσαλονίκη. Παρόλα αυτά, οι κομμουνιστές παραδέχθηκαν ότι έχασαν διαλύοντας τις δυνάμεις τους τον Φεβρουάριο του 1945 και κατόπιν τον Μάρτιο του 1946 προκηρύχθηκαν στην Ελλάδα γενικές εκλογές. Οι κομμουνιστές όμως επέλεξαν να μην συμμετέχουν από την ψηφοφορία και η βασιλική πλειοψηφία επέστρεψε. Το

³¹J. O., Iatrides, "George F. Kennan and the Birth of Containment: The Greek Test Case", *World Policy Journal*, 22, 2005, σ. 126–145

Σεπτέμβριο του 1946 πραγματοποιήθηκε δημοψήφισμα που αποφάσισε την επαναφορά του Έλληνα βασιλιά στο θρόνο. Το 1946 άνοιξε εκ νέου ανταρτοπόλεμος πλήρους κλίμακας από τους κομμουνιστές, οι οποίοι είχαν περάσει στην παρανομία. Η δέσμευση της υπεράσπισης της Ελλάδας έγινε υπερβολική για τη Μεγάλη Βρετανία και την ανέλαβε η κυβέρνηση των ΗΠΑ, με την ανακοίνωση του Δόγματος Τρούμαν. Η τεράστια στρατιωτική και οικονομική βοήθεια από τις Ηνωμένες Πολιτείες χρειαζόταν πολύ, γιατί μέχρι τα τέλη του 1947 οι κομμουνιστές είχαν ανακηρύξει μια προσωρινή κυβέρνηση στα βόρεια βουνά.

Αυτή η δεύτερη κομμουνιστική εξέγερση κράτησε μέχρι το 1949, όταν ο ελληνικός στρατός που προμήθευαν και ενίσχυσαν οι ΗΠΑ κατάφερε να καθαρίσει τα κέντρα των ανταρτών από το ορεινό ελληνικό εσωτερικό. Στις 16 Οκτωβρίου 1949, ανακοινώθηκε από τον ελληνικό κομμουνιστικό ραδιοφωνικό σταθμό το τέλος των εχθροπραξιών και πολλοί από τους κομμουνιστές μαχητές εγκατέλειψαν τη χώρα για την γειτονική Αλβανία. Υπολογίζεται ότι περισσότεροι από 50.000 αντάρτες έχασαν τη ζωή τους στο μέτωπο και περισσότεροι από 500.000 Έλληνες εκδιώχθηκαν προσωρινά από τα σπίτια τους λόγω των συγκρούσεων. Ο ελληνικός εμφύλιος αποτελεί έως μια διαρκή κληρονομιά πικρίας μεταξύ του ελληνικού πληθυσμού.³²

3.2 Η οργάνωση του P.A.N

Μετά την κατοχή της Ελλάδας από τους Γερμανούς, ο Κωνσταντίνος Βεντήρης ήταν από τους ελάχιστους Φιλελευθέρους που κατέλαβαν ηγετικές θέσεις στη διάρκεια του Εμφυλίου. Σε αυτό βοήθησε και η φιλία του με τον Ελευθέριο Βενιζέλο. Μάλιστα επέβλεψε τις καταλυτικές επιθέσεις στο Βίτσι και τον Γράμμο. Ο Βεντήρης ηγήθηκε της αντιστασιακής οργάνωσης P.A.N.(Ρήλος - Αυλών – Νήσοι) που ξεκίνησε ως αντιμοναρχική. Ένα από τα γνωστά μέλη της P.A.N. ήταν ο Κίτσος Μαλτέζος. Τα μέλη της P.A.N. στα πανεπιστήμια συμμετείχαν στον Ε.Σ.Α.Σ (Εθνικός Σύνδεσμος Ανωτάτων Σχολών).³³

Μετά από τις προτροπές του αδερφού του στρατηγού, και την παρέμβαση του υπουργού Μέσης Ανατολής Λύτελτον για την υπεράσπιση του βασιλιά σταδιακά μεταστράφηκε. Το καλοκαίρι του 1943 που διέφυγε στην Μέση Ανατολή άρχισε να υποστηρίζει προς τις υπηρεσίες της Αιγύπτου ότι δεν έχει πολιτικές επιδιώξεις, ενώ

³²Σ. Μαρκεζίνης, *Σύγχρονη πολιτική ιστορία της Ελλάδος*, Αθήνα 1994

³³Μ. Π. Λυμπεράτος, «Οι οργανώσεις της Αντίστασης» στο: *Ιστορία της Ελλάδας του 20ού αιώνα*, τ. Γ' α: *Β' Παγκόσμιος Πόλεμος, Κατοχή, Αντίσταση 1940-1945*, Χρήστος Χατζηιωσήφ, Προκόπης Παπαστράτης (Επιμ.), Αθήνα 2007, σ. 53-54

παράλληλα εξακολουθούσε να χαρακτηρίζει εντός της ελληνικής επικράτειας ξένο το θεσμό της βασιλείας. Μετά τη μετάβασή του στη Μέση Ανατολή έγινε αρχηγός του Γενικού Επιτελείου Στρατού του Ελληνικού στρατού Μέσης Ανατολής και ως εκ τούτου ο υπαρχηγός της P.A.N. υποστράτηγος της χωροφυλακής της κυβέρνησης Τσολάκογλου Παναγιώτης Σπηλιωτόπουλος ανέλαβε αρχηγός. Τότε ήταν που η κυβέρνηση του Γεωργίου Παπανδρέου, μετά την ανατροπή του αντιβασιλικού κινήματος που εκδηλώθηκε στις τάξεις του ελληνικού εκστρατευτικού σώματος, ανέθεσε στον Βεντήρη την αναδιοργάνωση των στρατιωτικών μονάδων, αποστολή την οποία εκπλήρωσε με επιτυχία.

Προς το τέλος της Κατοχής συγκρότησε τρία συντάγματα από τα μέλη των μη εαμικών οργανώσεων. Στις 4 Νοεμβρίου 1943, το P.A.N. υπέγραψε συμφωνία ως μια από οχτώ οργανώσεις που έθεταν τη διοίκησή τους υπό τις διαταγές του Γενικού Στρατηγείου της Μέσης Ανατολής για την εκτέλεση αντιστασιακών πράξεων, ενώ παράλληλα γινόταν σαφής η θέση τους απέναντι στο EAM. Η συνάντηση αυτή οργανώθηκε από την πρωτοβουλία του Νεοζηλανδού Don Stott και έγινε γνωστή αργότερα ως Υπόθεση Don Stott. Είχε να κάνει με τις ενέργειες του λοχία για τη δημιουργία συμμαχιών ανάμεσα σε εθνικιστικές οργανώσεις και την κατοχική κυβέρνηση, που θα λειτουργούσε ως αντίβαρο του EAM. Η συμφωνία αυτή έγινε γνωστή προκαλώντας την οργή του EAM μέσω του κατασκοπευτικού δικτύου του Απόλλωνα. Στόχος των Βρετανών με αυτή την κίνηση ήταν η δημιουργία ενός δυναμικού αντίβαρου απέναντι στο EAM, παρόλα αυτά η παρουσία οργανώσεων που είχαν διασυνδέσεις με το δοσίλογο καθεστώς δημιουργούσε αμφιβολίες.³⁴

Επιπλέον ο Βεντήρης το καλοκαίρι του 1944 υποστήριξε ότι σε επερχόμενο δημοψήφισμα θα ήταν υπέρ της επιστροφής του βασιλιά, καθώς θεωρούσε ότι η επάνοδός του θα ήταν αλυτρωτική με στόχο την επέκταση της Ελλάδας. Ως εκ τούτου μεταπήδησε στο φιλοβασιλικό στρατόπεδο και μετά την απελευθέρωση της Ελλάδας και την έναρξη του εμφυλίου πολέμου (1946-49) διετέλεσε διαδοχικά διοικητής του Γ' Σώματος Στρατού, διοικητής Α' Στρατού, αρχηγός ΓΕΣ και από το 1948 Γενικός Επιθεωρητής Στρατού.

³⁴Μ. Λυμπεράτος, «Οι οργανώσεις της Αντίστασης», στο: *Ιστορία της Ελλάδας του 20ού αιώνα*, τ. 3, *Μέρος Β' Κατοχή - Αντίσταση*, Αθήνα 2007, σ. 53

3.3. Η συμβολή του Βεντήρη στον αγώνα κατά των ανταρτών

Ταυτόχρονα με τις ανωτέρω ενέργειες προχωρούσαν και οι διαδικασίες συγκρότησης ενός στρατού ο οποίος θα μπορούσε να αναλάβει δράση αφού θα αναχωρούσαν οι γερμανικές δυνάμεις, ή και νωρίτερα εάν το επέβαλλαν οι συνθήκες. Ο πρώτος στόχος ήταν ο ορισμός των τομέων ευθύνης, που θα ξεκινούσαμε αυτούς των αστυνομικών τμημάτων, εκεί όπου τοποθετήθηκαν ανώτεροι αξιωματικοί με ανάλογο αριθμό κατώτερων αξιωματικών ως βοηθών. Στην Αθήνα ορίστηκε φρούραρχος ο συνταγματάρχης Σωτήριος Στεργιόπουλος, και στον Πειραιά ο συνταγματάρχης Σπυρίδων Γεωργούλης. Αυτό το ένοπλο τμήμα ονομάστηκε Εθνικός Στρατός Αθηνών (ΕΣΑ), και αποτελούνταν από δυνάμεις πιστές στην κυβέρνηση Παπανδρέου, ενώ αποκλείστηκαν από τη διοίκηση του δυνάμεις του ΕΑΜ/ΕΛΑΣ.³⁵

Σύμφωνα με τις εκτιμήσεις του Βεντήρη, οι αντάρτες μειονεκτούσαν ως προς τα μέσα διαβιβάσεων τα οποία επιχειρούσαν να αποκτήσουν από λεηλασία τηλεφωνικών συσκευών σε σιδηροδρομικούς σταθμούς και στρατιωτικές εγκαταστάσεις τις οποίες κυρίευαν, ενώ το ίδιο ζήτημα καλούνταν να επιλύσουν και σε θέματα ενδυμασίας και κλινοστρωμνής, το οποίο προσπαθούσαν να το λύσουν από λεηλασίες σε αποθήκες της UNRRA και ιδιαίτερος του στρατού.

Επιπροσθέτως στον τομέα που είχε να κάνει με το ηθικό των ανταρτών ο Βεντήρης είχε παρατηρήσει μία αντίφαση. Από τη μία πλευρά το Γ' ΣΣ υποστήριζε ότι όσοι αντάρτες που είχαν παραδοθεί ή συλληφθεί έκαναν λόγο για χαμηλό ηθικό μεταξύ της οργάνωσής τους, ενώ από την άλλη πλευρά όσοι στρατιώτες του ΕΣ δραπέτευαν ή απελευθερώνονταν από τους αντάρτες έκαναν λόγο για μέλη φανατισμένα και αποφασισμένα να πολεμήσουν μέχρι τέλους για την επικράτησή τους. Το συμπέρασμα στο οποίο καταστάλαξε ο Βεντήρης ήταν ότι κυριαρχούσε ένας σκληρός πυρήνας αποφασισμένων και φανατικών ανταρτών, ενώ οι υπόλοιποι ήταν ιδιαίτερα πανικοβλημένοι και μάχονταν φοβούμενοι τις συνέπειες της απειθαρχίας και της ανυπακοής.³⁶

Η ανώτατη στρατιωτική ηγεσία γνώριζε ότι οι αντάρτες δεν ήταν ανίκανοι και ούτε είχαν χαμηλό ηθικό καθώς ήξεραν ότι είχαν ακόμα δύσκολο και μακροχρόνιο αγώνα μπροστά τους. Με απόρρητη αναφορά του προς το ΓΕΣ στις 27 Νοεμβρίου 1946, το Γ' ΣΣ εκτιμούσε ότι η συνολική δύναμη των ανταρτών στην περιοχή ευθύνης

³⁵Αρχείο ΓΕΣ/ΔΙΣ, 928/Β/1δ, Έγγραφο του Εθνικού Στρατού Αθηνών της 23/08/1944 Σχετικά με την Οργάνωσή του.

³⁶ΓΕΣ/ΔΙΣ, ΑΕΠ, Τόμος 2, σ. 508 – 519

του ανέρχονταν από 3.700 έως 4.500 άτομα, με άρτιο και άφθονο οπλισμό.³⁷ Βέβαια αυτή η απλή θεώρηση περί φανατικής ηγεσίας αφενός και φοβισμένης μάζας αφετέρου, δεν ερμηνεύει με σαφήνεια τους λόγους για τους οποίους η αντάρτικη δύναμη αυξανόταν διαρκώς μέρα με τη μέρα, ελλείψει μηχανισμών επιστράτευσης και πειθαναγκασμού, στρατηγικές τις οποίες εφαρμόζε το επίσημο κράτος, σε μια περίοδο που ακόμα δεν είχε ξεκινήσει η αναγκαστική στρατολογία, ούτε για ποιο λόγο αυτομολούσαν οι στρατιώτες, οι οποίοι γνώριζαν τις συνέπειες σε περίπτωση που συλλαμβάνονταν από τον στρατό.

Ακόμα, οι εκτιμήσεις του Βεντήρη δεν αποσαφήνιζαν γιατί κάποιος θα επέλεγε να ζήσει στα βουνά από το να έχει ειρηνική ζωή προσπαθώντας να βελτιώσει τη ζωή του μετά την απερίγραπτη εμπειρία της Κατοχής. Επίσης, ο Βεντήρης δεν κατάφερε να ερμηνεύσει πώς γινόταν αυτοί οι ρακένδυτοι και τρομοκρατημένοι αντάρτες να καταφέρνουν να κάνουν τόσο επιτυχημένα πλήγματα σε δυνάμεις της κυβέρνησης που διέθεταν επαρκή λογιστική υποστήριξη, και είχαν τη δυνατότητα να υπολογίζουν και στην υποστήριξη του ντόπιου πληθυσμού για τη συντήρησή τους. Εάν επί της ουσίας έθετε αυτά τα ερωτήματα, υπήρχε περίπτωση να ανακαλύψει ορισμένα «άβολα» και διαφορετικά συμπεράσματα.

Από την πλευρά του όμως ήταν αδύνατο να παραδεχθεί και να συνάξει κάποια άλλα συμπεράσματα. Με την εμπειρία που διέθετε ως στρατιωτικός σωματάρχης είχε οδηγηθεί στο συμπέρασμα ότι οι αντάρτες πολλαπλασίαζαν αλματωδώς την ισχύ τους, με σημαντικές προοπτικές επιπλέον ενίσχυσής τους, ενώ είχαν μεγάλο όγκο οπλισμού και ασφαλείς βάσεις στα άλλα βόρεια κράτη. Έτσι μετέθετε τις ευθύνες για την όξυνση της κατάστασης και την έναρξη του Εμφύλιου Πολέμου σε εξωτερικούς παράγοντες, ενώ παράλληλα μπορούσε να προβάλει τους αντάρτες ως ανδρείκελα που υπάκουαν σε ξένα συμφέροντα.

Επιπροσθέτως υπολόγιζε ότι οι συνθήκες διαβίωσης και ο τρόπος οργάνωσής τους εξελισσόταν και αναβαθμιζόταν διαρκώς, ενώ δεν εκτιμούσε ότι θα άλλαζε η κατάσταση στα υλικά πυροβολικού, αεροπορίας και αρμάτων. Με ειλικρίνεια ο Βεντήρης, ανέφερε ότι:

«αγόμεθα μοιραίως προς δύσκολον θέσιν..... Κάθε ημέρα παρερχόμενη φέρει κατά ένα βήμα πλησιέστερον προς τον κίνδυνον. Δεν είμεθα καθόλου απαισιόδοξοι και

³⁷Αρχείο ΓΕΣ/ΔΙΣ, 1272α/Β1/110, Διαταγή της 42 Ταξιαρχίας Πεζικού προς το 525 Τάγμα Πεζικού Περί του Ηθικού και της Στρατιωτικής Καταστάσεως του Εχθρού

*κάθε παρεμβαλλόμενον εμπόδιον τονώνει την αγωνιστικήν διάθεσιν ημών και των υπ' εμέ. Αλλά θεωρώ εμπαιγμόν προς την τεραστίαν ευθύνην την οποίαν η μοίρα ηθέλησε να επιθέση επί των ώμων μου, εάν δεν αναφέρω την πραγματικότητα, όπως αυτή αντιμετωπίζεται όταν κανείς θελήση να την ιδη κατάματα».*³⁸

Η κυριότερη οργανωτική αλλαγή του ΕΣ για το 1947 υπήρξε η συγκρότηση της 1ης ΣΤΡΑΤΙΑΣ, όπως αποφασίστηκε σε συνέλευση του Ανώτατου Στρατιωτικού Συμβουλίου (ΑΣΣ) στις 14 Ιανουαρίου 1947. Σύμφωνα με την ψήφιση του συμβουλίου η συγκρότηση της 1^{ης} Στρατιάς είχε κριθεί αναγκαία, έτσι ώστε να οργανώνει τις επιχειρήσεις εναντίον των ανταρτών από τα Β' και Γ' ΣΣ. Ως έδρα ορίστηκε η πόλη του Βόλου και διοικητής της ο αντιστράτηγος Κωνσταντίνος Βεντήρης. Υπό την προεδρία του πρωθυπουργού, Κωνσταντίνου Τσαλδάρη, επικυρώθηκε την ίδια μέρα απόφαση του ΑΣΣ.³⁹

Πριν την ανοιξιάτικη εξόρμηση του στρατού, το κυριότερο αίτημα του ελληνικού επιτελείου ήταν η αύξηση της στρατιωτικής δύναμης σε 150.000 άνδρες, γεγονός που υπόκειντο στην έγκριση της Βρετανίας.⁴⁰ Οι Βρετανοί ανακοίνωσαν τη μείωση κατά 50% των δυνάμεών τους στην Ελλάδα και ανέρχονταν σε 14.000 άνδρες. Τελικά η μείωση που επιτελέστηκε ήταν μεγαλύτερη και μέχρι τέλος Ιουλίου είχαν παραμείνει στην Ελλάδα μόνο 5.000 Βρετανοί στρατιωτικοί. Ο τελικός τους στόχος ήταν η πλήρης αποχώρησή τους τους επόμενους μήνες, κάτι που όμως δεν πραγματοποιήθηκε με αμερικανική παρέμβαση.⁴¹

Αν και οι πολιτικές πτυχές έγιναν ο σημαντικότερος παράγοντας στον ανταρτοπόλεμο στην Ελλάδα, αρχικά δεν αναγνωρίστηκαν ως τέτοιες από τους Βρετανούς. Η αρχική απόφαση για την υποστήριξη των Ελλήνων ανταρτών πάρθηκε σε καθαρά στρατιωτική βάση χωρίς να σκεφθούν πιθανές πολιτικές επιπτώσεις. Το μόνο θέμα ήταν η αντίθεση στον κοινό εχθρό. Ο αρχηγός της αρχικής βρετανικής αποστολής δεν είχε κανένα υπόβαθρο στα ελληνικά πράγματα, ούτε του δόθηκε καμία πολιτική ενημέρωση. Οι αρχικές εντολές να συγκεντρωθεί ο έλεγχος των ανταρτών λειτούργησαν προς όφελος της κομμουνιστικής κυριαρχούμενης ομάδας. Δεν προβλεπόταν αρχικά πολιτικοστρατιωτικός συντονισμός για τα ελληνικά πράγματα, αν και θα έπρεπε να αναμένονταν προβλήματα. Η Μεγάλη Βρετανία παρείχε πολιτική

³⁸ ΓΕΣ/ΔΙΣ, ΑΕΠ, τ. 2, σ. 508 – 519

³⁹ Αρχείο ΓΕΣ/ΔΙΣ, 1021/Α/2, Πρακτικόν Υπ' Αριθμόν 11 της 8ης Συνεδριάσεως

⁴⁰ ΓΕΣ/ΔΙΣ, ΑΕΠ, τ. 3, σ. 254 – 259

⁴¹ L. Wittner, *Η αμερικανική επέμβαση στην Ελλάδα 1943*, Αθήνα 1991, σ. 228

υποστήριξη στον Έλληνα μονάρχη, αλλά υπήρχαν μόνο κατά κύριο λόγο αντιμοναρχικές αντάρτικες ομάδες, κομμουνιστικές ή μη, στις οποίες μπορούσαν να υποστηρίξουν στρατιωτικά.

Οι Βρετανοί πλήρωσαν ένα τίμημα που δεν αναγνώρισαν αμέσως τις πολιτικές πτυχές της ελληνικής κατάστασης. Όταν τα ανώτερα κλιμάκια της βρετανικής κυβέρνησης τα αντιλήφθηκαν, η πολιτική άλλαξε γρήγορα - αλλά μόνο με κόστος. Ο πρώτος αρχηγός της αποστολής έγινε θύμα στον γραφειοκρατικό αγώνα που συνόδευε την αλλαγή πολιτικής. Αυτό με τη σειρά του είχε ως αποτέλεσμα τη διατάραξη των προσωπικών σχέσεων στον τομέα. Η Special Operations Executive (SOE) Κάιρο, η οποία θεωρούσε το ΕΑΜ/ΕΛΑΣ ως στρατιωτικό σκέλος προς υποστήριξη, τέθηκε υπό τον πολιτικό έλεγχο του ForeignOffice, το οποίο έβλεπε το ΕΑΜ/ΕΛΑΣ ως πολιτική δύναμη που έπρεπε να αντισταχθεί⁴². Έτσι υπήρχε η κατάσταση στην οποία η οργάνωση που υποστήριζε τους αντάρτες και επέλεγε άνδρες για να πάνε στην Ελλάδα δεν ήταν απολύτως σε αρμονία με τους πολιτικούς στόχους της χώρας της.

Οι αποτυχίες του βρετανικού προσωπικού είχαν πολιτικές επιπτώσεις στην Ελλάδα. Και οι δύο Βρετανοί διοικητές στην Ελλάδα αναγνώρισαν ξεκάθαρα ότι ο ελληνικός λαός έβλεπε κάθε αξιωματικό-σύνδεσμο -όσο χαμηλόβαθμο κι αν ήταν- ως ενσάρκωση της χώρας του. Μια μόνο αδιάκριτη ή ανόητη παρατήρηση ελήφθη πολύ σοβαρά υπόψη. Για παράδειγμα, εάν ένας αξιωματικός-σύνδεσμος έκανε μια δήλωση που υποστήριζε τους στόχους του ΕΑΜ/ΕΛΑΣ, λαμβανόταν ως έκφραση της βρετανικής πολιτικής και όχι της ατομικής γνώμης.

Η προσωπική αποτυχία ενός Βρετανού αξιωματικού συνδέσμου να ακολουθήσει τη σωστή γραμμή συμπεριφοράς αντανakλούσε ομοίως την απαξίωση της χώρας του στα ελληνικά μάτια, θολώνοντας την αποδοχή των βρετανικών πολιτικών προθέσεων. Οι προσωπικές αποτυχίες Βρετανών αξιωματικών συνδέσμων χρησιμοποιήθηκαν από τους κομμουνιστές του ΕΑΜ/ΕΛΑΣ για να δυσφημήσουν την πολιτική της Μεγάλης Βρετανίας. Μέσω ενός συνδυασμού πολιτικοστρατιωτικής δράσης, οι Άγγλοι κράτησαν ρευστή την κατάσταση στην Ελλάδα μέχρι να βρουν το χρόνο και την ευκαιρία να χρησιμοποιήσουν καθαρά συμβατικά στρατιωτικά μέτρα για τον περιορισμό του ΕΑΜ/ΕΛΑΣ.

Οι Βρετανοί ήταν αρκετά επιτήδαιοι, μόλις αναγνώρισαν τους πολιτικούς κινδύνους στην ελληνική κατάσταση, κάνοντας ελιγμούς στην εξόριστη ελληνική

⁴²S. Ball, *The Bitter Sea: The Brutal World War II Fight for the Mediterranean*, Νέα Υόρκη 2010, σ. 104

κυβέρνηση για να την κάνουν πιο αντιπροσωπευτική στη φύση και πιο αποδεκτή από την ελληνική μετριοπαθή γνώμη. Η δράση (π.χ. περικοπή των προμηθειών στο ΕΑΜ/ΕΛΑΣ και η αυξημένη υποστήριξη του ΕΔΕΣ) από τους αξιωματικούς-συνδέσμους βοήθησε να διατηρηθεί η ισορροπία του ΕΑΜ/ΕΛΑΣ μέχρι την αποχώρηση των Γερμανών.

Εάν οι Βρετανοί δεν μπορούσαν να χρησιμοποιήσουν συμβατικές στρατιωτικές δυνάμεις για να καταστείλουν το ΕΑΜ/ΕΛΑΣ τον Δεκέμβριο του 1944, δεν φαίνεται να υπάρχει αμφιβολία ότι το ΕΑΜ/ΕΛΑΣ θα είχε επιτύχει τον πολιτικό έλεγχο της Ελλάδας εκείνη την εποχή. Ήδη έλεγχε το μεγαλύτερο μέρος της υπαίθρου. Θα μπορούσε, με πολιτική πίεση, να επιφέρει την πτώση της πρώτης κυβέρνησης στην απελευθερωμένη Ελλάδα. Στην πραγματικότητα, μόνο η εντατική βρετανική υποστήριξη εμπόδιζε να συμβεί αυτό ούτως ή άλλως. Ήταν στο απόγειο της δημοτικότητάς του στην Ελλάδα και πολλοί παρατηρητές θεώρησαν ότι θα μπορούσε εύκολα να κερδίσει ελεύθερες εκλογές εκείνη τη στιγμή.⁴³

Αν και οι Βρετανοί δεν είχαν τρόπο να επιβάλουν άμεσο επιτόπιο έλεγχο στους Έλληνες αντάρτες, χρησιμοποίησαν τουλάχιστον πέντε σημαντικά μέσα για να αποκτήσουν έμμεσο έλεγχο: χειραγώγηση της παράδοσης ανεφοδιασμού, ταυτόχρονη υποστήριξη των αντίπαλων ανταρτών, επιβολή νέων επιχειρήσεων με προθεσμίες, χρήση πληροφοριών που αναφέρθηκαν από αξιωματικούς συνδέσμους για τη χειραγώγηση πολιτικών γεγονότων και την προσωπική αποτελεσματικότητα των αξιωματικών συνδέσμων. ένα.

Πάνω από τον ΕΔΕΣ, εξ ολοκλήρου εξαρτημένοι από τη βρετανική υποστήριξη για επιβίωση ενάντια στην επίθεση του ΕΑΜ/ΕΛΑΣ, οι Βρετανοί διατήρησαν σχεδόν τον πλήρη έλεγχο με αυτά τα μέσα. Πάνω από το ΕΑΜ/ΕΛΑΣ, κομμουνιστική κυριαρχία και απρόθυμοι να δεχτούν οποιοδήποτε μέτρο βρετανικού ελέγχου, οι Βρετανοί κατάφεραν να αποκτήσουν μόνο έναν ελάχιστο βαθμό ελέγχου. Αυτό ήταν αρκετό, ωστόσο, για να κρατήσει την κατάσταση άστατη, ώστε το ΕΑΜ/ΕΛΑΣ να μην μπορέσει να αποκτήσει ηγεμονία της εξουσίας και να αναλάβει τον πολιτικό έλεγχο στην Ελλάδα όταν οι Γερμανοί αποχώρησαν.⁴⁴

⁴³D. Gluckstein, *A People's History of the Second World War: Resistance Versus Empire*, Λονδίνο 2012, σ. 45

⁴⁴Δ. Κουσουρής, *Δίκες των δοσίλογων 1944-1949 Δικαιοσύνη, συνέχεια του κράτους και εθνική μνήμη*, Αθήνα 2014, σ. 189

Η Ελλάδα παρέχει ένα ενδιαφέρον παράδειγμα των ορίων εντός των οποίων μια εξωτερική δύναμη μπορεί να χειραγωγήσει τις παραδόσεις προμηθειών για να επιβάλει τον έλεγχο της συμπεριφοράς των ανταρτών. Κάποιοι κίνδυνοι κατά την εφαρμογή του «ραβδιού» προμηθειών γίνονται εμφανείς. Κατά την περίοδο των εσωτερικών ανταρτών στην Ελλάδα, οι Βρετανοί σταμάτησαν τις προμήθειες στο ΕΑΜ/ΕΛΑΣ, μια ενέργεια που είχε κάποιο αποτέλεσμα στην επίτευξη ανακωχής. Οι κακές σχέσεις εξακολουθούσαν να επικρατούν μεταξύ των Βρετανών και του ΕΑΜ/ΕΛΑΣ, ωστόσο, ακόμη και μετά την επανέναρξη των παραδόσεων.

Η περικοπή ή η διακοπή των προμηθειών δημιούργησε ένα ορισμένο ποσό κακής θέλησης που δεν αντικαταστάθηκε αυτόματα από καλή θέληση όταν επαναλήφθηκαν οι παραδόσεις. Οι Βρετανοί, σταματώντας τις παραδόσεις ανεφοδιασμού, πήραν τον υπολογισμένο κίνδυνο ότι το ΕΑΜ/ΕΛΑΣ δεν θα μπορούσε να βρει μια νέα, ανεξάρτητη πηγή ανεφοδιασμού από άλλη εξωτερική δύναμη. Οι Βρετανοί δεν υποστήριξαν αρχικά αντίπαλες ομάδες ανταρτών με την ιδέα ότι θα ήταν χρήσιμα πόνια για να παλέψουν ο ένας εναντίον του άλλου. Τα γεγονότα συνωμότησαν, ωστόσο, για να γίνει αυτό. Αν δεν υπήρχε το ΕΑΜ/ΕΛΑΣ που να απειλούσε τη ζωή του ΕΔΕΣ, είναι αβέβαιο αν ο διοικητής του ΕΔΕΣ θα ανταποκρινόταν τόσο στις επιθυμίες των Βρετανών.⁴⁵

Τον Φεβρουάριο του 1947, ο Βεντήρης έκανε εισήγηση στον Γεώργιο Στράτο Υπουργό Στρατιωτικών για τη δημιουργία τριών στρατοπέδων για τους κομμουνιστές. Το ένα θα ήταν στη Μακρόνησο για τους κομμουνιστές στρατεύσιμους των Ελληνικών Ενόπλων δυνάμεων, το δεύτερο θα βρισκόταν στο Τρικέρι για όσους κομμουνιστές εκκαθάριζε ο Ελληνικός Στρατός, και το τρίτο θα ήταν στη Γυάρο, και θα αφορούσε όσους είχαν καταδικαστεί για αδικήματα, με βάση τις διατάξεις του Κοινού Ποινικού Δικαίου. Κατόπιν, διατέλεσε αρχηγός στο Γενικό Επιτελείο Στρατού από το 1947 έως το 1948, όταν και αποστρατεύτηκε με αίτηση του η οποία ανακλήθηκε ένα χρόνο αργότερα και επέστρεψε στην ενεργό υπηρεσία.

Στη συνέχεια και με απόφαση του αρχιστρατήγου Αλέξανδρου Παπάγου, του ανατέθηκε θέση του Γενικού Επιθεωρητή Στρατού αναλαμβάνοντας ευρείες αρμοδιότητες. Κατόπιν το 1949 στη διάρκεια της πολεμικής σύγκρουσης των Εθνικών δυνάμεων με τους ένοπλους αντάρτες του ΚΚΕ ανέλαβε τη Διοίκηση της Στρατιάς Δυτικής Μακεδονίας. Σε έκθεση του προς τον Αλέξανδρο Παπάγο τον Ιούνιο του 1949,

⁴⁵D. Brewer, *Ελλάδα 1940-1949- Πόλεμος, κατοχή, αντίσταση, εμφύλιος*, Αθήνα 2018, σ. 78

αποσαφήνισε τους επιχειρησιακούς στόχους των Λόχων Ορεινών Καταδρομών (Λ.Ο.Κ.) και την τακτική των επιχειρήσεων σε ορεινό αγώνα.

Οι προκαταρκτικές ενέργειες που πρότεινε αποσκοπούσαν στο να αποσυντονίζουν τον αντίπαλο προκειμένου να του κάμψουν το ηθικό περιλάμβαναν μεταξύ άλλων, επιθέσεις σε περιπόλους του αντιπάλου, επιθέσεις σε σταθμούς διοικήσεως, ανατίναξη αποθηκών πυρομαχικών, τακτική συλλογή πληροφοριών, καταστροφή συγκοινωνιών, αρπαγή αιχμαλώτων.

Στις 30 Αυγούστου 1949 με την λήξη του πολέμου υπέρ του Εθνικού Στρατού, με τις επιχειρήσεις στο Γράμμο και στο Βίτσι, στην ημερήσια διαταγή του ο Βεντήρης ανέφερε:

«...Εξάίσιαι νίκαι του Βίτσι της Παναγίας, του Γράμμου του Αγίου Αλεξάνδρου. Τι ευτυχείς συγκυρία δια τον χριστιανικώτερον λαόν της οικουμένης. Στρατηγοί μου, Διοικηταί, Επιτελείς, Αεροπόροι, Καταδρομείς, Οπλίται, Πολυβοληταί, Θωρακισμένοι, Σκαπανείς. Διαβιβασταί. Ακόμη μια φορά σας βροντοφωνώ ότι αξίζει η Ελλάς να την υπηρετούν Στρατιώται ως εσείς. Θαυμάζω το τίμιον θάρρος, την ευγένεια και την άνευ ορίων αυτοθυσίαν σας. Εις τους ωραίους νεκρούς που μας αποχαιρέτησαν την δραματική εβδομάδα που πέρασε, οι γέροι αρματολοί θα τους κάνουν τόπο να διαβούν και οι ήχοι των τρούλων θα σιγοψάλλουν τα ονόματά τους...»⁴⁶

3.4. Η συγκρότηση της Ε.Σ. και της 1^{ης} Στρατιάς το 1947

Η βασική αλλαγή σε επίπεδο οργάνωσης στον ΕΣ το 1947 υπήρξε η ίδρυση της 1ης Στρατιάς. Αυτό αποφασίστηκε σε συνεδρίαση του Ανώτατου Στρατιωτικού Συμβουλίου (ΣΕ) στις 14 Ιανουαρίου 1947. Βάσει της απόφασης αυτής του Συμβουλίου, η δημιουργία του είχε κριθεί αναγκαία προκειμένου να συντονιστεί η των επιχειρήσεων κατά των ανταρτών από τα Β και Γ SS. Το αρχηγείο του είχε οριστεί ο Βόλος και διοικητής του ήταν ο αντιστράτηγος Κωνσταντίνος Βεντήρης. Την ίδια ημέρα, το ΑΣΕΑ, υπό την προεδρία του πρωθυπουργού Κωνσταντίνου Τσαλδάρη, επικύρωσε την απόφαση του ΑΠΣ.

Στις 24 Ιανουαρίου 1947 τα καθήκοντα του πρωθυπουργού ανέλαβε ο Δημήτριος Μάξιμος, ο οποίος σχημάτισε κυβέρνηση συνασπισμού⁴⁷. Στο πλαίσιο των ευρύτερων αλλαγών που ακολούθησαν, με νέα απόφαση του ΑΣΕΠ, που συγκλήθηκε

⁴⁶Γράμμος-Βίτσι: Μνήμη ηρώων του Έθνους, (Απόσπασμα ημερήσιας διαταγής του Αντιστράτηγου Κωνσταντίνου Βεντήρη, την 30η Αυγούστου, 1949)

⁴⁷ΦΕΚ, Αριθμός Φύλλου 14, τχ. Α', 24 Ιανουαρίου 1947, Διατάγματα

στις 20 Φεβρουαρίου, η διοίκηση του στρατού ανατέθηκε στον αντιστράτηγο Δημήτριο Γιατζή⁴⁸. Στις 25 Φεβρουαρίου ο διοικητής παρέδωσε τη διοίκηση του ΑΣΣ στον υποστράτηγο Θρασύβουλο Τσακαλώτο και τοποθετήθηκε προσωρινά στο ΓΕΣ, όπου λειτουργούσε ο πυρήνας του επιτελείου.

Προτού προηγηθεί η εξόρμηση κατά τη διάρκεια της άνοιξης από τα στρατεύματα, το κύριο αίτημα των Ελλήνων ήταν να αυξηθεί η δύναμη του στρατού σε 150.000 άνδρες, η οποία εξαρτιόταν από την έγκριση της βρετανικής πλευράς⁴⁹. Μέχρι να επιτευχθεί αυτή, η ηγεσία προχώρησε στην έναρξη του σχηματισμού τον Ιανουάριο του 1947 δύο νέων ταξιαρχιών της 71ης και της 72ης. Η 71^η ταξιαρχία άρχισε να συγκροτείται στη Στερεά Ελλάδα, ενώ η 72^η Ταξιαρχία συγκροτήθηκε στην Πελοπόννησο. Αλλά και αυτή η μεραρχία, δεν θεωρήθηκε επαρκής και το ΓΕΣ ζητούσε επίμονα να δημιουργηθεί η παραστρατιωτική δύναμη και να αυξηθεί σε 130.000 άνδρες, με υπομνήματα τόσο προς την κυβέρνηση όσο και προς τη ΒΜΜ.

Οι Βρετανοί από την πλευρά τους σε σχετική ανακοίνωση ανέφεραν μείωση των δυνάμεών τους κατά 50% που στάθμευαν στη χώρα και ανέρχονταν σε 14.000 άνδρες. Τελικά η μείωση ήταν γεγονός και μέχρι το τέλος Ιουλίου είχαν παραμείνει στην Ελλάδα μόνο 5.000 άνδρες βρετανικά στρατεύματα, με σχέδια για την πλήρη αποχώρησή τους τους επόμενους μήνες, τα οποία τελικά δεν υλοποιήθηκαν, μετά από επιμονή των Αμερικανών. Το γεγονός της αποδυνάμωσης των δυνάμεων των Βρετανών οι οποίοι είχαν σταθμεύσει στη χώρα είχε τόσο πλεονεκτήματα όσο και μειονεκτήματα για το ΚΚ.

Ένα πλεονέκτημα ήταν ότι απελευθερώθηκε χώρος και υλικό στρατολόγησης για χρήση από τις μονάδες του, οι οποίες ήταν γενικά σε καλύτερη κατάσταση από εκείνες που είχε και χρησιμοποιούσε⁵⁰. Από την άλλη πλευρά, η αποχώρηση των βρετανικών δυνάμεων δημιούργησε προβλήματα στην πρόοδο της ανασυγκρότησης του στρατού, για δύο λόγους. Πρώτον, επειδή μείωσε το διαθέσιμο βρετανικό προσωπικό που παρείχε εκπαίδευση και συμβουλές στις μονάδες του και ήταν ξεχωριστό από εκείνο και δεύτερον, επειδή θα σταματούσε μια παράπλευρη πηγή εφοδιασμού προς τις ελληνικές μονάδες, καθόσον οι βρετανικές μονάδες τις προμήθευαν και τις υποστήριζαν με διάφορα υλικά και εφόδια, στο βαθμό που

⁴⁸Γ. Γκορέζης, *Συνοπτική Ιστορία του Γενικού Επιτελείου Στρατού 1901-2001*, Αθήνα 2001, σ. 168

⁴⁹ΓΕΣ/ΔΙΣ, ΑΕΠ, τ. 3, σ. 254-259

⁵⁰ The National Archives, WO 202/947, Quarterly Historical Reports, January-March 1947

μπορούσαν, τα οποία ήταν επιπλέον αυτών που έρχονταν στο πλαίσιο της διμερούς συμφωνίας.

Η συμβολή των Βρετανών επικεντρώθηκε στην εκμάθηση των λογιστικών διαδικασιών χειρισμό, καταγραφή, αποθήκευση κ.λπ. των πάσης φύσεως υλικών που έφθαναν από βρετανικές πηγές και μεταφέρονταν για χρήση από τις μονάδες του ΕΣ. Ήταν ένας τομέας στον οποίο ο στρατός είχε χαρακτηριστικές ελλείψεις λόγω της υποστελέχωσης των αρμόδιων σωμάτων, καθώς και της κατώτερης ποιότητας του προσωπικού τους. Υπήρχε μια παγιωμένη αντίληψη στο ΝΣ για τον υποδεέστερο ρόλο τους σε σχέση με τα πολεμικά όπλα, την οποία οι Βρετανοί προσπαθούσαν να αλλάξουν, χωρίς όμως ιδιαίτερη επιτυχία.

Πριν από την έναρξη των πολεμικών επιχειρήσεων, το στράτευμα εκπαιδεύτηκε και ακολούθησε νέες τακτικές και δόγματα. Στις αρχές του έτους πραγματοποιήθηκε ο πρώτος από τους νέους πολέμους, η πρώτη άσκηση συνδυασμένων δυνάμεων στην μέχρι τότε ιστορία του ΕΣ, η οποία σχεδιάστηκε και οργανώθηκε από το Επιτελείο συνδυασμένων επιχειρήσεων, το οποίο είχε συγκροτηθεί στο τέλος του προηγούμενου έτους. Στα μέσα του Μαρτίου στην περιοχή της Θεσσαλονίκης, πραγματοποιήθηκε άσκηση με τη συμμετοχή δύο ΛΟΚ και ενός τμήματος πεζικού που αριθμούσε 250 άνδρες, οι οποίοι πραγματοποίησαν αποβίβαση από αρματαγωγά του ναυτικού, ενώ και αεροπλάνα τύπου Spitfire συνέδραμαν από αέρος.

Μολονότι η άσκηση ήταν μικρής κλίμακας και υπήρχαν πολλές δυσλειτουργίες συντονισμού, η όλη εμπειρία ωστόσο παρείχε πολύτιμα μαθήματα για το προσωπικό ώστε να κατανοήσει την πολυπλοκότητα αυτού του τύπου επιχείρησης και να μπορέσει να σχεδιάσει και να εκτελέσει παρόμοιες επιχειρήσεις σε μεγαλύτερη κλίμακα στο μέλλον.

Προτού λάβει χώρα η ανοιξιάτικη εξόρμηση του στρατού, υπήρξε μια βιασύνη όσον αφορά στις συνεδριάσεις για την ανάλυση των συμπερασμάτων των επιχειρήσεων του προηγούμενου έτους ώστε να ληφθούν αποφάσεις σχετικά με την πορεία και τη στρατηγική της δράσης που θα ακολουθηθεί για το τρέχον έτος. Οι συνεδριάσεις αυτές πραγματοποιήθηκαν μεταξύ 29 Ιανουαρίου και 5 Φεβρουαρίου και συμμετείχαν ο Αρχηγός του Γενικού Επιτελείου Στρατού, Αντιστράτηγος Παναγιώτης Σπηλιωτόπουλος, οι διοικητές των τριών σωμάτων, ο Γενικός Διευθυντής του ΥΠΕΘΑ, ο Γενικός Διευθυντής του Υπουργείου Στρατιωτικών και ο Προϊστάμενος του Κλάδου I/FGS, αρμόδιος για τις επιχειρήσεις. Στη διεύθυνση έθεσαν υπόψη την τρέχουσα

κατάσταση, τα σχέδια και τη γνώμη τους σχετικά με τις προετοιμασμένες επιχειρήσεις. Τονίσθηκαν λάθη και οι παραλείψεις αλλά και η ανάγκη αλλαγής τόσο της οργάνωσης και της σύνθεσης των στρατευμάτων, όσο και της τακτικής που ακολουθήθηκε.

Από την πλευρά της κυβέρνησης, οι συνεδριάσεις του Πολιτικού Συμβουλίου γίνονταν σχεδόν καθημερινά μέχρι τις 19 Φεβρουαρίου και ο αρχηγός της Χωροφυλακής, αντιστράτηγος Κωνσταντίνος Μιχαλόπουλος, προσκλήθηκε και εξέφρασε τη γνώμη του. Εκείνος, όπως ήταν φυσικό, υπερασπίστηκε το έργο του σώματος και είχε τονίσει τόσο τις βαριές απώλειες που ανέρχονταν σε 218 νεκρούς όσο και τον υψηλό αριθμό των αξιωματικών και 1.243 οπλιτών από τον Δεκέμβριο του 1944 και μετά, όσο και το γεγονός ότι από το καλοκαίρι του προηγούμενου έτους η Χωροφυλακή ήταν υπό τη διοίκηση του στρατού, ο οποίος είχε αναλάβει την ευθύνη για την ασφάλεια της χώρας.

Η γνώμη του ήταν ότι ο καλύτερος τρόπος αντιμετώπισης του αντάρτικου ήταν να καταλάβει σε κάθε περίπτωση το ΕΣ τις ορεινές περιοχές που χρησίμευαν ως βάσεις για το ΔΣΕ και να εδραιωθεί σταθερά σε αυτές. Ύστερα η χωροφυλακή θα μπορούσε να ολοκληρώσει αυτή τη φάση της εκκαθάρισης των εναπομεινάντων θυλάκων και την αποκατάσταση της τάξης⁵¹.

Στη συνεδρίαση του ΑΣΕΑΔ στις 10 Φεβρουαρίου συμμετείχαν ο πρωθυπουργός Δημήτρης Μάξιμος, οι αρχηγοί των κομμάτων της αντιπολίτευσης, οι αρχηγοί των Γενικών Επιτελείων, οι διοικητές των σωμάτων στρατού και οι αρχηγοί των βρετανικών αποστολών. Πρώτα οι διοικητές των σωμάτων είχαν αναφερθεί στην κατάσταση που επικρατούσε στις περιοχές ευθύνης των σωμάτων τους και στη συνέχεια ο Α/ΓΕΣ έκανε μια επισκόπηση της γενικής κατάστασης στη χώρα. Έκανε την εκτίμηση ότι ο πόλεμος δεν θα ήταν σύντομος και θα διαρκούσε ίσως 2-3 χρόνια, αφού η Ελλάδα δεν είχε τα μέσα και τις δυνατότητες να αναπτύξει επαρκείς δυνάμεις και οι αντάρτες ενισχύονταν από τις γειτονικές χώρες.

Η κυνική διαπίστωση του Α/ΓΕΣ θορύβησε την πολιτική ηγεσία η οποία δήλωσε ότι η νίκη θα έπρεπε να επιτευχθεί μέσα σε 4 ή περισσότερες ημέρες ή το πολύ 5 μήνες. Το λόγο πήρε τότε ο Ναπολέων Ζέρβας και οι επικεφαλής των Βρετανικών αντιπροσωπειών και η συνεδρίαση έληξε χωρίς να καταλήξει σε κάποιο συμπέρασμα, λόγω διαφωνίας μεταξύ των παρευρισκομένων σε θέματα που αφορούσαν την

⁵¹ΓΕΣ/ΔΙΣ, *Το Δεύτερον Έτος του Αντिसυμμοριακού Αγώνος 1947*, σ. 6, 7

οργάνωση, τη σύνθεση, τη δύναμη, τον εξοπλισμό, την τακτική και την εκπαίδευση του στρατού.

Από τη συνάντηση δρομολογήθηκαν οι διαδικασίες προκειμένου να αντικατασταθεί ο Σπηλιωτόπουλος, ενώ τις ημέρες που ακολούθησαν η κυβέρνηση προέβη και σε σειρά ενεργειών προς τους Βρετανούς ιθύνοντες ώστε να λάβει τη συγκατάθεσή τους για τις επικείμενες αλλαγές. Τελικά, στις 20 Φεβρουαρίου, σε συνάντηση της ΑΑΣ και της ΑΑΣΕ αποφασίστηκε ο διορισμός του Σπηλιωτόπουλου ως Γενικού Επιθεωρητή Στρατού. Ο αντιστράτηγος Κωνσταντίνος Βεντήρης, προοριζόταν για διοικητής της 1^{ης} Στρατιάς. Στις μεγάλες πολεμικές επιχειρήσεις οι διοικήσεις ανατέθηκαν τελικά στον Γιατζή (1^η Στρατιά) και τα 1^ο - 2^ο και 3^ο Σ.Σ. ανατέθηκαν στους αντιστράτηγους Μιλτιάδη Βιβλή, Παναγιώτη Καλογερόπουλο και Γεώργιο Παπαγεωργίου αντίστοιχα, ενώ ο υποστράτηγος Θρασύβουλος Τσακαλώτος διορίστηκε ως βοηθός Α/ΓΕΣ⁵².

Το πρόβλημα δεν αφορούσε τόσο στην οργάνωση και στη διαρρύθμιση του ΚΚ όσο στο ηθικό του. Σύμφωνα με το ΓΕΣ, αυτό ήταν καλό για τους αξιωματικούς, αλλά όχι πολύ ενθαρρυντικό, ειδικά για όσους υπηρετούσαν στο 2^ο ΣΣ. Για τους στρατιώτες, το ηθικό δεν ενέπνεε εμπιστοσύνη και σχετιζόταν άμεσα με τους αξιωματικούς τους. Ο διοικητής του 2^{ου} ΣΣ ανέφερε στο ΓΕΣ ότι:

«δια τας μονάδας το ηθικόν καταπίπτει καθ' εκάστην ανησυχητικώς, η ορμηκότης κατά τας επιθέσεις ήρξατο να μειούται και η ανθεκτικότης κατά την άμυναν έχει κλονισθεί σοβαρώς». Το θέμα του ηθικού είχε ανησυχήσει την πολιτική και στρατιωτική ηγεσία και τόσο ο υπουργός Στρατιωτικών, όσο και ο Α/ΓΕΣ εξέδωσαν διαταγές προς τον διοικητή στρατιάς και τους σωματάρχες με σχετικές οδηγίες – κατευθύνσεις»⁵³.

Άλλο ένα γεγονός το οποίο είχε πράγματι επηρεάσει το ηθικό των Ελλήνων στρατιωτών, αν και δεν είχε δοθεί ιδιαίτερη έμφαση σε αυτό, ήταν ο εφοδιασμός τους. Το τέλος του Β' Παγκοσμίου Πολέμου βρήκε τη Μεγάλη Βρετανία μια σκιά του πρώην ισχυρού εαυτού της. Στα τέλη του 1946 και στις αρχές του 1947 ήταν ευκολότερο για τους Βρετανούς να προμηθεύουν τους Έλληνες με πολεμικό υλικό παρά με επαρκείς ποσότητες τροφίμων.

⁵²ΓΕΣ/ΔΙΣ, ΑΕΠ, τ. 3, σ. 331-348

⁵³ΓΕΣ/ΔΙΣ, *Το Δεύτερον Έτος του Αντιστασιακού Αγώνος 1947*, Αθήνα 1980, σ. 48

Ο ανεφοδιασμός της ΝΔ βασιζόταν σε μεγάλο βαθμό στην προμήθεια τροφίμων από τη βρετανική πλευρά, αλλά αυτό γινόταν όλο και πιο δύσκολο, με αποτέλεσμα να υπάρχουν σκέψεις για μείωση των παρεχόμενων ποσοτήτων και αναπροσαρμογή των κλιμάκων σίτισης, δηλαδή των ποσοτήτων τροφίμων που δικαιούνταν κάθε στρατιώτης από του σιτηρεσίου. Οι μερίδες που λάμβανε ο Έλληνας στρατιώτης ήταν ήδη κατά 17% λιγότερες από τις μερίδες που έπαιρνε από τα βρετανικά συσσίτια και με μικρότερη θερμιδική αξία. Η ΒΜΜ ανέφερε ότι το ίδιο πρόβλημα είχε αναφερθεί και από την ΒΡΡΜ, η οποία ασχολήθηκε με την αναδιοργάνωση της χωροφυλακής.

Οι Βρετανοί αναγνώρισαν ότι οι ελλείψεις τροφίμων ήταν πανευρωπαϊκό πρόβλημα και πρότειναν, σε περίπτωση που οι ανάγκες του Ν.Σ. δεν μπορούσαν να καλυφθούν από τους βρετανικούς πόρους, να ζητηθεί η βοήθεια των ΗΠΑ και, σε περίπτωση αρνητικής απάντησης, ότι το βρετανικό υπουργείο Άμυνας θα παρενέβαινε και θα απαιτούσε από το αντίστοιχο ελληνικό ομόλογό του τη δέσμευση ότι θα εξασφάλιζε με δικούς του πόρους τον αδιάλειπτο εφοδιασμό των στρατευμάτων του⁵⁴.

Το ερώτημα που προκύπτει είναι από πού θα έβρισκε η ελληνική πλευρά τα τρόφιμα και τα χρήματα για να αναλάβει τον εφοδιασμό των δικών της στρατευμάτων, όταν η ίδια η Βρετανία δεν ήταν σε θέση να το πράξει. Αυτά θα αφαιρούνταν αναγκαστικά από αυτά που θα ήταν διαθέσιμα προς διάθεση ή πώληση στο ευρύ κοινό, με αποτέλεσμα να αυξηθεί η δυσαρέσκεια του λαού, δίνοντας πρόσθετα όπλα στην προπαγάνδα του ΚΚΕ και όπως παραδέχτηκαν οι Βρετανοί «η ανατρεπτική προπαγάνδα ήταν πιο αποτελεσματική σε άδεια στομάχια».

3.5. Η αμερικανική παρέμβαση και η πολιτική και στρατιωτική κατάσταση στην Ελλάδα

Το 1947 το οποίο ήταν η χρονιά που διακηρύχθηκε το δόγμα Τρούμαν, ξεκίνησε να φθάνει και το αμερικανικό στρατιωτικό προσωπικό στην Ελλάδα. Το ίδιο καλοκαίρι, αναπτύχθηκε και η στρατιωτική αποστολή των Αμερικανών, οπότε τα μέλη της έπρεπε να εξοικειωθούν με τον τόπο και τους ανθρώπους. Για το σκοπό αυτό είχε προγραμματιστεί μια σειρά επισκέψεων στις περιοχές όπου υπήρχαν μεγάλες Διοικήσεις του ΝΚ. Ο επικεφαλής της ΜΜΜ μαζί με έναν Αμερικανό υπάλληλο της αμερικανικής στρατιωτικής αποστολής πραγματοποίησαν ένα πρόγραμμα περιηγήσεων από τις 23 Ιουλίου έως την 1η Αυγούστου. Το πρόγραμμα περιελάμβανε

⁵⁴ The National Archives, WO 202/947, Quarterly Historical Reports, January – March 1947

επισκέψεις σε κέντρα εκπαιδευτικά κέντρα, μονάδες και το αρχηγείο της 1^{ης} Στρατιάς, όπου πραγματοποιήθηκαν συναντήσεις και συσκέψεις με τοπικούς Βρετανούς συνδέσμους και Έλληνες διοικητές⁵⁵.

Οι μάχες που έδωσαν το ΚΚ και η ΔΟΕ κατά τη διάρκεια της άνοιξης και του καλοκαιριού δεν επέφεραν ουσιαστικά αποτελέσματα για κανένα από τα αντιμαχόμενα μέρη. Ούτε ο στρατός πέτυχε τους στόχους που είχε θέσει, δηλαδή τη συντριβή των ανταρτών, ούτε ο ΔΣΕ κατάφερε να καταλάβει κάποιο σημαντικό αστικό κέντρο ή να επιφέρει συντριπτικό πλήγμα που θα προκαλούσε κατάρρευση του ηθικού του στρατού.

Μετά το τέλος του πολέμου με την κωδική ονομασία «Επιχείρηση Βέλος» (10 Αυγούστου - 10 Σεπτεμβρίου), η οποία ήρθε ως συνέχεια της Επιχείρησης Κόραξ, ο στρατός και το Δεύτερο Ες Ες αποφάσισαν ότι οποιαδήποτε περαιτέρω προσπάθεια να διατηρηθούν κατά τη διάρκεια αυτής της περιόδου τα οχυρά στα βόρεια της Πίνδου και του Βιτσιού, ήταν καταδικασμένη σε αποτυχία και θα εξέθετε σε περιττούς κινδύνους όχι μόνο τις στρατιωτικές μονάδες, οι οποίες θα αποκόπτονταν από τις βάσεις του ανεφοδιασμού τους λόγω του επερχόμενου χειμώνα, αλλά και τα αστικά κέντρα της Ηπείρου και της δυτικής Μακεδονίας, τα οποία θα έμεναν αχύλακτα.

Ως αποτέλεσμα αυτού, διατάχθηκε η συγκέντρωση των τμημάτων από τις παραμεθόριες περιοχές. Στη βόρεια Πίνδο τα χωριά Επταχώρι, Φούρκα, Κάντζικο, Μόλιστα, Βούρμπιανη, Πυρσόγιαννης, Αμάραντος, Αγία Βαρβάρα, Προσήλιο, Στρατζάνι, Εξοχή. Η Κόνιτσα και η περιοχή ανατολικά των Ζαγοριών εκκενώθηκαν, ομοίως ολόκληρη η περιοχή που περιλαμβάνεται μεταξύ Κόνιτσας, Νέστου και Ζαγορίου. Το ίδιο συνέβη και στο Βίτσι. Με αυτόν τον τρόπο, στη βορειοδυτική Ελλάδα η ΝΔ τέθηκε σε άμυνα και η επιθυμητή τελική κατάσταση της επιχείρησης «Τέρμινους», που ήταν η ανάπτυξη του στρατού κατά μήκος των συνόρων, δεν πραγματοποιήθηκε⁵⁶.

Οι λόγοι για την αποτυχία του εγχειρήματος που είχε προγραμματιστεί και προβλεφθεί ως η αποφασιστική επιχείρηση που θα έφερνε το τέλος του πολέμου, θα πρέπει να αναζητηθούν σε διάφορους παράγοντες. Ο πρώτος ήταν η ανεπάρκεια των διαθέσιμων δυνάμεων για την κάλυψη μιας περιοχής που εκτεινόταν από την Ορθή μέχρι τον Αχελώο και από την Αδριατική μέχρι τον Έβρο. Ένας άλλος παράγοντας

⁵⁵ΓΕΣ/ΔΙΣ, 1067/Β/2, Φρουραί – Συνοδεία – Επιφυλακαί – Συναγερμός – Έφοδοι 08.03.1947 – 31.12.1947

⁵⁶ΓΕΣ/ΔΙΣ, Το Δεύτερον Έτος του Αντисυμμοριακού Αγώνος 1947, σ. 233, 234

ήταν η ελλιπής εκπαίδευση των αξιωματικών και των μονάδων σε αυτόν τον τύπο πολέμου, με αποτέλεσμα να μην είναι σε θέση να την επιβάλουν στους αντάρτες, οι οποίοι είχαν μεγάλη εμπειρία στον ανταρτοπόλεμο, μεγάλη ευκινησία και μεγάλη επιδεξιότητα στις νυχτερινές πορείες και μάχες. Αλλά ο κύριος λόγος ήταν η έλλειψη κατώτερου μόνιμου προσωπικού πεζικού, μηχανικού και προσωπικού μετάδοσης στο των μονάδων του ΕΣ.

Οι ελλείψεις αυτές αυξάνονταν συνεχώς, τόσο λόγω των απωλειών, αλλά και λόγω της αύξησης του αριθμού των μονάδων, ιδίως μετά το σχηματισμό των ταγμάτων της Εθνικής Φρουράς. Μεταξύ των κληρωτών, η ανάγκη εξεύρεσης επαρκούς αριθμού στρατιωτών για την κάλυψη των κενών θέσεων περιόριζε το χρόνο της βασικής εκπαίδευσης, η οποία στο πεζικό αναμενόταν να διαρκέσει 4 μήνες. Αυτή περιορίστηκε αρχικά σε 3 και τελικά σε 2 μήνες, με αποτέλεσμα οι στρατιώτες να εισέρχονται στις μάχες ανεκπαιδευτοί, με αποτέλεσμα αυτό να επιδρά στο ηθικό τους και στην αποτελεσματικότητα των μονάδων τους.

Ένας άλλος επιβαρυντικός παράγοντας ήταν το γεγονός ότι η διοίκηση των ταξιαρχιών ανατέθηκε σε αξιωματικούς όλων των Όπλων, ενώ αυτοί ήταν μονάδες πεζικού κατ' εξοχήν, με αποτέλεσμα η επίδοσή τους στη μάχη να μην είναι πάντα ικανοποιητική. Επιπλέον, οι αξιωματικοί του πεζικού δεν είχαν καμία εμπιστοσύνη στη σύνθεση των ταγμάτων, όπως είχαν οργανωθεί μετά τον πόλεμο. Δεν υπήρχαν πολυβόλα και όλμοι μεγάλου βεληνεκούς και η δύναμή τους ήταν μικρή. Οι μονάδες και οι στρατιώτες από την άλλη πλευρά δεν εφαρμόζαν τις κατάλληλες τακτικές ή τεχνικές. Η διεξαγωγή των επιχειρήσεων χαρακτηριζόταν από έλλειψη πρωτοτυπίας και περιορίζονταν σε τυποποιημένες μεθόδους και υπερβολική χρήση του πυροβολικού.

Σχετικά με τη συνεργασία της αεροπορίας και του πεζικού, η πρώτη επιχειρούσε να συμπληρώσει τις ελλείψεις του δεύτερου σε βαρύ οπλισμό και πυροβολικό, με αποτέλεσμα η συνεργασία αυτή να έχει φτάσει σε πολύ καλό σημείο. Η εμπιστοσύνη του πεζικού σε αυτό ήταν σχεδόν απόλυτη, αλλά καταχράστηκε. Η αεροπορία, λόγω των τεχνικών αδυναμιών της, τις τεχνικές της δυσκολίες, τις καιρικές συνθήκες, τη νύχτα και το έδαφος, δεν ήταν σε θέση να παρέχει συνεχή υποστήριξη στο πεζικό.

Από τα συμπεράσματα καθίσταται σαφές ότι η ΕΣ επεδίωκε να διεξάγει έναν πόλεμο σύμφωνα με τα δυτικά πρότυπα που είχαν καθιερωθεί κατά τη διάρκεια του Δεύτερου Παγκοσμίου Πολέμου, όπου τα τεχνικά μέσα (πυροβολικό, αεροπορία,

όλμοι, πολυβόλα κ.λπ.) είχαν προσπαθήσει να αντικαταστήσουν την επιθετική ορμή των στρατιωτών για την κατάληψη ενός αντικειμενικού στόχου με κάθε κόστος. Η αποστροφή των δυτικών στρατών προς τις μαζικές απώλειες είχε τις ρίζες της στις αιματηρές μάχες του Πρώτου Παγκοσμίου Πολέμου, όταν στο Βερντέν, στο Σομ, στο Ιπρ και αλλού, οι μαχητές έχασαν εκατοντάδες χιλιάδες στρατιώτες, για αμελητέα εδαφικά κέρδη ή έστω απτά αποτελέσματα. Αυτές οι εμπειρίες είναι γνωστό ότι κλόνισαν το ηθικό των Γάλλων, των Ρώσων και των Γερμανών και οδήγησαν είτε σε κινήσεις ανταρσίας είτε σε κατάρρευση.

Το πρόβλημα για το ΚΚ ήταν ότι δεν διέθετε το μέγεθος των αμερικανικών και βρετανικών πόρων σε βαρέα όπλα και αεροπορικές δυνάμεις. Επίσης, σχεδόν όλοι τους οι ανώτατοι Έλληνες αξιωματικοί θυμόντουσαν τις βαριές απώλειες κατά τη διάρκεια του πολέμου της Μικρασιατικής Εκστρατείας, και ήταν ένας από τους λόγους για το χαμηλό ηθικό των κληρωτών, σε συνδυασμό με τη μακρά διάρκεια της στρατιωτικής θητείας.

Η στρατιωτική ηγεσία είχε επίγνωση του εύθραυστου ηθικού των στρατευμάτων και την καταπόνησή τους μετά από τόσα χρόνια πολέμου και στερήσεων, και για τον λόγο αυτόν ήταν πολύ προσεκτική ως προς το μέγεθος των απωλειών που μπορούσε να υποστεί. Ήταν επίσης υποχρεωμένη να διεξάγει τον πόλεμο ενόψει της ελληνικής και διεθνούς κοινής γνώμης, η οποία ήταν εχθρική απέναντι σε εκατοντάδες απώλειες αμέσως μετά τη μεγαλύτερη ανθρώπινη σφαγή που γνώρισε ποτέ ο κόσμος.

Δεδομένου ότι είχε επικρατήσει η ιδέα του όρου συμμοριτοπόλεμος και ταυτόχρονα μία άρνηση για να διεξαχθεί εμφύλιος πόλεμος, δεν ήταν δυνατόν να δικαιολογηθούν οι απώλειες κατά του αντιπάλου τον οποίο πρόβαλε στο τελευταίο στάδιο της αντοχής του, αν και την ίδια στιγμή ενίσχυε την επιρροή του.

Παράλληλα με τις στρατιωτικές εξελίξεις λάμβαναν χώρα και πολιτικές διεργασίες. Ήδη από τα τέλη Ιουνίου η κυβέρνηση είχε συνειδητοποιήσει ότι η επιχείρηση «Τέρμινους» επρόκειτο να αποτύχει. Η στρατιωτική ηγεσία απέδωσε την κακή εξέλιξη στην έλλειψη επαρκών δυνάμεων και εκτιμούσε ότι η εγκεκριμένη «Διαταγή Μάχης 1947», η οποία προέβλεπε αύξηση της δύναμης σε 120.000 στρατιώτες, δεν επαρκούσε για να εξασφαλίσει τη νίκη. Κατόπιν τούτου, στις 28 Ιουνίου το Πολιτικό Συμβούλιο της Κυβέρνησης ζήτησε να ενημερωθεί για τις ανάγκες του στρατού για την επίτευξη της τελικής νίκης.

Το Γενικό Επιτελείο στις 30 Ιουνίου ανέφερε ότι κρίθηκε αναγκαία η αύξηση της δύναμης του ΕΣ σε 200.000 άνδρες, οι οποίοι θα χρησιμοποιούνταν για το σχηματισμό νέων μονάδων, την αύξηση των υπαρχόντων ταγμάτων πεζικού σε 850 άνδρες, τη συγκρότηση των απαραίτητων μονάδων υποστήριξης, ιδίως στο ορεινό πυροβολικό, την αύξηση του αριθμού των λόχων πυροβολαρχιών και την προσωρινή αύξηση της ΜΑΔ σε 15-20.000 άνδρες. Αυτά συζητήθηκαν σε συνεδρίαση του Συμβουλευτικού Συμβουλίου στις 4 Ιουλίου, παρουσία του Υπουργού Στρατιωτικών και του ΓΕΣ, κατόπιν αιτήματος του Αρχηγού της αμερικανικής στρατιωτικής αποστολής, ταγματάρχη Livesay.

Όλοι οι συμμετέχοντες συμφώνησαν ότι η εγκεκριμένη αύξηση των 20.000 ανδρών θα πρέπει να σταθεροποιηθεί προκειμένου να επιτραπεί η αντικατάσταση των υπηρετούντων εφέδρων παλαιών κατηγοριών από νέους. Επίσης, η ΕΣ θα πρέπει να αυξηθεί σταδιακά σε 200.000 μέχρι το τέλος του έτους και ότι προσωρινά η δύναμη των ΜΟΕ θα πρέπει να αυξηθεί σε 15-20.000. Το ΓΕΣ απέστειλε λεπτομερές υπόμνημα στους Αμερικανούς για την αύξηση της δύναμης της ΕΣ σε 200.000 μέχρι τον Ιούλιο του 1948 και την ανά 3μηνο επιστράτευση 20.000 νεοσύλλεκτων για την ανανέωση των παλαιών τάξεων. Η απάντηση δόθηκε στις 23 Ιουλίου και ανέφερε κατηγορηματικά ότι, για οικονομικούς λόγους, ο επικεφαλής της AMAG, D. Griswold, θεωρούσε ότι οι στρατιωτικές δυνάμεις δεν έπρεπε να υπερβούν το εγκεκριμένο ανώτατο όριο των 120.000 ανδρών και η συμφωνηθείσα αύξηση των 20.000 δεν θα ήταν μόνιμη⁵⁷.

Σε συνάρτηση με την πρόοδο των πολεμικών επιχειρήσεων, το ίδιο καλοκαίρι δημιουργήθηκε μία νέα κρίση στους κόλπους της κυβέρνησης, ενώ διαπιστώθηκε ότι ούτε το 1947 θα ήταν το χρονικό εκείνο σημείο κατά το οποίο ο πόλεμος θα τελείωνε. Ο Γεώργιος Παπανδρέου στις 21 Αυγούστου αποσύρθηκε από την κυβέρνηση και τον ακολούθησαν ο Σοφοκλής Βενιζέλος και ο Παναγιώτης Κανελλόπουλος. Ως αποτέλεσμα, η κυβέρνηση Μαξίμου παραιτήθηκε και την εξουσία ανέλαβε ο πρωθυπουργός Κωνσταντίνος Τσαλδάρης για περίπου 10 ημέρες.

Μετά από έντονες παρασκηνακές διαβουλεύσεις και πιέσεις από τους Αμερικανούς, και τους Βρετανούς, οι οποίοι ήθελαν να διευρύνουν την κυβέρνηση, προκειμένου να φανεί στην κοινή γνώμη ότι όλες οι πολιτικές δυνάμεις του τόπου ήταν ενωμένες κατά της κομμουνιστικής απειλής, αποφασίστηκε να ενώσουν τις δυνάμεις

⁵⁷ΓΕΣ/ΔΙΣ, ό. π., σ. 263, 264

τους το Λαϊκό Κόμμα και το Κόμμα των Φιλελευθέρων και στις 7 Σεπτεμβρίου έγινε η ανάληψη της πρωθυπουργίας από τον Θεμιστοκλή Σοφούλη⁵⁸.

Η κυβέρνηση Σοφούλη, η οποία σχηματίστηκε με τη συνεργασία του Λαϊκού Κόμματος, επιθυμούσε αλλαγές στην ηγεσία του στρατού, οι οποίες, σύμφωνα με τους Βρετανούς, υποκινούνταν από πολιτικά κριτήρια. Οι Βρετανοί δεν ήθελαν αλλαγές σε αυτό το στάδιο και υπενθύμισαν στον Σοφούλη την προηγούμενη δήλωσή του ότι ο στρατός θα έπρεπε να κρατηθεί μακριά από πολιτικές παρεμβάσεις, τονίζοντας παράλληλα ότι η διοίκηση των στρατευμάτων και ο σχεδιασμός των επιχειρήσεων έπρεπε να γίνεται σύμφωνα με τους ισχύοντες νόμους και διαδικασίες και ότι δεν έπρεπε να γίνουν αλλαγές που να κρύβουν πολιτικές σκοπιμότητες.

Κατά τη διάρκεια αυτής της περιόδου η κυβέρνηση εξέταζε διάφορες εναλλακτικές λύσεις, σχετικά με τη σύνθεση της ηγεσίας του στρατού και όλες τους περιλάμβαναν κάποια μορφή αποκατάστασης αποστρατευμένων ανώτερων και ανώτατων αξιωματικών, με κύριο προσόν τους την πολιτική αξιοπιστία. Οι Βρετανοί παρακολουθούσαν στενά τις διαδικασίες και είχαν καταρτίσει φακέλους με τα χαρακτηριστικά και τα προσόντα των απόστρατων αξιωματικών που ήταν υποψήφιοι για επαναφορά ή προαγωγή σε ανώτερους βαθμούς, καθώς και εκείνων που βρίσκονταν ήδη στην ηγεσία των στρατευμάτων.

Θεωρούσαν, για παράδειγμα, ότι ο ανώτερος χαρακτήρας του Κωνσταντίνου Βεντήρη έκρυβε ουσιαστικά ένα σύμπλεγμα κατωτερότητας και εκτός αυτού ότι ο ίδιος ως χαρακτήρας ήταν ασταθής, αληθινός πατριώτης, ενώ θεωρούνταν από τους πιο ικανούς στρατιωτικούς που είχε στη διάθεσή του ο ΕΣ. Ωστόσο, στην τότε φάση του πολέμου ο ίδιος δεν θεωρούνταν αρκούντως άξιος ώστε να ανταποκριθεί πλήρως στις απαιτήσεις του ρόλου που είχε.

Πιστευόταν ότι ο Στανώτας και ο Βραχνός που αμφότεροι είχαν διακριθεί στον προηγούμενο πόλεμο, ήταν πιο ικανοί, αλλά η μακρά απουσία τους από το στρατό τους είχε καταστήσει παρωχημένους. Αντιθέτως στρατιώτες όπως ο Μπουλάλας, ο Κρητικός, ο Οικονόμου και άλλοι τους θεωρούσαν ανίκανους και ακατάλληλους να επανενταχθούν στο στρατό.

Δίπλα σε κάθε όνομα υπήρχε ένα σημείωμα με τις πολιτικές πεποιθήσεις του κάθε αξιωματικού και τα καθήκοντα και πώς τα εκτέλεσε στον τελευταίο πόλεμο,

⁵⁸ T. Sfikas, *The British Labour Government and the Greek Civil War 1945-1949: The Imperialism of non-intervention*, Λονδίνο 1994, σ. 184, 185. Βλ. όμως και Π. Βόγλης, *Η Αδύνατη Επανάσταση. Η κοινωνική δυναμική του εμφυλίου πολέμου*, Αθήνα 2014, σ. 259-261

σημάδι το οποίο έδειχνε ότι γνώριζαν τον χαρακτήρα και τις ικανότητες των Ελλήνων αξιωματικών, την επαναφορά των οποίων υποστήριζε η κυβέρνηση. Είναι προφανές ότι οι Βρετανοί δεν επιθυμούσαν την επαναφορά των αποστρατευμένων αξιωματικών και τάχθηκαν υπέρ της διατήρησης των υφιστάμενων στην ηγεσία και την εναλλαγή των καθηκόντων μεταξύ του Γιατζή, του Σπηλιωτόπουλου και του Βεντήρη.

Επίσης, εκτίμησαν ότι ο υπουργός Στρατιωτικών Υποθέσεων, Γεώργιος Στράτος, ήταν ο μόνος πολιτικός στην κυβέρνηση που πραγματικά έθεσε το συμφέρον του και τη νίκη επί των ανταρτών πάνω από τα προσωπικά και κομματικά συμφέροντα και τα δικά του κομματικά και πολιτικά συμφέροντα⁵⁹. Πιστεύεται ότι ήταν αποφασισμένος να παραιτηθεί αν ο Σοφούλης προέβαινε σε δραστικές αλλαγές στην ηγεσία του στρατεύματος με βάση πολιτικά κριτήρια. Ανέφεραν ότι ο Στράτος ήταν υπέρ της παραμονής του Βεντήρη στην ηγεσία λόγω της ικανότητάς του, παρά την προσωπική του αντιπάθεια προς αυτόν και το γεγονός ότι ανήκαν σε αντίπαλα πολιτικά κόμματα για περισσότερο από 30 χρόνια.

Η κυβέρνηση και ειδικότερα ο Σοφούλης επεδίωκαν την αποστρατεία και των τριών ανώτερων αξιωματικών που ήταν στην ηγεσία των στρατευμάτων, δηλαδή τον Βεντήρη (Α/ΓΕΣ), τον Σπηλιωτόπουλο (Γενικό Επιθεωρητή Στρατού) και τον Γιατζή (διοικητή της 1ης Στρατιάς) και την αντικατάστασή τους με φιλικά προσκείμενους αξιωματικούς. Ιδιαίτερα ο Βεντήρης, τον οποίο οι φιλελεύθεροι τον θεωρούσαν προδότη, γιατί ενώ μέχρι το 1943 και την κάθοδό του στη Μέση Ανατολή ήταν ξεκάθαρος βενιζελικός, εκεί μετατράπηκε σε φανατικό βασιλόφρονα.

Παραδέχονταν, ωστόσο, ότι ήταν ένας πολύ ικανός αξιωματικός, με ισχυρό χαρακτήρα και αποφασιστικότητα η οποία θα τον βοηθούσε να απομακρύνει την πολιτική από το στράτευμα. Από την πλευρά του ο τύπος της εποχής είχε ήδη ξεκινήσει την εκστρατεία μέσω της οποίας έθετε υπό αμφισβήτηση την ηγεσία του στρατού και ζητούσε να αποστρατευθούν ακόμα και οι διοικητές των σωμάτων⁶⁰.

Βάσει της βρετανικής πλευράς, ο Σοφούλης επεδίωξε να εκμεταλλευτεί την απουσία του Τσαλδάρη στις Ηνωμένες Πολιτείες και έπεισε ορισμένους από τους βουλευτές του Λαϊκού Κόμματος προκειμένου να επιτύχει τους στόχους του. Ωστόσο στο σημείο εκείνο αντιμετώπισε αντιδράσεις του Στράτου, ο οποίος ενημέρωσε τον Τσαλδάρη και πέτυχε να αναβάλει την απόφαση μέχρι την επιστροφή του τελευταίου.

⁵⁹Π. Μακρής-Στάικος, *Ο Δεκέμβρης του 1944: Τέσσερα άγνωστα κείμενα*, Αθήνα 2014, σ. 114

⁶⁰ The National Archives, WO 202/893, Greek National Army: Policy, August 1946 – December 1947

Η κίνηση αυτή έδωσε τον απαιτούμενο χρόνο στους διοικητές της BMM και της USAGG για να πείσουν τον Σοφούλη να προβεί μόνο στην αμοιβαία αλλαγή καθηκόντων μεταξύ του Γιατζή και του Βεντήρη⁶¹. Οι Βρετανοί θεώρησαν ότι η αλλαγή αυτή ήταν τελικά προς το συμφέρον του στρατού, αφού ο Βεντήρης με την προσωπικότητα και την ενεργητικότητά του θα μπορούσε, ως διοικητής της 1^{ης} Στρατιάς, να εμπνεύσει το απαιτούμενο επιθετικό πνεύμα και ελέγχοντας καλύτερα τους διοικητές των σωμάτων.

Ο Γιατζής κρίθηκε ικανοποιητικός ως Α/ΓΕΣ, διότι δεν θα ασκούσε διοίκηση μάχης, σύμφωνα με το προϋπόθεση ότι στην ΑΟΑ είχε την υποστήριξη του Σπηλιωτόπουλου. Με αυτό το αυτόν τον τρόπο οι Βρετανοί πίστευαν ότι είχαν αποτρέψει το χάος στο στράτευμα, αν και οι επιθέσεις του τύπου και των βουλευτών συνεχίζονταν σε χαμηλότερους τόνους και με διαφορετικό μοτίβο. Η λύση που δόθηκε επισημοποιήθηκε με απόφαση του ΑΣΕΠ στις 23 Οκτωβρίου⁶².

Στο πλαίσιο μίας απόπειρας ώστε να επιλυθεί το ζήτημα και να αναλάβει μια προσωπικότητα με κύρος που θα ήταν καθολικά αποδεκτή από τα στρατεύματα και την κοινωνία, τέθηκε το θέμα της επαναφοράς του στρατηγού Αλέξανδρου Παπάγου από την αποστρατεία και της ανάθεσης σε αυτόν, ως αρχιστράτηγο, της ηγεσίας των ενόπλων δυνάμεων. Η πρόταση αυτή έγινε επίσημα στον Παπάγο παρουσία του βασιλιά. Ο Παπάγος απάντησε ότι ήταν πρόθυμος να την αναλάβει, υπό την προϋπόθεση ότι θα του δίνονταν εγγυήσεις, κυρίως από τη συμμαχική πλευρά, ότι ο εν λόγω θεσμός δεν θα ήταν άδειος και ότι ως αρχιστράτηγος θα ήταν ο πραγματικός επικεφαλής του στρατού.

Ουσιαστικά ο Παπάγος ζήτησε να του αναθέσουν τη διεύθυνση του πολέμου εν λευκώ με όλες τις αρμοδιότητες, τις εξουσίες και τα δικαιώματα σε κάθε τομέα, τα οποία ήταν υποχρεωτικό να έχει ως αρχιστράτηγος προκειμένου να ολοκληρώσει επιτυχώς την αποστολή του. Μεταξύ των άλλων ο ίδιος ζήτησε να αυξηθεί σε ισχύ το στράτευμα ώστε να ανέλθει σε 250.000 άνδρες⁶³. Ωστόσο, η ανάθεση του πολέμου στον Παπάγο με το αξίωμα του αρχιστράτηγου δεν επετεύχθη στην τότε φάση, αν και το ζήτημα αυτό επανήλθε αργότερα όταν και επιβλήθηκε εξαιτίας των γεγονότων.

Οι Βρετανοί από τη δική τους πλευρά ήλεγχαν τις πολεμικές επιχειρήσεις των ελληνικών δυνάμεων, οι οποίοι υπηρετούσαν ως αξιωματικοί και την ίδια στιγμή

⁶¹Συνοπτική Ιστορία του Γενικού Επιτελείου Στρατού 1901-2001, Αθήνα 2001, σ. 168

⁶²Αρχείο ΓΕΣ/ΔΙΣ, 1021/Α/13, Πρακτικόν Υπ' Αριθμόν 45 της 32ας Συνεδριάσεως

⁶³ΓΕΣ/ΔΙΣ, Το Δεύτερον Έτος του Αντिसυμμοριακού Αγώνος 1947, σ. 244, 245

λειτουργούσαν ως σύνδεσμοι στα επιτελεία των σχηματισμών. Τα στελέχη της BMM αφού πρωτίστως είχαν μελετήσει τις αναφορές των συναδέλφων τους με τις ελληνικές μονάδες και ύστερα από επιτόπια έρευνα που διεξήγαγαν κατά τη διάρκεια της περιοδείας τους στους μαχόμενους σχηματισμούς του ΕΣ, κατέληξαν σε σειρά συμπερασμάτων σχετικά με τον ενδεδεδειγμένο τρόπο αντιμετώπισης των ανταρτών και των βελτιώσεων ή τροποποιήσεων που ήταν υποχρεωτικό να πραγματοποιηθούν στην οργάνωση, στην εκπαίδευση, στον εξοπλισμό και στη διεξαγωγή των επιχειρήσεων από τα στρατεύματα.

Συνεπώς, το βάρος μετατοπίστηκε στην ανάγκη να συλλεχθούν έγκυρες αλλά και έγκαιρες πληροφορίες όσον αφορά στις προθέσεις των ανταρτών και τον εντοπισμό των δυνάμεών τους. Μεταξύ των άλλων εξήχθη το συμπέρασμα ότι ήταν επιτακτική η ανάγκη να εκπαιδευθούν τα τμήματα γύρω από τον νυχτερινό αγώνα και την εκτέλεση περιπολιών. Εκτιμούσαν ότι απαιτούνταν η εντατικοποίηση της εκπαίδευσης των διοικητών μικρών κλιμακίων, γύρω από τις τακτικές του ανταρτοπολέμου και στην ανάπτυξη επιθετικού πνεύματος και πρωτοβουλίας.

Επιπλέον η ανάπτυξη της ψυχικής επαφής μεταξύ αυτών και των ανδρών τους ήταν στοιχείο μείζονος σημασίας, ενώ θεωρούσαν ότι άρμοζε στην ιδιοσυγκρασία των Ελλήνων στρατιωτών⁶⁴. Όσον αφορά στο ζήτημα της ηγεσίας είχε εντοπισθεί η βασικότερη αδυναμία του ΕΣ, επιρρίπτοντας ευθύνη σε ορισμένους από τους διοικητές ότι διεξήγαγαν τις μάχες στα βουνά από τους σταθμούς διοικήσεως που βρίσκονταν στα πεδινά. Το γεγονός αυτό συνεπαγόταν μάλλον ότι οι ίδιοι είχαν μελετήσει χάρτες οι οποίοι αμφισβητούνταν ως προς την ακρίβειά τους και μη έχοντας ακριβή γνώση ούτε του εδάφους που επιχειρούσαν τα τμήματά τους, ούτε της θέσης τους. Η προσκόλληση των διοικήσεων σε συνδυασμό με τα ξεπερασμένα πρότυπα διοίκησης ευθύνεται για τα αποτελέσματα των πολεμικών επιχειρήσεων εν προκειμένω και όχι η δήθεν απουσία τόλμης ή ανδρείας.

Πράγματι, δεδομένου ότι είχε αναγνωρισθεί η βελτίωση στα επιτελικά σχέδια στο πλαίσιο του σχεδιασμού των πολεμικών επιχειρήσεων, εκτιμούσαν, ωστόσο, ότι για την περαιτέρω πρόοδο ήταν αναγκαίο να προσπαθήσουν περισσότερο, αφού οι αδυναμίες κάθε είδους δεν απουσίαζαν και οι οποίες οφείλονταν σε πρόχειρους σχεδιασμούς. Πιο συγκεκριμένα προέβησαν σε αναφορά γεγονότων όπου ορισμένα

⁶⁴ΓΕΣ/ΔΙΣ, *Το Δεύτερον Έτος του Αντिसυμμοριακού Αγώνος 1947*, σ. 244, 245

τμήματα είχαν αποσταλεί για πολεμικές επιχειρήσεις σε διάφορες περιοχές, χωρίς, ωστόσο, να έχουν λάβει σαφείς στόχους ή πληροφορίες.

Το γεγονός αυτό συνέβαλε στην χωρίς λόγο ταλαιπωρία τους, στην πτώση του ηθικού τους, αλλά και στην απώλεια της εμπιστοσύνης εν σχέσει με τους διοικούντες. Εκείνο στο οποίο έδιναν βάση ήταν η ανάγκη για σταθερή κατοχή μιας περιοχής ύστερα από την εκδίωξη των ανταρτών και την οριστική εκκαθάρισή της. Αυτό γιατί είχε παρατηρηθεί το φαινόμενο της επιστροφής μονάδων σε περιοχές μετά την φαινομενική εκδίωξη των ανταρτών, δεδομένου ότι οι τελευταίοι είχαν επανέλθει.

Οι διοικητές των μονάδων ήταν υποχρεωμένοι να λάβουν υπόψη του δύο παραμέτρους κατά τη διεξαγωγή των επιχειρήσεων που αφενός ήταν η περιοδική ανάπαυση των τμημάτων, ώστε να μην φτάνουν σε σημείο εξάντλησης και αφετέρου η τήρηση των εφεδρειών. Οι Βρετανοί, από τη δική τους σκοπιά είχαν την εκτίμηση ότι με τον τρόπο αυτόν προκαλούσαν σε ορισμένες περιπτώσεις την αποτυχία μιας επιχείρησης. Επιπλέον, είχαν εντοπίσει αδυναμίες και στην επονομαζόμενη στη διακλαδικότητα, στη σχεδίαση δηλαδή η οποία αφορούσε στη διεξαγωγή επιχειρήσεων με τη συμβολή του ναυτικού και της αεροπορίας, καθώς και στην ορθή χρησιμοποίηση των δυνάμεων καταδρομών και της χωροφυλακής, τομείς που οι διοικήσεις του ΕΣ εμφάνιζαν άγνοια.

Χαρακτηριστικό παράδειγμα των ξεπερασμένων αντιλήψεων της αμυντικής τακτικής των διοικήσεων ήταν ότι κατά την επιθεώρηση των θέσεων ορισμένων τμημάτων, οι Βρετανοί προέβησαν στη διαπίστωση ότι εφαρμόζονταν οι πρακτικές του Α΄ Παγκοσμίου Πολέμου και τα τμήματα ήταν εγκατεστημένα σταθερά σε μία αμυντική θέση, χωρίς να πραγματοποιούν περιπολίες γύρω από αυτή, ώστε να ελέγχουν τον χώρο και να εμποδίζουν τη δράση των αντάρτικων ομάδων.

Εκ των ανωτέρω συμπεραίνεται πως ήταν απολύτως αναγκαίο για το στράτευμα να αποκτήσει ευκινησία και ως εκ τούτου οι Βρετανοί πίστευαν ο βαρύς οπλισμός, όπως τα πολυβόλα και το ορειβατικό πυροβολικό, ήταν ουσιαστικά περιττός αφού καθιστούσε τα τμήματα δυσκίνητα και εύκολο να εντοπισθούν, εξαιτίας ακριβώς των αυξημένων απαιτήσεων σε μεταφορικά υποζύγια. Επιπλέον, υπήρχε και η εκτίμηση ότι ο εναέριος ανεφοδιασμός των τμημάτων και οι νέοι αμερικανικοί ασύρματοι που ήταν πιο αξιόπιστοι από τους αντίστοιχους βρετανικούς, ήταν αρκετοί για να δώσουν στα τμήματα την αναγκαία ευκινησία, σε αυτή τη φάση του πολέμου.

Βάσει των προβλεπομένων διαδικασιών ύστερα από το τέλος μιας σημερινής πολεμικής επιχείρησης και αφού αναλυθεί η έκβασή της, ενόψει του σχεδιασμού των

μελλοντικών επιχειρήσεων, συγκλήθηκε ειδική σύσκεψη στην έδρα της 1ης Στρατιάς στις 16 Οκτωβρίου, στην οποία συμμετείχε η στρατιωτική ηγεσία μέχρι επιπέδου σώματος στρατού και με τους αρχηγούς των συμμαχικών αποστολών. Στη σύσκεψη είχαν κληθεί να παρευρεθούν και ο βασιλιάς καθώς επίσης και οι διακριθέντες διοικητές των ταγμάτων, ένας από κάθε μεραρχία. Σκοπός της σύσκεψης ήταν να εξετασθείτο ζήτημα του κατά πόσο η μέχρι τότε τακτική που ακολουθούνταν, καθώς και η οργάνωση και η εκπαίδευση του στρατεύματος ανταποκρίνονταν στις απαιτήσεις του πολέμου. Πιο συγκεκριμένα διερευνήθηκε η κατάσταση στην περιοχή του Γράμμου και δόθηκε έμφαση στην αξία τυχόν κατάληψης από τον ΔΣΕ του οδικού κόμβου στο Μέτσοβο⁶⁵.

Η δε σύσταση του στρατεύματος τέθηκε υπό τάπητος στο μέτρο που ήταν αρκετόγιο αν θα έπρεπε να διατηρηθεί η σύνθεση με πεδινές και ορεινές μεραρχίες, ή εάν θα έπρεπε να επικρατήσει ένας ενιαίος τύπος ορεινής μεραρχίας. Ελήφθη τελικά η απόφαση να διατηρηθεί η ήδη υπάρχουσα σύνθεση, με αναλογία 2 ορεινών προς 1 πεδινή και ο εφοδιασμός των πεδινών με ορειβατικό πυροβολικό και των ταγμάτων με πολυβόλα. Σχετικά με το ζήτημα των πολυβόλων ο Βρετανός αρχηγός της BMM εξέφρασε αντιρρήσεις, αλλά ο Λίβσει επέμεινε ότι αυτά ήταν απαραίτητα, σύμφωνα και με την εμπειρία του από την Ιταλία κατά τη διάρκεια του Β' Παγκοσμίου Πολέμου.

Στο σημείο αυτό είναι άξιο αναφοράς και το γεγονός ότι βάσει του ΓΕΣ την περίοδο της σύσκεψης στον ΕΣ υπήρχαν μόνο 8 ορειβατικά πυροβόλα των Βρετανών και 2 τάγματα πολυβόλων. Επιπλέον, αντικείμενο συζήτησης αποτέλεσε και η αύξηση του αριθμού των ΛΟΚ, με σκοπό να χρησιμοποιούνται για εκτέλεση ειδικών αποστολών, απαραίτητη προϋπόθεση των οποίων ήταν ητόλμη και η ανάλογη εκπαίδευση. Ως εκείνο το χρονικό σημείο είχαν οργανωθεί 40 ΛΟΚ τα οποία αποτελούνταν από 2.800 άνδρες⁶⁶.

Άλλο ένα ζήτημα το οποίο είχε απασχολήσει την περίοδο εκείνη ήταν αυτό της ενίσχυσης του στρατεύματος και πιο συγκεκριμένα η αύξηση της δύναμής του ή ακόμα και η προοπτική της αντικατάστασης των μονάδων σε περίπτωση που κρινόταν αναγκαίο. Οι μονάδες αυτές είχαν εμπλοκή σε στατικά καθήκοντα από τα τάγματα της Εθνοφρουράς, ενώ στο σημείο εκείνο είχαν συσταθεί 40 από αυτά και οι Η.Π.Α. προέβησαν σε έγκριση επιπλέον 20.

⁶⁵ΓΕΣ/ΔΙΣ, 1046/Β/2, Πρακτικά Συσκέψεως Ανώτατης Ηγεσίας Στρατού από 16.10.1947 μέχρι 18.10.1947

⁶⁶ΓΕΣ/ΔΙΣ, 1046/Β/2, ό. π.

Στη δε επαρχία έκδηλη ήταν η ενεργή δράση των αντάρτικων ομάδων οι οποίες ανέρχονταν σε 70 και ως εκ τούτου κάθε επαρχία θα διέθετε και από ένα τάγμα. Όσον αφορά στον τομέα της εκπαίδευσης, είχε συμφωνηθεί να μη σταματήσει η εκπαίδευση των μαχητών εντός των μονάδων καθ' όλη τη διάρκεια του χειμώνα 1947-1948, ώστε από την άνοιξη του νέου έτους οι μονάδες να ήταν σε θέση να διεξάγουν μεγάλης κλίμακας επιχειρήσεις. Επίσης η εκπαίδευση των αξιωματικών θα λάμβανε εντονότερη μορφή με την αποστολή μεγάλου αριθμού για φοίτηση στη Σχολή Τακτικής Ανωτέρων Αξιωματικών, η οποία θα ενέτασσε στο πρόγραμμα σπουδών θέματα ανταναρτοπόλεμου, αντί μόνο τακτικού αγώνα που δίδασκε μέχρι τότε.

Εκτός των άλλων είχε ληφθεί και απόφαση ώστε να δοθεί η απαραίτητη προσοχή στην εκπαίδευση κατά τη διάρκεια της νύχτας δεδομένου ότι ήταν ο πιο κατάλληλος τρόπος για να αντιμετωπισθούν οι αντάρτες. Σε απόλυτο συσχετισμό των παραπάνω ήταν και η επίλυση του ζητήματος της τακτικής που θα έπρεπε να εφαρμόζουν οι μονάδες και τα τμήματα του ΕΣ. Για τον λόγο αυτόν ακριβώς παρίσταντο και οι διοικητές των μονάδων που είχαν να επιδείξουν διακρίσεις, ώστε να καταθέσουν τις απόψεις και τις εμπειρίες τους. Όπως ήδη έχει αναφερθεί προηγουμένως, ο όρος «εγκλωβισμός» είχε μόνο θεωρητική αξία και είχε καταντήσει αντιπαθής μέσα στο στράτευμα, διότι συνεπαγόταν αποτυχία. Έτσι ελήφθη η απόφαση για κατάργηση των «εγκλωβισμών» και στο εξής ορίσθηκε η εφαρμογή των μεθόδων του ανταρτοπόλεμου.

Το ζήτημα της διοίκησης και της ηγεσίας των τμημάτων απασχόλησε όσους συμμετείχαν, ενώ ιδιαίτερη έμφαση είχε δοθεί στην ανάγκη για ανάπτυξη πρωτοβουλία από τις διοικήσεις και την πιστή εφαρμογή των διαταγών των προϊσταμένων τους. Την ίδια στιγμή προβλεπόταν ανάπτυξη επιθετικού πνεύματος και επιθυμία στενής εμπλοκής με τον αντίπαλο. Πράγματι για κάποιον ο οποίος δεν είχε μυηθεί σε στρατιωτικά ζητήματα η ανάπτυξη της πρωτοβουλίας με την πιστή τήρηση των διαταγών, ενδεχομένως να φάνταζε αδύνατη, αν και ουσιαστικά δεν κάτι τέτοιο δεν ανταποκρινόταν στην πραγματικότητα.

Βάσει της αρχής «διοίκηση με βάση την αποστολή», κάθε διοικητής ήταν υποχρεωμένος να δίνει στον υφιστάμενό του να καταλάβει ποια είναι η αποστολή του και τι θέλει αυτός να πετύχει, χωρίς να του υποδεικνύει επακριβώς με ποιο τρόπο θα εκπληρώσει την αποστολή. Κάθε υφιστάμενος με τη σειρά του όφειλε να αναπτύσσει την πρωτοβουλία του ώστε να εκπληρώσει την αποστολή που του έχει ανατεθεί, έχοντας ως οδηγό την πρόθεση του προϊσταμένου. Εκείνο το οποίο είχε παρατηρηθεί

σε πολλές περιπτώσεις ήταν ότι υπήρχε απροθυμία από διοικητές όλων των κλιμακίων να εκτελέσουν διαταγές των προϊσταμένων τους, επικαλούμενοι διάφορους λόγους εξασκώντας μια αντίληψη πρωτοβουλίας που ήταν κατά κάποιον τρόπο αλλοιωμένη.

Στο πλαίσιο αυτό είχε αποφασισθεί ότι οι δικαιολογίες που αφορούσαν σε εδαφικές ανωμαλίες, σε ακραία καιρικά φαινόμενα, ή σε υπεροχή των αντάρτικων ομάδων, θα απορρίπτονταν. Ωστόσο, με δεδομένη την ανάπτυξη του στρατού τόσο στα ορεινά όσο και στην ύπαιθρο, οι δυσμενείς καιρικές συνθήκες ήταν παράγοντας ο οποίος θα έπρεπε να είναι υπολογίσιμος, αφού επρόκειτο να επηρεάσει τόσο την έκβαση των πολεμικών επιχειρήσεων όσο και την υγεία του στρατεύματος.

Η απόπειρα για μία επιτυχημένη πολεμική επιχείρηση από τον ΕΣ ήταν ακόμα πιο δύσκολη εξαιτίας ακριβώς των αλλεπάλληλων αναδιοργανώσεων. Σύμφωνα με αναφορά των Βρετανών το τρίμηνο Αυγούστου – Νοεμβρίου είχαν εκδοθεί 60 διαταγές για σχηματισμό, διάλυση και αναδιοργάνωση, οι οποίες αφορούσαν σε 350 μονάδες⁶⁷.

Η άποψη ότι οι δυσμενείς καιρικές συνθήκες επιδρούσαν αρνητικά στις επιχειρήσεις του ΔΣΕ και ότι τα τμήματά του θα αναγκάζονταν να εγκαταλείψουν τα ορεινά κρησφύγετά τους και να καταφύγουν σε πεδινές περιοχές για ανεύρεση τροφής και διαχείμαση, ήταν μία κοινή παρανόηση της συγκεκριμένης περιόδου και έπρεπε να ανατραπεί. Στη σύσκεψη ελήφθη η απόφαση ότι οι δυσμενείς καιρικές συνθήκες ήταν σημαντικό για τον ΕΣ να μετατραπούν από μειονέκτημα σε πλεονέκτημα. Τα τμήματά του ήταν αρτιότερα εφοδιασμένα σε χειμερινό ιματισμό και υλικά, και ως εκ τούτου με το να ασκείδιαρκώς πίεση στους αντάρτες θα τους υποχρέωνε να μετακινηθούν από τα ασφαλή καταφύγια τους στην ύπαιθρο. Με τον τρόπο αυτό πιστεύονταν ότι ο εντοπισμός τους επρόκειτο να καταστεί πιο εύκολος, εξαιτίας του ότι άφηναν ίχνη στα χιόνια αλλά και για το γεγονός της πρόκλησης απωλειών σε αυτούς από την έκθεσή τους σε δυσμενείς καιρικές συνθήκες.

Εκείνο, ωστόσο, το οποίο είναι άξιο αναφοράς είναι η έλλειψη αυτοπεποίθησης από τα χαμηλότερα κλιμάκια σχετικά με την ικανότητα διεξαγωγής επιχειρήσεων στα ορεινά κατά τη διάρκεια του χειμώνα. Ο ΕΣ του 1947 ήταν ο άμεσος απόγονος του στρατού που είχε πολεμήσει νικηφόρα τον χειμώνα 1940 – 1941 στο αλβανικό μέτωπο, χωρίς να καμφθεί το ηθικό του, με πολύ ελλιπή χειμερινό εξοπλισμό και προβληματική υποστήριξη διοικητικής μέριμνας. Παρά τις όποιες κακουχίες διατήρησε το επιθετικό του πνεύμα και την άνοιξη του 1941 κατάφερε να σταματήσει

⁶⁷ The National Archives, *WO 202/893, Greek National Army: Policy, August 1946-December 1947*

την εαρινή επίθεση των Ιταλών. Βέβαια, το 1947 τα ίδια στελέχη είχαν εκφράσει την αμφιβολία τους σχετικά με τις ικανότητες των υφιστάμενων τους θεωρώντας ότι δεν θα άντεχαν τις αντιξοότητες του χειμώνα στα ορεινά. Για τον λόγο αυτόν ακριβώς είχαν εισηγηθεί να εγκαταλειφθούν ολόκληρες περιοχές στους αντιπάλους αν και οι τελευταίοι αντιμετώπιζαν και αυτοί με τη σειρά τους αντίστοιχα προβλήματα.

Καθ' όλη τη διάρκεια του εμφυλίου πολέμου ο ΔΣΕ απέδειξε την ικανότητά του να επιβιώνει, επιχειρώντας στα πιο δύσβατα εδάφη και υπό τα πιο ακραία καιρικά φαινόμενα. Αυτή η ανισορροπία στους δύο στρατούς θα πρέπει να αναζητηθεί αποκλειστικά στον παράγοντα του ηθικού. Πράγματι ο ΔΣΕ διέθετε ανώτερο ηθικό από τον ΕΣ, εξαιτίας της σημασίας που απέδιδε η ηγεσία του στην ανάπτυξη στενών δεσμών μεταξύ των μελών του και της ιδεολογικής κατήχησης για το δίκαιο του αγώνα τους, ή στην πεποίθηση των μελών του ότι δεν υπήρχε άλλο μέλλον γι' αυτούς εκτός από τη νίκη. Στον αντίποδα ο ΕΣ επέρριπτε το βάρος της ιδεολογικής προπαγάνδας στην παρουσίαση του αντιπάλου ως ξενοκίνητου του οποίου η δράση αφορούσε στην υπεράσπιση ξένων συμφερόντων και στην απόσπαση μέρους της επικράτειας.

Η ανάληψη της επιχειρησιακής ευθύνης στην Πελοπόννησο από τον στρατό, υπήρξε μία αλλαγή σε επίπεδο οργάνωσης η οποία πραγματοποιήθηκε στις αρχές του Δεκεμβρίου εξαιτίας της συνεχούς επιδείνωσης της κατάστασης. Η αύξηση της ισχύος και της δράσης του ΔΣΕ αναμενόταν ότι θα αντιμετώπιζονταν αποτελεσματικά με αυτό το μέτρο, αλλά τόσο οι Βρετανοί όσο και οι Έλληνες επιτελείς δεν επεδείκνυαν ιδιαίτερη προθυμία να εμπλακεί μεγάλος αριθμός στρατευμάτων, αν και οι πρώτοι εκτιμούσαν ότι στο τέλος θα επικρατούσαν πολιτικές σκοπιμότητες.

Δ' Κεφάλαιο

Το τέλος και οι παρακαταθήκες του

Η συμβολή του Κωνσταντίνου Βεντήρη στους Βαλκανικούς πολέμους, στη Μακεδονία, στην Ήπειρο, στο Βυζάντιο αλλά και στον πόλεμο κατά των Βουλγάρων όπου και τραυματίστηκε στη μάχη της Μανωλιάσας, υπήρξε καθοριστική τόσο σε στρατιωτικό όσο και σε στρατηγικό επίπεδο. Ήδη από τις αρχές του 19ου αιώνα οι προμηνυόταν ότι η Οθωμανική Αυτοκρατορία επρόκειτο να καταρρεύσει και στα μέσα του ίδιου αιώνα η αποχώρησή της από την Ευρώπη μπορούσε να προβλεφθεί με βεβαιότητα. Τα χριστιανικά έθνη της Βαλκανικής χερσονήσου παρακολουθούσαν με αγωνία την εξέλιξη των γεγονότων ενώ προσπαθούσαν να επιταχύνουν την πτώση της Αυτοκρατορίας. Την ίδια στιγμή υπήρχε ανησυχία για το μεγάλο πρόβλημα του πώς θα κατανεμηθούν τα εδάφη που οι Τούρκοι αργά ή γρήγορα θα έπρεπε να εγκαταλείψουν.

Όσον αφορά στους Βαλκανικούς Πολέμους θεωρούνται πράγματι εξέχουσας σημασίας δεδομένου ότι μέσω αυτών η Ελλάδα μετεβλήθη σε βιώσιμη οικονομική ενότητα απελευθερώνοντας νέες περιοχές πλούσιου εδάφους. Προκειμένου να λογοδοτήσει αυτούς τους νέους τομείς, η Ελλάδα δεν άφησε τις προσπάθειές της. Τα κεφάλαια που δαπανήθηκαν από το κράτος για τη χρηματοδότηση τεχνικών έργων στη Μακεδονία τα τελευταία πενήντα χρόνια υπερβαίνουν τα χρήματα που διατέθηκαν για παρόμοια έργα στην «Παλαιότερη Ελλάδα» κατά τα 130 χρόνια της ελεύθερης ύπαρξής της. Η διεύρυνση της Ελλάδας, που πραγματοποιήθηκε μέσω των Βαλκανικών Πολέμων, επέφερε επίσης τη διάδοση του δημοκρατικού ιδεώδους στη Βαλκανική χερσόνησο και στα νησιά.⁶⁸

Προς το τέλος της Κατοχής συγκρότησε τρία συντάγματα από τα μέλη των μη εαμικών οργανώσεων. Στις 4 Νοεμβρίου 1943, το Ρ.Α.Ν. υπέγραψε συμφωνία ως μια από οχτώ οργανώσεις που έθεταν τη διοίκησή τους υπό τις διαταγές του Γενικού Στρατηγείου της Μέσης Ανατολής για την εκτέλεση αντιστασιακών πράξεων, ενώ παράλληλα γινόταν σαφής η θέση τους απέναντι στο ΕΑΜ. Η συνάντηση αυτή οργανώθηκε από την πρωτοβουλία του Νεοζηλανδού Don Stott και έγινε γνωστή αργότερα ως Υπόθεση Don Stott. Είχε να κάνει με τις ενέργειες του λοχία για τη δημιουργία συμμαχιών ανάμεσα σε εθνικιστικές οργανώσεις και την κατοχική

⁶⁸E. J. Erickson, B. C. Bush, *Defeat in Detail: The Ottoman Army in the Balkans, 1912-1913*, Γουέστσπορτ 2003, σ. 99

κυβέρνηση, που θα λειτουργούσε ως αντίβαρο του ΕΑΜ. Η συμφωνία αυτή έγινε γνωστή προκαλώντας την οργή του ΕΑΜ μέσω του κατασκοπευτικού δικτύου του Απόλλωνα. Στόχος των Βρετανών με αυτή την κίνηση ήταν η δημιουργία ενός δυναμικού αντίβαρου απέναντι στο ΕΑΜ, παρόλα αυτά η παρουσία οργανώσεων που είχαν διασυνδέσεις με το δοσίλογο καθεστώς δημιουργούσε αμφιβολίες.⁶⁹

Επιπλέον ο Βεντήρης το καλοκαίρι του 1944 υποστήριξε ότι σε επερχόμενο δημοψήφισμα θα ήταν υπέρ της επιστροφής του βασιλιά, καθώς θεωρούσε ότι η επάνοδος του θα ήταν αλυτρωτική με στόχο την επέκταση της Ελλάδας. Ως εκ τούτου μεταπήδησε στο φιλοβασιλικό στρατόπεδο και μετά την απελευθέρωση της Ελλάδας και την έναρξη του εμφυλίου πολέμου (1946-49) διετέλεσε διαδοχικά διοικητής του Γ' Σώματος Στρατού, διοικητής Α' Στρατού, αρχηγός ΓΕΣ και από το 1948 Γενικός Επιθεωρητής Στρατού.

Ο Βεντήρης για όλο το έργο έλαβε τιμητικές διακρίσεις από τέσσερις Βασιλείς που συνοδεύονταν από πλήθος παρασήμων. Μεταξύ άλλων του απονεμήθηκαν ο Μεγαλόσταυρος του Γεωργίου του Α' και το 1951 τον τίμησαν με την διάκριση του Ταξιάρχη με το Αριστείο Ανδρείας. Μάλιστα έγινε ένας από τους τρεις αξιωματικούς του Στρατού, (Αναστάσιος Παπούλας και Αλέξανδρος Παπάγος), που τιμήθηκε με αυτή τη διάκριση. Τιμήθηκε ακόμη και με άλλα μετάλλια και ελληνικά και συμμαχικά. Ακόμα σημαντικό έργο του Βεντήρη ήταν η μετάφραση στα ελληνικά του στρατιωτικού συγγράμματος «Οι αρχές του πολέμου», του Γάλλου στρατάρχη Φος.

Το 1950 ο Βεντήρης διερεύνησε την κατοχική δράση του Κωνσταντίνου Παπαδόπουλου που ανήκε στην οργάνωση «Εθνικός Ελληνικός Στρατός» μετά από μαρτυρίες που έκαναν λόγο για την δοσιλογική του δράση. Διατάχθηκε διενέργεια ανακρίσεως, την οποία ανέλαβε ο διοικητής του Γ' Σώματος Στρατού Θεόδωρος Γρηγορόπουλος. Το πόρισμα κατέληξε ότι το ένοπλο τμήμα του Κωνσταντίνου Παπαδόπουλου είχε εξοπλιστεί με τη βοήθεια των γερμανικών αρχών λαμβάνοντας όπλα και πυρομαχικά. Ο Βεντήρης βγήκε σε αποστρατεία το 1951 έχοντας τον βαθμό του αντιστρατήγου και ενώ του αποδόθηκε ο τίτλος του Επίτιμου Γενικού Υπασπιστού του Βασιλέως Παύλου Α'.⁷⁰

Καθώς είχε προσβληθεί από νόσο των νεφρών εισήχθη στο Ίδρυμα του Μετοχικού Ταμείου Στρατού καταλήγοντας δεκατέσσερις μέρες μετά από εμβολή της

⁶⁹, Μ. Λυμπεράτος, «Οι οργανώσεις της Αντίστασης», στο: *Ιστορία της Ελλάδας του 20ού αιώνα*, τ. Γ', *Μέρος Β' Κατοχή - Αντίσταση*, Αθήνα 2007, σ. 53

⁷⁰Κ. Βεντήρης στον Πανδέκτη, του Εθνικού Ιδρύματος Ερευνών

ίδιας νόσου. Στο σημείο που εναποτέθηκε η σορός του εντός του ιδρύματος προσήλθε και ο Βασιλιάς Παύλος Α', ο οποίος κατέθεσε στεφάνι για να τιμήσει τον νεκρό στρατηγό. Η τελευταία του επιθυμία ήταν να ταφεί στην γενέτειρά του στον Αλμυρό στη Βέργα μαζί με τους γονείς και τον αδελφό του με απλή χακί στολή και στον τάφο του να χαραχούν τις λέξεις Λιτότης-Απλότης, ως δική του παρακαταθήκη προς τους Έλληνες αξιωματικούς.⁷¹

⁷¹«Απέθανε χθες ο στρατηγός Κωνσταντίνος Βεντήρης», Εφημερίδα «Ελευθερία», 15 Δεκεμβρίου 1960, σ. 1, 7

Επίλογος

Γεννήθηκε στην Καλαμάτα το 1892, το δεύτερο από επτά παιδιά. Τα αδέρφια του έγιναν δημοσιογράφοι, ενώ ο μεγαλύτερος, ο Γεώργιος, ήταν συνεργάτης του ηγέτη των Φιλελευθέρων Ελευθερίου Βενιζέλου. Μετά την ολοκλήρωση των σχολικών του σπουδών, κατατάχθηκε στον Ελληνικό Στρατό ως εθελοντής την 1η Απριλίου 1910 και πολέμησε στους Βαλκανικούς Πολέμους του 1912-1913. Εισήχθη στη Σχολή Υπαξιωματικών και αποφοίτησε τον Μάρτιο του 1914 ως ανθυπολοχαγός Πεζικού. Κατά τη διάρκεια του Α' Παγκοσμίου Πολέμου, υπηρέτησε στο Μακεδονικό Μέτωπο, προήχθη σε υπολοχαγό το 1917 και διετέλεσε διοικητής λόχου κατά τη διάρκεια της συμμαχικής επίθεσης του 1918. Το 1919 προήχθη σε ταγματάρχη και πολέμησε ως διοικητής τάγματος και διοικητής του 23ου Συντάγματος στη Μικρασιατική Εκστρατεία του 1919-1922.

Στα τέλη του 1922 διορίστηκε επιτελάρχης της 7ης Μεραρχίας Πεζικού και προήχθη σε αντισυνταγματάρχη το 1923. Στη συνέχεια υπηρέτησε ως διοικητής του 1ου και του 41ου Συντάγματος Πεζικού. Το 1930 προήχθη σε πλήρη συνταγματάρχη και υπηρέτησε ως στρατιωτικός ακόλουθος στη Γιουγκοσλαβία και την Τσεχοσλοβακία, διευθυντής του Δεύτερου Γραφείου (Πληροφοριών) του Γενικού Επιτελείου και αναπληρωτής διοικητής της Σχολής Πολέμου. ως επιβεβαιωμένος βενιζελικός και ρεπουμπλικάνος, απολύθηκε από το στρατό μετά την αποτυχημένη απόπειρα πραξικοπήματος των Ρεπουμπλικάνων τον Μάρτιο του 1935.

Κατά τη διάρκεια της Κατοχής της Ελλάδας από τον Άξονα, ίδρυσε την αντιστασιακή ομάδα P.A.N, αλλά το 1943 κατέφυγε στη Μέση Ανατολή και επανεντάχθηκε στις Ένοπλες Δυνάμεις της εξόριστης ελληνικής κυβέρνησης. Συμμετείχε επίσης στην εαρινή διάσκεψη όλων των ελληνικών αντιστασιακών και πολιτικών παρατάξεων στο Λίβανο την άνοιξη του 1944. Με την άνοδο του ελεγχόμενου από τους κομμουνιστές Εθνικού Απελευθερωτικού Μετώπου σε κυρίαρχη θέση στην Ελληνική Αντίσταση, ο Βεντήρης, όπως και πολλοί άλλοι βενιζελικοί αξιωματικοί, κινήθηκε όλο και περισσότερο προς δεξιές και φιλομοναρχικές απόψεις.

Στη Μέση Ανατολή και αργότερα στην Ελλάδα, έγινε ο ηγέτης της αντικομμουνιστικής "Λίγκας Αξιωματικών", μιας από τις τρεις μεγάλες πολιτικές ομάδες εντός του Στρατού. Παρά τον ένθερμο αντικομμουνισμό του, ως πρώην φιλελεύθερος ήταν μια σπάνια φιγούρα μεταξύ της μοναρχικής ηγεσίας του στρατού

και συχνά γινόταν στόχος δεξιών εφημερίδων για τις πρώην ρεπουμπλικανικές του απόψεις.

Τον Ιούνιο του 1944 διορίστηκε Αρχηγός του Γενικού Επιτελείου Στρατού για τις Ελληνικές Ένοπλες Δυνάμεις στη Μέση Ανατολή, ενώ ταυτόχρονα προήχθη σε Υποστράτηγο (αναδρομικά από το 1943). Οργάνωσε τον επαναπατρισμό της Στρατιάς, επιστρέφοντας στην Αθήνα στις 12 Νοεμβρίου. Στη συνέχεια υπηρέτησε ως υπαρχηγός του Γενικού Επιτελείου Στρατού, ενώ με το ξέσπασμα του ελληνικού εμφυλίου πολέμου διορίστηκε διοικητής του Γ' Σώματος Στρατού.

Προήχθη σε υποστράτηγο το 1946, έγινε και πάλι αρχηγός του Γενικού Επιτελείου Στρατού το 1947 και στη συνέχεια υπηρέτησε ως Διοικητής της Α' Στρατιάς, Γενικός Επιθεωρητής Στρατού και Διοικητής του Στρατηγείου Ηπείρου-Δυτικής Μακεδονίας μέχρι την αποστρατεία του στις 24 Μαρτίου 1951. Ο ρόλος του στην τελική νίκη του Εθνικού Στρατού στον Ελληνικό Εμφύλιο Πόλεμο ήταν σημαντικός- σύμφωνα με τον Αμερικανό στρατηγό Τζέιμς Βαν Φλιτ, ο οποίος διοικούσε την Κοινή Στρατιωτική Συμβουλευτική Ομάδα των ΗΠΑ στην Ελλάδα, «συχνά αξιολογήθηκε ως ο καλύτερος στρατιωτικός διοικητής στην Ελλάδα».

Την ίδια χρονιά, τιμήθηκε με τον Σταυρό του Διοικητή του Σταυρού της Ανδρείας, ένας από τους τρεις μόνο αξιωματικούς καριέρας του Στρατού που τον έλαβαν μαζί με τον Αναστάσιο Παπούλα και τον Αλέξανδρο Παπάγο. Τον Αύγουστο του 1951, ορίστηκε επίσης Γενικός Υπασπιστής του Βασιλιά Παύλου. Πέθανε το στις 14 Δεκεμβρίου 1960 και επιθυμία του ήταν να ταφεί στη γενετειρά του στον Αλμυρό στη Βέργα δίπλα στον πατέρα του και τον αδερφό του.

Πηγές και Βιβλιογραφία

A. Πηγές

1. Δημοσιευμένες Πηγές

Αρχείο ΓΕΣ/ΔΙΣ, 1021/A/2, Πρακτικόν Υπ' Αριθμόν 11 της 8ης Συνεδριάσεως.

Αρχείο ΓΕΣ/ΔΙΣ, 1272α/B1/110, Διαταγή της 42 Ταξιαρχίας Πεζικού προς το 525 Τάγμα Πεζικού Περί του Ηθικού και της Στρατιωτικής Καταστάσεως του Εχθρού

ΓΕΣ/ΔΙΣ, ΑΕΠ, τ. 2, σ. 508 – 519

ΓΕΣ/ΔΙΣ, ΑΕΠ, τ. 3, σ. 254 – 259

ΓΕΣ/ΔΙΣ, 928/B/1δ, Έγγραφο του Εθνικού Στρατού Αθηνών της 23/08/1944
Σχετικά με την Οργάνωσή του

The National Archives, WO 202/947, Quarterly Historical Reports, January-March 1947

Μουσείο Μπενάκη~Αρχείο Ελευθερίου Βενιζέλου~Φάκελος 284~33

Μουσείο Μπενάκη~Αρχείο Ελευθερίου Βενιζέλου - Κατάλοιπα Μαρίκας Βενιζέλου~Φάκελος 3~097

Μουσείο Μπενάκη~Αρχείο Ελευθερίου Βενιζέλου - Κατάλοιπα Μαρίκας Βενιζέλου~Φάκελος 4~079

Μουσείο Μπενάκη~Αρχείο Ελευθερίου Βενιζέλου~Φάκελος 333~03

2. Εφημερίδες

Απέθανε χθες ο στρατηγός Κωνσταντίνος Βεντήρης Εφημερίδα «Ελευθερία», 15 Δεκεμβρίου 1960, σ. 1, 7

ΦΕΚ, Αριθμός Φύλλου 14, τχ. Α', 24 Ιανουαρίου 1947, Διατάγματα

B. Βιβλιογραφία

Αδαμοπούλου, Ι. *Οι Βαλκανικοί πόλεμοι 1912-1913 και η συμμετοχή των βαλκανικών κρατών*, 2011, Τμήμα Μεσογειακών Σπουδών

Αθανασόπουλος, Β. Ι., *Κατοχικός Εμφύλιος Πόλεμος στην Ελλάδα 1943-1944. Η πρώτη προσπάθεια του ΚΚΕ για υπαρπαγή της εξουσίας*, Αθήνα 2020

Βακαλόπουλος, Α. Κ., *Ο ένοπλος αγώνας στη Μακεδονία (1904-1908), Ο Μακεδονικός Αγώνας*, Αθήνα 1999

Βεντήρης Γ., *Η Ελλάς του 1910-1920. Ιστορική μελέτη*, τ. 2, Αθήνα 1970

Βερέμης Θ., *Ελευθέριος Βενιζέλος: κοινωνία, οικονομία, πολιτική στην εποχή του*, Αθήνα 1989

Βήττος, Χ., *Ο Εθνικός Διχασμός και η Γαλλική Κατοχή (1915-1920)*, Αθήνα 2008

Βόγλης, Π., *Η Αδύνατη Επανάσταση. Η κοινωνική δυναμική του εμφυλίου πολέμου*, Αθήνα 2014

Γεωργιάς, Β., *Η Μερραρχία του ΔΣΕ. Ο Εμφύλιος Πόλεμος στη Θεσσαλία (1946-1950)*, Αθήνα 2020

Γεωργόπουλος, Ι. Ε., *Εμφύλιος Πόλεμος 1942-1944. Το πρώτο αίμα*, Αθήνα 2010

Γκορέζης, Γ., *Συνοπτική Ιστορία του Γενικού Επιτελείου Στρατού 1901-2001*, Αθήνα 2001

Διαμαντόπουλος, Θ. Σ., *Η Δίκη των «έξι». Ο Εθνικός Διχασμός και η κορύφωσή του, Εξίλασμος ή δικαστικός φόνος;*, Αθήνα 2022

Δορδανάς Ν. Σ., Καλογρηάς, Β., *Η γερμανική αυτοκρατορία και οι Βαλκανικοί Πόλεμοι. Άγνωστες Πτυχές από τα γερμανικά αρχεία*, Θεσσαλονίκη 2012

Ηλιού, Φ., *Ο Ελληνικός Εμφύλιος Πόλεμος – Η εμπλοκή του ΚΚΕ*, Αθήνα 2010

Καλούδης, Γ., *Η Ελλάδα και ο δρόμος προς τον Α' Παγκόσμιο Πόλεμο: προς τι τέλος;* από το *International Journal on World Peace*, Τόμος 31, Τεύχος 4, Δεκέμβριος 2014

Κονδύλης, Γ., *Ο δρόμος προς την καταστροφή. Ο Εθνικός Διχασμός και τα αίτια της Μικρασιατικής Καταστροφής*, Αθήνα 2021

Κουσουρής, Δ., *Δίκες των δοσίλογων 1944-1949 Δικαιοσύνη, συνέχεια του κράτους και εθνική μνήμη*, Αθήνα 2014

Κυριαζής, Δ., *1940-1950. Η δεκαετία που συγκλόνησε τη χώρα. Πόλεμος – Κατοχή – Εθνική Αντίσταση – Εμφύλιος*, Αθήνα 2003

Κωστής, Κ. Π., *Τα κακομαθημένα παιδιά της ιστορίας. Η διαμόρφωση του νεοελληνικού κράτους, 18^{ος}-21^{ος} αιώνας*, Αθήνα 2018

Λάζου, Β., *Η επιβολή του κράτους. Ο Εμφύλιος Πόλεμος στη Λαμία, 1945-1949*, Αθήνα 2016

Λεονταρίτης, Γ., «Η Ελλάς και ο Α΄ Παγκόσμιος Πόλεμος», στο: *Ιστορία του Ελληνικού Έθνους*, τ. 15, Αθήνα 2000

Λυμπεράτος, «Οι οργανώσεις της Αντίστασης», στο: *Ιστορία της Ελλάδας του 20ού αιώνα*, τ. Γ', Μέρος Β' Κατοχή - Αντίσταση, Αθήνα 2007

Μακρής-Στάικος, Π., *Ο Δεκέμβρης του 1944: Τέσσερα άγνωστα κείμενα*, Αθήνα 2014

Μαρκεζίνης Σ., *Σύγχρονη πολιτική ιστορία της Ελλάδος*, Αθήνα 1994

Μαυρογορδάτος, Γ. Θ., «Νοεμβριανά και Δεκεμβριανά», στο: *Ε Ιστορικά*, τχ. 57, 16.11.2000

Μαυρογορδάτος, Γ. Θ., *1915: Ο Εθνικός Διχασμός*, Αθήνα 2015

Μιχαλόπουλος, Δ., *Ο Εθνικός Διχασμός. Η άλλη διάσταση*, Αθήνα 2012

Μοσχόπουλος, Δ., *Ο Εθνικός Διχασμός (1915-1917). Προς μία νέα ερμηνευτική θεώρηση*, Αθήνα 2020

Μπόλαρης, Λ., *Επανάσταση και Αντεπανάσταση στην Ελλάδα. Ο Εμφύλιος Πόλεμος 1946-1949*, Αθήνα 2010

Οικονόμου, Ν., «Εσωτερικές πολιτικές εξελίξεις από το Νοέμβριο του 1918 ως τον Οκτώβριο του 1920, στο: *Ιστορία του Ελληνικού Έθνους*, τ. 15, Αθήνα 2000

Παλαιόπουλος, Σ. Γ., *Ο Ελληνικός Εμφύλιος Πόλεμος. Μέσα από την έρευνα, της διερευνητικής επιτροπής των επεισοδίων στα βόρεια ελληνικά σύνορα του ΟΗΕ και τον τύπο της εποχής (1946-1947)*, Αθήνα 2013

Παπακόγκος, Κ., *Καπετάν Μάρκος. Ο Εμφύλιος Πόλεμος στην Ελλάδα 1945-1949*, Αθήνα 1999

Παπαστράτης, Π., «Ο Ελευθέριος Βενιζέλος και ο αστικός εκσυγχρονισμός», *Μνήμων*, 11, 1987

Πέτρου, Η. Θ., *Ο Εθνικός Διχασμός στην ομογένεια Αμερικής και η Αρχιεπισκοπεία του Αθηναγόρα*, Αθήνα 2008

Πριόβολος, Γ., *Εθνικιστική «αντίδραση» και τάγματα ασφαλείας. Εμφύλιος και αντικατοχικός πόλεμος (1943-1944)*, Αθήνα 2018

Σοφούλης, Κ. Μ., *Ημερολόγιο Πολέμου (1906-1941). Σάμος – Βαλκανικοί Πόλεμοι – Μακεδονικός Αγώνας – Μικρασιατική Εκστρατεία*, Αθήνα; 2007

Στραγαλινός, Π., *Οι Βαλκανικοί Πόλεμοι από τον ελληνικό τύπο*, Department of History, Politics and International Studies 2020

Τρίχα, Λ., «Ημερολόγια και γράμματα από το μέτωπο (Βαλκανικοί Πόλεμοι 1912-1913)», *Συμπόσιο: Η Ελλάδα των Βαλκανικών Πολέμων (1910-1914) – Απρίλιος 1943*

Χολέβας, Κ. Ι., *Ο Μακεδονικός Αγώνας. Από μία άλλη σκοπιά*, Αθήνα 2014

Χρήστου, Θ., «20ός αιώνας - Ένας αιώνας γερμανικής ιστορίας;», στην: *Τομή* 301, τχ. 2 (1990)

Χρήστου, Θ., «Απόπειρα του Νικολάου Βοΐλα για ελληνοαλβανική συνεννόηση στις παραμονές του πρώτου παγκοσμίου πολέμου», στα: *Πρακτικά του ΙΒ΄ Πανελληνίου Ιστορικού Συνεδρίου*, Θεσσαλονίκη 1992

Χρήστου, Θ., *Κωνσταντίνος Δημητρίου Σχινάς (1801-1857). Η ζωή – Το έργο – η εποχή του*, Αθήνα 1998

Χρήστου, Θ., «28η Οκτωβρίου 1940: διαπιστώσεις και πρωταγωνιστές» σε δίφυλλη αυτοτελή έκδοση του Ελληνο-Βρετανικού Κολεγίου, Αθήνα, Οκτώβριος 1999

Χρήστου, Θ., «Μνήμες του ελληνοϊταλικού πολέμου (1940-1941). σε εικόνες», στις: *Αναζητήσεις*, τχ. 11 (1999)

Χρήστου Θ., *Τα σύνορα του Ελληνικού Κράτους και οι διεθνείς συνθήκες (1830-1947)*, Αθήνα 1999

Χρήστου Θ., *Προσεγγίσεις στη Νεότερη Ελληνική Ιστορία. Από το Ρήγα Βελεστινλή (1757-1798) έως την εμπλοκή της Ελλάδας στο Β΄ Παγκόσμιο Πόλεμο (1940-1941)*, Αθήνα 2001

Χρήστου Θ., *Ο ρόλος των Νέων στο Μέτωπο, την Κατοχή και την Αντίσταση (1940 - 1944) - Τα πολιτικοστρατιωτικά τεκμήρια*, Αθήνα 2016, τ. 1

Χρήστου, Θ., *Πέτρος Σωκρ. Κόκκαλης (1892-1857). Ο αστός επαναστάτης ιατρός από τον αντιβενιζελισμό στον λενινισμό*, Αθήνα 2019

Ball, S., *The Bitter Sea: The Brutal World War II Fight for the Mediterranean*, ΝέαΥόρκη 2010

Brewer, D., *Ελλάδα 1940-1949- Πόλεμος, κατοχή, αντίσταση, εμφύλιος*, Αθήνα 2018

Erickson, E. J., Bush, Brighton C., *Defeat in Detail: The Ottoman Army in the Balkans, 1912-1913*, Γουέστσπορτ 2003

Gluckstein, D., *A People's History of the Second World War: Resistance Versus Empire*, Λονδίνο 2012

Iatrides, J. O., "George F. Kennan and the Birth of Containment: The Greek Test Case", *World Policy Journal*, 22, 2005

Lawrence Wittner, *American Intervention in Greece, 1943-1949: A Study in Counterrevolution*, ΝέαΥόρκη 1982

Salvanou, E., "The First World War and the Refugee Crisis: Historiography and Memory in the Greek Context," *Historiein* 16, no. 1-2 (2017), σ. 120, 124

Sfikas, T., *The British Labour Government and the Greek Civil War 1945-1949: The Imperialism of non-intervention*, Λονδίνο 1994

Wittner, L., *Η αμερικανική επέμβαση στην Ελλάδα 1943*, Αθήνα 1991

Woodhouse, C. M., *Η ιστορία ενός λαού. Οι Έλληνες από το 324 έως σήμερα*, Αθήνα 2008

Παράρτημα

Αποσπάσματα από το Αρχείο του Γεωργίου και του Κωνσταντίνου Βεντήρη (1896-1960)

Αρ. Εις. 269

Δωρεά Πόπης Βεντήρη

ΦΑΚΕΛΟΣ 1

«Υποφάκελος 1: Προσωπικά Έγγραφα Γεωργίου Βεντήρη • Προσωπικά σημειωματάρια Γ. Βεντήρη. • Προσωπικές σημειώσεις Γ. Βεντήρη. • Χειρόγραφες σημειώσεις Γ. Βεντήρη [1910-1920]. • Χειρόγραφες σημειώσεις Γ. Βεντήρη [1930-1938]. • Χειρόγραφες σημειώσεις Γ. Βεντήρη [1940-1950]. • Προσωπικά έγγραφα Γ. Βεντήρη. • Ταυτότητες και επαγγελματικά πάσο Γ. Βεντήρη. • Πιστοποιητικά Γ. Βεντήρη. • Διορισμός Γ. Βεντήρη ως έκτακτου απεσταλμένου και πληρεξούσιου υπουργού της ελληνικής κυβέρνησης στην Πρεσβεία της Βέρνης. • Βιογραφικά σημειώματα Γ. Βεντήρη. • Λογαριασμοί, αποδείξεις Γ. Βεντήρη. • Υλικό (κυρίως χειρόγραφες σημειώσεις) που πιθανώς χρησίμευε στη δημοσιογραφική και ιστορική έρευνα του Γ. Βεντήρη. • Προσχέδιο βιβλίου της Λιλίκας Νάκου “Συνομιλίες με τον Γ. Βεντήρη” [post 1946]. • Περιγραφή Γ. Βεντήρη του πίνακα του ζωγράφου Γ. Φτέρη με τον Στρατηγό Βουρβάχη (χ.χ.). • Κείμενο Γ. Βεντήρη για τον Παύλο Καλλιγά (χ.χ.). • Διάφορα έγγραφα κατοχής Γ. Βεντήρη».

ΦΑΚΕΛΟΣ 3

«Υποφάκελος 1: Προσωπικά Έγγραφα Κωνσταντίνου Βεντήρη (Α΄ ΜΕΡΟΣ)
• Προσωπικά σημειωματάρια Κων/νου Βεντήρη. • Προσωπικές χειρόγραφες σημειώσεις Κων/νου Βεντήρη (χ.χ.). • Προσωπικά έγγραφα Κων/νου Βεντήρη. • Ταυτότητες, εκλογικά βιβλιάρια, βιβλιάρια σύνταξης, κάρτες μέλους Κων/νου Βεντήρη. • Βιογραφικά σημειώματα Κων/νου Βεντήρη. • Λογαριασμοί Κων/νου Βεντήρη. • Ιατρικά Κων/νου Βεντήρη (1944, 1956-1960). • Κείμενο [Κων/νου Βεντήρη] “Η από του Κινήματος 1935 μέχρι του 2ου Παγκοσμίου Πολέμου περίοδος” [1951]. • Εμβλήματα αφιερωμένα στον Κων/νο Βεντήρη. • Κάρτ ποστάλ [Κων/νου Βεντήρη]. • Διάφορα»

ΦΑΚΕΛΟΣ 5

«Υποφάκελος 1: Κυβέρνηση Ελ. Βενιζέλου 1910-1915 (Α΄ ΜΕΡΟΣ/ 1910-1911) • Κυβέρνηση Ελ. Βενιζέλου (1910) • Υπηρεσιακή Αλληλογραφία Ελ. Βενιζέλου (1910). • Υπηρεσιακά Σημειώματα Υπ. Εξ. (1910). • Σημειώσεις ιδιαιτέρου γραφείου Ελ. Βενιζέλου [1910-1915]. • Ελ. Βενιζέλος - Ν. Πολίτης (διευθ. Υπ. Εξ.) [1914] • Ελ. Βενιζέλος - Στρέιτ (Υπ. Εξ.) [1914] • Σημειώσεις/ ερωτήσεις [Ν. Πολίτη] περί εξωτερικής πολιτικής [post 1915]. • Ρυμοτομία βακουφικών κτημάτων Δράμας [post 1915]. • Στρατιωτικά (1910) • Υπουργείο Στρατιωτικών - Ελ. Βενιζέλος (1910-1915) • Δαπάνες Υπουργείου Στρατιωτικών (1910). • Τηλεγραφήματα Υπ. Στρατιωτικών - Ελ. Βενιζέλος (1910-1915). • Στρατιωτική έκθεση Ι. Μεταξά για την καταλληλότητα συγκέντρωσης του ελληνικού στρατού στη Θεσσαλία (1910, Ιουλίου 1). • Εκλογές Αυγούστου 1910. • Ανακοινώσεις Ελληνικών Σωματείων και Συνδέσμων (1910, Σεπτέμβριος). • Δηλώσεις, συνεντεύξεις Ελ. Βενιζέλου (1910). • Συνέντευξη Ελ. Βενιζέλου στην εφημερίδα “Πατρίς” προ της Διπλής Αναθεωρητικής Βουλής (1910, Οκτωβρίου 22). • Εκπαίδευση (1910-1915). • Σύσταση Υπουργείου Γεωργίας, Εμπορίου και Βιομηχανίας (1910). • Διάφορα (1910) • Κυβέρνηση Ελ. Βενιζέλου (1911) • Υπηρεσιακές αναφορές, σημειώματα, υπομνήματα προς Ελ. Βενιζέλο (1911). • Σύνταγμα του 1911, Β΄ Αναθεωρητική Βουλή. • Αγόρευση Ελ. Βενιζέλου κατά την 9η Συνεδρία της Β΄ Αναθεωρητικής Βουλής (1911, Μαΐου 27). • Αγροτικό ζήτημα (1911-1912, 1919). (Βλ. επίσης φακ.14) • Ελληνοαλβανικές σχέσεις - ιδέα Ελληνοαλβανικού Βασιλείου (1911, Δεκεμβρ.). • Αλυτρωτισμός • Διάφορα (1911)»

ΦΑΚΕΛΟΣ 10

«Υποφάκελος 1: Μικρασιατική Εκστρατεία (1919-1922) • Μικρασιατική Εκστρατεία (1919) • Υπηρεσιακή Αλληλογραφία Ελ. Βενιζέλου ως Πρωθυπουργού & Υπ. Στρατιωτικών - Μικρασιατική εκστρατεία (1919). • Υπηρεσιακή Εισερχόμενη Αλληλογραφία Ελ. Βενιζέλου (1919). • Δελτία πληροφοριών στρατού κατοχής Μ. Ασίας (1919, Ιούνιος - Ιούλιος). • Μεταφράσεις αποκρυπτογραφημένων τουρκικών αναφορών για τα στρατεύματα κατά την Μικρασιατική Εκστρατεία (1919). • Κρυπτογραφημένα τηλεγραφήματα (1919). • Υπηρεσιακή Εξερχόμενη Αλληλογραφία Ελ. Βενιζέλου (1919). • Μικρασιατική Εκστρατεία (1920) • Υπηρεσιακή Αλληλογραφία Ελ. Βενιζέλου ως Πρωθυπουργού & Υπ. Στρατιωτικών - Μικρασιατική εκστρατεία (1920). • Υπηρεσιακή Εισερχόμενη Αλληλογραφία Ελ. Βενιζέλου (1920).

• Κρυπτογραφημένα τηλεγραφήματα (1920). • Καταγραφή Ημερίσιων Διαταγών Στρατού Ήφρας (1920, Απρ. - Οκτ.) - Κων/νου Βεντήρη (τετράδιο μεγάλου μεγέθους). • Μικρασιατική Εκστρατεία (1921) • Μικρασιατική Εκστρατεία (1922) • Επίσημη εισερχόμενη αλληλογραφία Ελ. Βενιζέλου - Μικρασιατική Εκστρατεία (1922, Απρίλιος - Ιούλιος). • Επίσημη εισερχόμενη αλληλογραφία Ελ. Βενιζέλου - Μικρασιατική Καταστροφή (1922, Σεπτέμβριος - Οκτώβριος)»

ΦΑΚΕΛΟΣ 33

«Γ. Βεντήρης/ Ελληνική Πρεσβεία Βέρνης Υποφάκελος 1: Εξωτερική Πολιτική - Έγγραφα (1945-1949) • Μελέτη πρεσβευτή Π. Πιπινέλη για τα νησιά Σάμος, Χίος, Λέσβος, Λήμνος, Ίμβρος, Τένεδος & Σαμοθράκη [1943]. • Μακεδονικό ζήτημα (1944, 1945, 1949). Βλ. επίσης φακ. 43, 73. • Τουρκία • Λόγος του Ινονού στη Μεγάλη Τουρκική Εθνοσυνέλευση (1946, Νοέμβριος). • Επίσημη απάντηση Τουρκίας προς Ε.Σ.Σ.Δ. σχετικά με τα Στενά (post 1946, Σεπτέμβριος). • Δηλώσεις του πρωθυπουργού Τουρκίας Ρετζέπ Πεκέρ για την υποτίμηση νομίσματος (1946, Οκτωβρίου 28). • Ψυχρός Πόλεμος (1946, 1949, 1950, 1953). • 87η Συνεδρίαση Συμβουλίου Πολιτικών Υποθέσεων για τις ελληνορωσικές σχέσεις (1948, Ιουνίου 4). • Γενική Συνέλευση ΟΗΕ (1949). • Βορειοατλαντικό Σύμφωνο (1949). • Κράτος Παλαιστίνης - Ισραήλ (1949). • Επιτροπή συμφιλίωσης των Ηνωμένων Εθνών για την Παλαιστίνη (1949, Ιουν. - Ιουλ.). • Εκτίμηση της στρατηγικής θέσης της Ελλάδας στη Μεσόγειο [1949]».

ΦΑΚΕΛΟΣ 43

«Κωνσταντίνος Βεντήρης Υποφάκελος 1: Στρατιωτική Αποστολή στην Αγγλία (1944-1945) • Συγκεντρωτική έκθεση της στρατιωτικής αποστολής. Μελέτη των διαφόρων Σχολών, Κέντρων εκπαίδευσης, Μονάδων και Υπηρεσιών του Βρετανικού Στρατού (1945, Απρίλιος). Υποφάκελος 2: Υπαρχηγός Γ.Ε.Σ. (1945) • Έγγραφα Γ.Ε.Σ. • Ανασυγκρότηση Ελληνικού Στρατού με τη συνδρομή των Βρετανών (1945). • Αντιμετώπιση κομμουνιστικών στοιχείων εντός Στρατού (1945). • Ηθικές αμοιβές διατελέσαντων Στρατιωτικών Διοικητών Αθηνών/ Θεσσαλονίκης, Βρετανών & Αμερικανών Αξιωματικών (1945, Μάρτιος - Μάιος). • Στρατιωτική κατάσταση Κρήτης (1945, Ιούνιος - Ιούλιος). • Μακεδονία (1945, Απρίλιος & Ιούλιος)»

Εικόνες

Ο Κωνσταντίνος Βεντήρης (1892-1960) με καταγωγή από την Καλαμάτα υπήρξε αξιωματικός του ελληνικού στρατού και αδελφός του δημοσιογράφου Γεωργίου Βεντήρη. Έχοντας ολοκληρώσει τις εγκύκλιες σπουδές του κατετάγη εθελοντικά στον στρατό και έλαβε μέρος στις Βαλκανικούς Πολέμους ως υπαξιωματικός. Ακολούθως φοίτησε στη Σχολή Υπαξιωματικών από όπου αποφοίτησε με τον βαθμό του ανθυπολοχαγού το 1914. Ο ίδιος πολέμησε στον Α΄ Παγκόσμιο Πόλεμο, στο μέτωπο της Μακεδονίας και ως διοικητής του Λόχου εκστρατείας κατά των Γερμανών και των Βουλγάρων συμμετείχε στη Διάσπαση του Μακεδονικού Μετώπου. Το 1920 πήρε μέρος στη Μικρασιατική εκστρατεία, ενώ το 1922 μετά την κατάρρευση του μετώπου συνέβαλε στη συγκρότηση της στρατιάς του Έβρου. Μετά την κατοχή της Ελλάδας από τους Γερμανούς ήταν επικεφαλής της αντιστασιακής οργάνωσης P.A.N, ενώ το 1944 μετέβη στη Βηρυτό εκπροσωπώντας τις Εθνικές Οργανώσεις Αντίστασης. Επέστρεψε στην Αθήνα στις 12 Νοεμβρίου του 1944 και σταδιακά προσχώρησε στο φιλοβασιλικό στρατόπεδο. Αποστρατεύθηκε το 1951 ως αντιστράτηγος και του απονεμήθηκε ο τίτλος του Επίτιμου Γενικού Υπασπιστή του βασιλιά Παύλου Α΄, ενώ μεταξύ αυτών τιμήθηκε και με αρκετά παράσημα μεταξύ αυτών και με τον Μεγαλόσταυρο του Γεωργίου του Α΄ και το 1951 με τον Ταξίαρχη του Αριστείου Ανδρείας. Πέθανε το στις 14 Δεκεμβρίου 1960 και επιθυμία του ήταν να ταφεί στη γενετειρά του στον Αλμυρό στη Βέργα δίπλα στον πατέρα του και τον αδερφό του. Διαθέσιμο στο: <https://www.greekencyclopedia.com/ventiris-kwnstantinos-kalamata-1892-1960-p1350.html> ημερομηνία προσπέλασης 29.08.2023

226/15/203

Αθήναι ΙΟ-5-47
Ωρα 22

ΓΕΝΙΚΟΝ ΕΠΙΤΕΛΕΙΟΝ
Α/Ι

Ραδιοκρυπτογραφικῶς
ἐπεύγον

Αρ.Πρ. ἀπόρρ. 5220

Υποστράτηγον 51 Ταξιαρχίας

Κρήτην

Ἐπιδρομή ζημίαι Ἰεραπέτρας προκληθεῖσαι ἀπό κοινωνικά ἑτρώματα ἕνεα πρὸς Νήσον ἐμείψαν κρατικὸν γόητρον καὶ φέρουν ΓΕΣ στενοχωριανστὸπ ἀξιούμεν ἐξολόθρευσιν ἐντὸς ἐβδομάδος με̄ κάθε τρόπον διδοτι ἔχετε συνεπίκουρον λαδὸν ἑθνικὸφρονα καὶ πολεμικώτατον χωροφυλακὴν ὅσον οὐδαμοῦ ἐπικρατείας πολυάριθμον στὸπ ἐξ ἄλλου γεωγραφικὴ μορφή Νήσου ἀποκλείει ἐδραίωσιν ἀναρχικῶν κρησφύγετα στὸπ προῦπόθεσις καὶ ἐγγύησις ἐπιτυχίας ἀγῶνων ἐσωτερικῆς μορφῆς εἶναι πλ πληροφoρῖα καὶ ἔάν ἀπαιτοῦνται χρήματα πληροφοριῶν τηλεγραφήσατε νά σταλοῦν ἀμέσως στὸπ ἐπροτεῖναμεν τεθῆ χωροφυλακὴ ἀμέσους διαταγῆς σας στὸπ σπεύσατε ῥαγδαῖα σκληρότατα μέτρα ἵνα ἀποσοβηθῆ κάθε ἐπέκτασις ὅποια καὶ προσωπικῶς θ θά με̄ φέρη δύσκολον θέσιν ἐκ τυχδὸν παραλλαγῆς προγράμματος γενικῶν ἐπιχειρήσεων καὶ ῥυθμοῦ νεοσυλλέκτων στὸπ τηλεγραφήσατε;

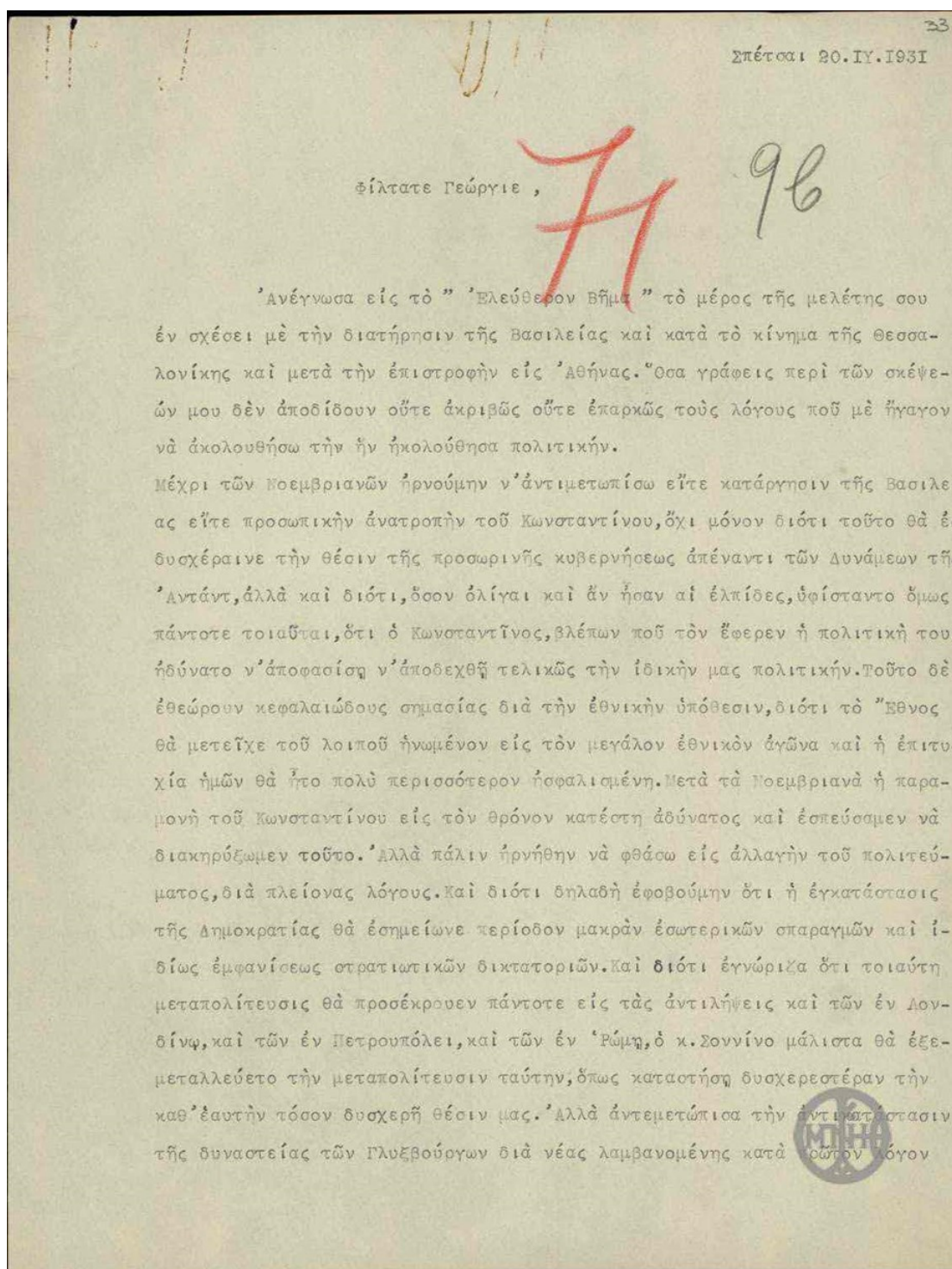
Κοινοποιήσις

Ἀντιστράτηγος Βεντήρης

Ἀντιπρόεδρος Κυβερνήσεως κ. Βενιζέλος
Υπουργὸς Στρατιωτικῶν κ. Στράτος
Υπουργὸς Δ. Τάξεως κ. Ζέρβας
Α. Σ. Στρατοῦ

Τηλεγράφημα του αρχηγού ΓΕΣ, αντιστράτηγου Βεντήρη, προς τον διοικητή της 51ης Ταξιαρχίας με το οποίο του διατυπώνει την αξίωση για την εξολόθρευση εντός της εβδομάδος της συμμορίας που επιτέθηκε στην Ιεράπετρα και του ζητεί τη λήψη σκληρότατων μέτρων για την αποσόβηση της επέκτασης των φαινομένων αυτών. Διαθέσιμο στο: <http://www.venizelosarchives.gr/rec.asp?id=94978> ημερομηνία προσπέλασης 27.08.2023

Εικ. 3.Επιστολή του Ε.Βενιζέλου προς το Γ.Βεντήρη, με την οποία παρέχονται εξηγήσεις για τις πολιτικές επιλογές του Εθνικό Ίδρυμα Ερευνών και Μελετών «Ελευθέριος Κ.Βενιζέλος»

Επιθεώρηση στρατιωτικού τμήματος από τον Κωνσταντίνο Βεντήρη στις 4 Δεκεμβρίου του 1946.
Φωτογραφία από το Αρχείο της Πόπης Βεντήρη. Ιστορικά Αρχεία 269/49

719/4/79 442

Γεωργίου Βεντήρη

Αδελφάκι 23 Φεβρουαρίου 1935

|| ΓΡ. 236 ||

Σεβαστή μου κόρη πρόεδρε

Σ' επισημοποίησας ἴσο φραγματικὸ ἀρι-
στοκράτεια. καὶ ἀκρίτως βαδύει-
τα. καὶ σέβει σὺ ἕως καὶ οὐκ εἶνε
πυρκαϊὰ παραστήσωμεν. Σημοσίωσαι
ἐπὶ διαρκῶς μὲ τὸν Στρατηγὸν Βεντήρη.
Ὁ δὲ πρὸς προσπαθεῖν εἰς κατανοή-
σῃ τὸν οὐρομνηστὴν σου, ὅσως ἀντιέ-
ξου εἰς διακρίσεις ἐπισημοκράτεια,
ἐπαρκῶς ἐν τοῖσιν εἰς τὴν ἀκρίτως
δὲ τὸν ἀντίρροπον:

«Ὁ δὲ ἐργόμορος παρὶστος ἂν εἴσῃσιν αὐ-
τὴν ἢ ἐπὶ τὸν δὲ ἀντιέξου ἐπισημο-
κράτεια.» —

Εικ. 5. Επιστολή του Γεωργίου Βεντήρη προς τον Ελευθέριο Βενιζέλο σχετικά με τη συμμετοχή του στρατηγού στο κίνημα. Εθνικό Ίδρυμα Ερευνών και Μελετών «Ελευθέριος Κ.Βενιζέλος»

Αναμνηστική φωτογραφία, στην οποία διακρίνονται από αριστερά οι Θρασύβουλος Τσακαλώτος, Ανδρέας Σπανόπουλος, Γεώργιος Δρομάζος και Κωνσταντίνος Βεντήρης. 1945-1946. Δωρεά της Πόπης Βεντήρη. Ιστορικά Αρχεία 269-39

Ο Γεώργιος Παπανδρέου, πρωθυπουργός της εξόριστης ελληνικής κυβέρνησης επιθεωρεί τα ελληνικά στρατεύματα στη Μέση Ανατολή στις 14 Ιουλίου του 1944. Δωρεά της Πόπης Βεντήρη. Ιστορικά Αρχεία 269/27

Περίληψη

Η συγκεκριμένη εργασία πραγματεύεται την προσωπικότητα του Κωνσταντίνου Βεντήρη, ο οποίος υπήρξε αξιωματικός του Ελληνικού Στρατού που ανήλθε στον βαθμό του αντιστράτηγου. Υπηρέτησε δύο φορές ως Αρχηγός του Γενικού Επιτελείου Στρατού και υπήρξε ένας από τους ανώτερους κυβερνητικούς διοικητές κατά τη διάρκεια του Ελληνικού Εμφυλίου Πολέμου. Επιπλέον, πραγματοποιείται και ανάλυση των σχέσεων της οικογένειας Βεντήρη με τον Βενιζέλο, ενώ μέσω της μελέτης αυτής αναδεικνύονται σημαντικά γεγονότα της ζωής του. Τέλος γίνεται ιδιαίτερη μνεία ως προς τις διακρίσεις και τις τιμές που έλαβε λόγω της ανδρείας και του μεγαλείου που επέδειξε στις μάχες και στην διοίκηση.